

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

POLİTİK FELSEFE AÇISINDAN
CARL VON CLAUSEWITZ'İN
SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

FAHRİ ALPYÜRÜR
2501180209

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. MURAT ERTAN KARDEŞ

İSTANBUL – 2020

ÖZ

POLİTİK FELSEFE AÇISINDAN CARL VON CLAUSEWITZ'İN SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Fahri ALPYÜRÜR

Mevcut çalışma, Carl von Clausewitz'in savaş düşüncesini felsefî yönleriyle ele almaktadır. Clausewitz, başarılı bir general olmasının yanı sıra, bu çalışmada da savunulduğu gibi, geliştirdiği savaş teorisi sayesinde, politik felsefe açısından önemli bir düşünürdür. Her ne kadar Clausewitz “diyalektik” kelimesini kullanmamış olsa da, savaş düşüncesinin G. W. F. Hegel'in yöntemiyle olan benzerliği dikkat çekicidir. Her iki düşünür de savaşı, devletler arasında, politik, sosyolojik ve psikolojik yönleri olan kaçınılmaz bir eylem olarak görmektedir. Clausewitz, bir general olmasına rağmen; savaşı düşünürken, yalnızca deneyimlerinden değil aynı zamanda farklı teorilerden de yararlanmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızın temel amacı, Clausewitz'in neden bir askerî teorisyen olduğu kadar, bir politik düşünür olarak da görülmesi gerektiğini ve Clausewitz ile Hegel arasındaki düşünsel benzerliklerin neler olduğunu açıklamaktır. Ayrıca, ikincil amacımız Clausewitz'in düşüncelerinin takipçileri ve karşıtları üzerindeki etkilerinden söz etmektir.

ABSTRACT

CARL VON CLAUSEWITZ'S THOUGHT OF WAR IN TERMS OF POLITICAL PHILOSOPHY

Fahri ALPYÜRÜR

This dissertation discusses Carl von Clausewitz's thought of war philosophically. Apart from being a successful general, thanks to the theory of war he has formed, Clausewitz is a significant thinker in terms of political philosophy, as supported in this study. Despite the fact that Clausewitz has not been used the term "dialectics", his thought of war's similarity to the method of G. W. F. Hegel is salient. Both thinkers consider war as an inevitable act between states which holds political, sociological, and psychological aspects. Although Clausewitz is a general; when he thinks about war, he has been utilized different theories rather than only relying on his previous experiences. Thus, the primary purpose of our study is to demonstrate why Clausewitz should be considered as a political thinker as well as being a military theorist and to explain what are the intellectual similarities between Clausewitz and Hegel. Besides, our secondary purpose is to mention the impact of Clausewitz's thoughts on his followers and opponents.

ÖNSÖZ

Mevcut çalışma, politik felsefe açısından Carl von Clausewitz'in savaş düşüncesini tüm ayrıntılarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Politik felsefenin savaş-felsefe ilişkisine dair ilgisi, öncesi de olmakla birlikte, Machiavelli'den itibaren belirginleşmeye başlamıştır. Hobbes, Rousseau ve Hegel başta olmak üzere birçok filozof da savaşı, politik felsefenin bir sorunu olarak görmüş ve savaşa dair farklı düşünceler öne sürmüştür. Clausewitz, bir general olmanın ötesinde, savaşa ilişkin felsefi bir sorgulamayı zorunlu gören bir düşünür olarak belirmektedir. Bir askerden beklenenin aksine Clausewitz, savaşı yalnızca stratejik olarak incelememiş, onu felsefi, politik ve sosyolojik yönleriyle birlikte var olan bir olgu olarak değerlendirmiştir.

Çalışmamızın temel motivasyonu, Clausewitz'in, fikirleri günümüzdeki savaşları anlamak ve açıklamak için de kullanılabilecek bir "savaş düşünürü" olarak kabul edilebileceği düşüncesidir. Bu düşüncemizi kanıtlamak amacıyla çalışmamız, politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesini ele almanın yanı sıra, Clausewitz öncesi ve sonrası savaş düşüncelerini de incelemektedir. Böylelikle Clausewitz'in hem felsefi konumlanış bakımından üzerinden durduğu düşünsel hat belirginleştirilmekte hem de kendisinden sonraki savaş düşüncelerine yaptığı etkilere değinilmektedir.

Bu çalışma, gerçekleşmesini üzerimde emeği olan birçok insana borçludur. Bu sebeple lisans eğitimimden itibaren bilgilerini ve eleştirilerini benimle sabırla paylaşan ve bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. M. Ertan Kardeş'e, felsefe eğitimime başladığım günden bu yana düşünceleriyle bana her alanda yeni ufuklar açan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünün tüm kıymetli akademisyenlerine, özellikle lisansüstü eğitimim süresince düzenlenen felsefe etkinliklerine katılıp görüşlerini belirten ve çalışmalarımızı önemli kılan İstanbul felsefe çevresinin tüm üyelerine, bana farklı bakış açıları kazandıran ve yardımlarına ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan tüm dostlarıma, bana duydukları güvenle yaşamıma anlam katan aileme ve bu çalışma boyunca sabırla ilk okumaları ve eleştirileri yapan Özlem Durmaz'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Fahri ALPYÜRÜR
İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM CARL VON CLAUSEWITZ ÖNCESİ SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş.....	6
A.Machiavelli ve Savaş: Bir Politik Felsefe Sorunu.....	7
1. Machiavelli'nin Yüzyılı: Teolojik Paradigmadan Kopuş.....	8
2. Machiavelli'nin Savaş Düşüncesi.....	9
a. Yurttaş Askerlik.....	10
b. Hükümdar.....	12
c. Ordunun Niteliği.....	13
B.Hobbes ve Savaş: Bir Düzen ve Adalet Kurma Unsuru.....	14
1. Hobbes'un Yüzyılı: Devlet, Savaş ve Adalet.....	15
2. Hobbes'un Savaş Düşüncesi.....	16
a. Doğa Durumu.....	17
b. Egemenlik Göstergesi.....	18
c. İç Savaş.....	19
C.Rousseau ve Savaş: Devletlerarası Bir Hukuk Durumu.....	21
1. Rousseau'nun Yüzyılı: Savaşın Yeni Tanımı.....	21
2. Rousseau'nun Savaş Düşüncesi.....	23
D.Sun Tzu ve Savaş: Modern Bir Savaş Alımlaması.....	25
1. Sun Tzu'nun Savaş Sanatı.....	25
2. Savaş Sanatı'nın Savaş-Felsefe İlişkisine Katkısı.....	28
E.Savaş Bahsinin Değerlendirilmesi ve Clausewitz'in Konumu.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ'İN SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş.....	36
A.Clausewitz'in Savaş Düşüncesini Etkileyen Unsurlar.....	37
1. Düşünsel Unsurlar.....	37
2. Deneyimsel Unsurlar.....	38
B.Clausewitz'in Savaş Düşüncesi.....	42
1. Savaş-Felsefe İlişkisi.....	43
a. Savaşın Doğası, Tanımı ve Unsurları.....	44
b. Askerî Dehanın Önemi.....	48
c. Sürtünme.....	49
d. Savaşın Teorisi.....	50
e. Bir Sanat ya da Bilim Olarak Savaş.....	51
2. Savaş-Politika İlişkisi.....	52
C.Savaşa Dair Karşılaştırmalı Bir Okuma: Clausewitz ve Hegel.....	54
1. Hegel'in Tarih Anlayışı.....	55
2. Hegel'in Savaş Düşüncesi.....	56
3. Clausewitz ve Hegel: Savaşın Diyalektiği.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ SONRASI SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş.....	62
A.Clausewitz'in Askerî ve Felsefî Etkileri.....	63
1. Jomini'nin Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Eleştirisi.....	63
a. Jomini'nin Savaş Düşüncesini Etkileyen Unsurlar.....	64
b. Jomini'nin Savaş Düşüncesi.....	66
c. Clausewitz ve Jomini: Stratejinin İki Yorumu.....	68
2. Schmitt'in Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Alımlaması.....	71
a. Schmitt'in Savaş Düşüncesi.....	71
b. Clausewitz ve Schmitt: Savaşın Zorunluluğu.....	75
3. Aron'un Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Alımlaması.....	76
a. Aron'un Savaş Düşüncesi.....	76
b. Clausewitz ve Aron: Savaşın Kısıyındaki Barış.....	78
4. Marksist Teorinin Clausewitz Alımlaması.....	80
B.Güncel Savaş Çalışmaları İçerisinde Clausewitz.....	83
1. Clausewitz'in Savaş Düşüncesinin Geçerliliğini Yitirdiğini Savunanlar.....	83
2. Clausewitz'in Savaş Düşüncesinin Hâlâ Geçerli Olduğunu Savunanlar.....	85

EKLER.....	87
EK-1: Clausewitz'in Türkçedeki Çeviri Yolculuğu.....	87
EK-2: Türkçe Literatürdeki Başlıca Clausewitz Çalışmaları.....	88
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	:	bakınız
a.e/a.y.:		aynı eser/aynı yer
a.g.e.	:	adı geçen eser
S.	:	sayı
s.	:	sayfa
ed.	:	editör(ler)
çev.	:	çevirmen(ler)
haz.	:	hazırlayan(lar)
der.	:	derleyen(ler)
akt.	:	aktaran(lar)

GİRİŞ

SAVAŞ DÜŞÜNCESİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI OLARAK CARL VON CLAUSEWITZ

Politik ve askerî açıdan Avrupa'nın en çalkantılı dönemlerinden biri olan XIX. yüzyılda yaşamış Prusyalı general-düşünür Carl von Clausewitz (1780-1831), günümüzde yalnızca askerî araştırmaların değil, politik felsefenin de üzerinde durduğu önemli bir teorisyendir. Çalışmamız neden Clausewitz ile ilgilenmektedir? Politik felsefe, Clausewitz'i bir asker olmasına karşın neden aynı zamanda bir düşünür olarak değerlendirmektedir? Clausewitz'in politik felsefeye ve savaş-felsefe ilişkisine yaptığı katkı nasıl incelenebilir?

Yaşadığı dönemde Prusya'nın belirli çevrelerinde entelektüel, disiplinli ve başarılı bir general olarak tanınan Clausewitz, yaşamının merkezinde bulunan savaşa dair felsefî bir soruşturmayı zorunlu görmüştür. Clausewitz, bu görüşü doğrultusunda etkin askerlik yaşamı boyunca birçok gözlemde bulunmuş, edindiği deneyimlerden ve çağının sunduğu düşünsel imkânlardan yola çıkarak savaşa ilişkin birçok yazı kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Prusyalı general savaş tarihine, arazi raporlarına ve tatbikatlara duyduğu yoğun ilgiyle, uzun yıllardır tamamlamak istediği yapıtını, savaş düşüncesi için değerli kılacak yetkinliğe ulaşmıştır. On iki yıl gibi uzun bir süre, Prusya ordusu için subay yetiştiren okulların en yüksek kademelisi olan Berlin'deki Prusya Harp Akademisi'nin [*Preußische Kriegsakademie*] komutanlığında bulunan Clausewitz, teorik çalışmalarına bu dönemde ağırlık vermiştir. Günümüzde savaş düşüncesinin kurucu metinleri arasında gösterilen ve Clausewitz'in başyapıtı sayılan *Savaş Üzerine (Vom Kriege, 1832)*, deneyimli ve başarılı bir asker olan Clausewitz'in savaş düşüncesini tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Savaşa ilişkin felsefî bir soruşturmanın sürdürüldüğü *Savaş Üzerine*, Clausewitz'in yaşamı boyunca üzerinde çalıştığı ancak tamamlayamadığı bir yapıttır. Bu yapıt, kendisinin ölümünden sonra eşi Marie von Clausewitz [*Brühl*] (1779-1836) tarafından kısa bir önsöz eklenerek yayımlanmıştır. Clausewitz gerek sağlığında çalışmasını yayımlayamadığı gerekse çevresinde bu sorun üzerine düşünen ve fikir alışverişi yapabileceği birileri olmadığı için döneminde ve ölümünden sonraki ilk zamanlarda anlaşılamamıştır. Clausewitz üzerine yapılan ilk çalışmaların askerî tarih alanında olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu

Çalışmalarda yalnızca askerî yönü ele alınan Clausewitz'in söz konusu yapıtı da kişisel notlardan ve görüşlerden ibaret görölmüş, böylece Prusyalı generalin düşünceleri politik felsefe açısından oldukça geç bir dönemde incelenmeye başlanmıştır. Ancak Clausewitz, en büyük etkisini XX. yüzyılda göstermiş ve yalnız Avrupa'da değil Asya ve Amerika'da da okunan ve üzerinde tartışılan biri olmuştur. Clausewitz'in fikirleri, kendisine Almanya ve Fransa'dan, Rusya ve Çin'e kadar uzanan geniş bir etki alanı yaratmıştır.

Bu alışma, politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesini ele almayı amaçlamaktadır. Clausewitz, başarılı bir general olmanın ötesinde, sahip olduğu savaş teorisiyle, savaş-felsefe ilişkisi için önemli bir uğrak ve dönüm noktasıdır. Savaşı yalnızca politik yönüyle değil aynı zamanda stratejik, sosyolojik ve psikolojik yönüyle de inceleyen Clausewitz'in düşünsel süreci diyalektik bir özellik göstermektedir. Bu açıdan G. W. F. Hegel (1770-1831) ile olan benzerliği de Prusyalı generali politik felsefeye yakınlaştıran bir olgu olarak görölmektedir. Çalışmamız Clausewitz'in, savaş düşüncesi içerisindeki konumunu, politik felsefe açısından saptayan ve etkilerini araştıran bir inceleme olarak değerlendirilebilir.

Politik felsefe neden bir Clausewitz çalışmasına ihtiyaç duymaktadır? Bu soru üç farklı biçimde yanıtlanabilir. İlki, savaşın çağımızda yaşadığı değişimle birlikte büründüğü yeni hâldir. Bu değişim, savaşın tek başına anlaşılıp incelenmesini imkânsız kılmaktadır. Bilinen tanımından oldukça uzaklaşan ve sınırlarını genişleterek kendine yeni alanlar açan savaşın yeniden yorumlanması için, politik felsefenin de kendisine yeni dayanak noktaları bulması gerekmektedir. Bu nedenle Clausewitz, hem savaşla hem de diyalektik düşünceyle bağı bulunan bir teorisyen olarak, bize karşılaştığımız bu yeni tanımlama sorununun çözümüne ilişkin ipuçları vermektedir.

İkincisi Clausewitz'in politikayı önceleyen bir asker olmasıdır. Prusyalı general, bu özelliğiyle yalnızca çağdaşlarından değil öncellerinden de ayrılmaktadır. Clausewitz'in en çok alıntılanan *“Savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir.”* sözü, onun savaş düşüncesini anlamak için önemli bir noktada durmaktadır. Clausewitz, savaşı her zaman politikanın bir aracı olarak görmüş ancak hiçbir zaman onu hafife almamıştır. Prusyalı generalin savaş düşüncesi her koşulda politikayı öncelemek üzerine kuruludur. Bu bakımdan Clausewitz, savaşın öncelendiği ve artık politikadan ayrı bir olgu olarak ele alınıp sürdürölmeye devam edildiği çağımızda, politik felsefenin savaş-felsefe ilişkisine dair araştırmaları içerisinde önemli bir uğrak olarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü yanıt doğrudan Clausewitz'in politik felsefeyle olan ilişkisidir. Döneminin birçok Alman entelektüeli gibi bir "Kant okuru" olarak bilinen Clausewitz'in yapıtında ortaya koyduğu düşünceleri bu doğrultuda okumak güçtür. Önceden de belirttiğimiz gibi Clausewitz'in argüman kurma biçimi ve görüşlerini oluşturduğu süreç, Hegel'in diyalektik süreciyle benzerlik göstermektedir. Çağdaş olmaları, akla Clausewitz'in Hegel'den etkilenme olasılığını getirse de elimizde görüştüklerine, mektuplaştıklarına ya da birbirlerini okuduklarına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, politik felsefenin Clausewitz'e duyduğu ilgiyi artırmaktadır. Bir general olan Clausewitz'in aynı zamanda bir düşünür olarak tanımlanması da bu olguya dayanmaktadır.

Bu sorunsallar, çalışmanın ilgili yerlerinde irdelenecektir. Ancak Clausewitz'in, savaş düşüncesi içerisindeki konumunun daha iyi kavranabilmesi adına çalışma, Clausewitz'i merkeze alan bir anlayışla ilk olarak Clausewitz öncesi savaş düşüncesine değinecektir. Ardından Clausewitz'in savaş düşüncesini etkileyen unsurları ve onun savaş düşüncesini ayrıntılı bir biçimde ele alacak olan çalışmamız, Clausewitz ve Hegel arasındaki ortak ve farklı yönlerin yanı sıra, Clausewitz'in askerî ve felsefî etkilerini de inceleyecektir.

Çalışmamız üç ana bölüme ayrılacaktır. Birinci bölümde, Clausewitz öncesi savaş düşüncesi değerlendirilecektir. Öncelikle Niccolò Machiavelli (1469-1527) üzerinden savaş düşüncesinin XVI. yüzyıldaki durumu ele alınacak ve savaş-felsefe ilişkisine dair bir başlangıç yapılarak savaşın nasıl bir politik felsefe sorunu olarak kabul edildiği soruşturulacaktır. Ardından Thomas Hobbes (1588-1679) ile savaşın nasıl bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak kullanıldığı incelenecek, böylelikle savaş düşüncesinin XVII. yüzyıldaki durumu işlenecektir. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) savaşı devletlerarası bir hukuk durumu olarak değerlendirdiği görüşleriyle, savaş düşüncesinin XVIII. yüzyıldaki durumunu sorguladığımız süreçte çalışmamıza boyut kazandıracaktır. Aynı dönemde yapılan bir çeviriyle birlikte Avrupa'da tanınan Sun Tzu (M.Ö. 545-470) ise bu hat üzerindeki etkileriyle modern bir alımlama olarak incelenecektir.

İkinci bölüm, çalışmamızın merkezinde bulunan Clausewitz'e ayrılacak ve bu bölümde ilk olarak Prusyalı generalin savaş düşüncesini etkileyen unsurların üzerinde durulacaktır. Sonrasında Clausewitz'in savaş düşüncesi incelenecek ve başyapıtı *Savaş Üzerine* konu edinilecektir. Clausewitz ve Hegel'in ortak ve farklı yönleri ile düşünce

sistemleri arasındaki ilişkilere değinilen kısmın ardından çalışmamızın ikinci bölümü, Clausewitz'in askerî ve felsefî etkileri ile güncel savaş çalışmaları içerisinde Clausewitz'in yerinin değerlendirildiği üçüncü bölümle eklemlenecektir.

Üçüncü ve son bölüm, Clausewitz sonrası savaş düşüncesini ele alacaktır. Bu bölümde Clausewitz'in askerî ve felsefî etkileri konu edinilecektir. Clausewitz'in çağdaşı olan ancak ondan daha uzun bir yaşam süren İsviçreli meslektaşısı Antoine-Henri Jomini (1779-1869) üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirmenin de bulunduğu üçüncü bölümde, Clausewitz'in güncel savaş çalışmaları içerisindeki yeri de incelenecektir.

Çalışma boyunca birincil kaynaklardan hareket edilecektir. Anılan filozofların ve teorisyenlerin düşünceleri kendi metinlerine değinildikten sonra gerekirse ikincil metinler ve yorumlamalarla desteklenecektir. Anakronik hatalar yapmamak adına ana yapıtların yayım ve/veya çeviri tarihleri gözetilecektir. Bu bağlamda çalışma boyunca sürdürülen soruşturmanın felsefî önemini yitirmemesi açısından metin-dışı yorumlamalardan kaçınılacak, ancak bazı bölümlerdeki dipnotlarda metnin daha iyi kavranmasını sağlayacak konu ya da bağlam dışı bilgiler verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**CARL VON CLAUSEWITZ ÖNCESİ
SAVAŞ DÜŞÜNCESİ**

BİRİNCİ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ ÖNCESİ SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş

Bu bölümün amacı savaş düşüncesinin, XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında, “Clausewitz öncesi savaş düşüncesi” olarak adlandırdığımız dönemdeki önemli uğraklarını incelemek ve sonrasında Clausewitz’in savaş bahsindeki düşünsel konumunu belirlemektir. Bu dönemde savaş, politik ve stratejik açılar başta olmak üzere birçok açıdan incelenmiştir. Bazı filozofların savaşı yaşamın doğal bir parçası olarak görmesi, bu dönemin yapıtlarında savaşa daha çok stratejik açıdan yaklaşılmasına ve böylece ilk askerî strateji yapıtlarının ortaya çıkmasında imkân tanımıştır. Machiavelli savaşı nasıl bir politik felsefe sorunu olarak görmektedir? Bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak savaş, Hobbes tarafından nasıl açıklanmaktadır? Rousseau’nun düşünceleri, savaşa nasıl bir hukukî boyut kazandırmaktadır? Sun Tzu’nun *Savaş Sanatı* modern bir alımlama olarak nasıl ele alınmaktadır?

Bu bölümde yukarıdaki soruları yanıtlamak için, savaşı farklı yönleriyle ele alan Machiavelli, Hobbes ve Rousseau üzerine incelemeler yapılacak, ardından XVIII. yüzyılda yapılan bir çeviriyle Avrupa’da tanınan Çinli teorisyen Sun Tzu’nun, modern bir şekilde alımlanmasına değinilecektir. Kronolojik olarak ilerleyecek olan bu bölümün sonunda Clausewitz’in düşünceleri, adı geçen filozof ve teorisyenlerin düşünceleriyle karşılaştırılacak ve savaş bahsi içerisindeki düşünsel konumu belirlenecektir. Clausewitz öncesi savaş düşüncesinin ana hatlarıyla değerlendirilmesi, Clausewitz’in hem daha iyi anlaşılmasına hem de düşünsel olarak üzerinde bulunduğu felsefî hattın belirginleşmesine katkı sağlayacaktır.

A. Machiavelli ve Savaş: Bir Politik Felsefe Sorunu

“Machiavelli'nin, İtalya'yı bir devlet mertebesine yükseltmek istemesindeki temel amaç; onun yapıtlarını, zalim bir hükümdarı haklı göstermek için üretilmiş altın bir aynadan başka bir şey olarak görmeyen dar görüşlüler tarafından yanlış yorumlanmıştır. (...) Ancak burada başka bir seçenekten söz edilemez. Kangren olmuş uzuvlar, lavanta suyuyla iyileştirilemez. Zehirleme ve suikastın alışılmış silahlar hâline geldiği bir durum, yetersiz önlemlere izin vermez. Çürümeye yüz tutmuş bir yaşamı yeniden düzenleyebilmenin tek yolu, en şiddetli araçlara başvurmaktır.”¹

G.W.F. Hegel

Savaşı politik felsefe açısından değerlendirirken Machiavelli'yi başlangıç noktası olarak almak, hem savaş düşüncesinin Machiavelli'den sonraki modern hat üzerinde gösterdiği gelişmeyi hem de savaşın nasıl bir politik felsefe sorunu olarak kabul edildiğini görmek için yerinde bir tutum olacaktır. Machiavelli'nin savaş düşüncesini incelemek, çalışmanın ilerleyen kısımlarında anılacak filozof ve teorisyenlerin, savaş düşüncesi içerisindeki konumunun daha iyi bir şekilde anlaşılmasına da imkân sağlayacaktır. Machiavelli'nin savaş düşüncesi, onun yalnızca öncellerinden farklı bir konumda görülmesine değil aynı zamanda savaş-felsefe ilişkisi için bir dönüm noktası olarak değerlendirilmesine de etki etmektedir. Bu bakımdan Machiavelli “bir politik felsefe sorunu olarak savaş” tartışmasının zemininde durmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmı, Machiavelli'nin yaşadığı döneme ilişkin kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra, Floransalı düşünürün *Hükümdar (Il Principe, 1513)*², *Siyaset Üzerine Konuşmalar (Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio, 1513-1519)*³ ve *Savaş Sanatı (Dell'arte della guerra, 1521)*⁴ adlı yapıtları çerçevesinde savaş düşüncesinin incelenmesini amaçlamaktadır. Savaşı politik felsefenin bir sorunu olarak gören ve onu geleneksel kavramlardan bağımsız bir şekilde ele alan Machiavelli'nin savaş düşüncesinin ana hatlarıyla değerlendirilmesi ve politik felsefeye kazandırdığı tartışma alanının saptanması, bu kısmın amaçlarını oluşturmaktadır.

¹G.W.F. Hegel, “**The German Constitution**” [Political Writings içinde], ed. L. Dickey, çev. H. B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University, 1999, s. 80.

²Yapıt Türkçeye “**Prens**” olarak da çevrilmiştir.

³Yapıtın özgün adının tam çevirisi “**Titus Livius'un İlk On Yılı Üzerine Söylevler**” olup bu adla basılmış bir Türkçe çevirisi olsa da çalışmamızda kaynak olarak yapıtın “**Siyaset Üzerine Konuşmalar**” adıyla basılmış hâli tercih edilmektedir.

⁴Yapıt Türkçeye “**Askerlik Sanatı**” olarak da çevrilmiştir.

1. Machiavelli'nin Yüzyılı: Teolojik Paradigmadan Kopuş

Henüz ilk çeyreğinde Machiavelli'nin kaleminden çıkan üç önemli yapıtla, savaş-felsefe ilişkisi açısından oldukça büyük bir anlam kazanan XVI. yüzyıl, aynı zamanda teolojik paradigmadan kopuşun hızlandığı ve modern düşünceye zemin hazırlayan yapıtların verilmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde, İtalyan Rönesansının önde gelen isimlerinden biri olan Machiavelli, söz konusu kopuşu gerek yapıtlarında kullandığı üslupla gerekse savunduğu fikirlerle göstermiştir.

Machiavelli'nin yüzyılındaki İtalya'yı, politik karışıklıkların sürdüğü, ulusal bütünlüğün sağlanamadığı ve irili ufaklı birçok İtalyan devletinin sürekli birbirleriyle savaştığı bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Floransalı düşünürün fikirleri, böyle bir politik ve sosyal çevre içerisinde şekillenmiştir. Bu nedenle filozofun dönemin politik sorunlarına etkin ve kalıcı bir çözüm bulma kaygısı da ilk yapıtlarından itibaren izlenmeye başlanmıştır.⁵ Machiavelli'nin düşüncesini besleyen ve tüm yapıtlarının zemininde duran ideal; büyük, güçlü ve birleşik bir İtalya devletidir. Machiavelli'ye göre, bu ideale ulaşmanın tek yolu, politikanın tüm alanlardan bağımsız bir “bilim” olarak değerlendirilmesidir. Bu amaçla döneme hâkim olan teolojik paradigmadan keskin bir kopuş gerçekleştiren İtalyan filozof, bir “bilim” olarak politikanın yalnızca akla ve mantığa dayandırılan argümanlarla sürdürülmesi gerektiğini belirtmekte ve diğer tüm yorumları devlet yönetimi için yararsız görmektedir.

Bir diğer yandan Machiavelli, bu tutumuyla dini politikanın dışında bir olgu olarak değerlendirmektedir. Politikayı tamamen bir “dünya işi” olarak gören Machiavelli'ye göre hiçbir yönüyle “dünya işi” olmayan dinin, politika üzerinde söz sahibi olması anlamsızdır. Machiavelli, ülkesinin içinde bulunduğu politik karmaşadan kurtulmasını, ancak tüm İtalya'yı birleştirebilecek, kararlı, güçlü ve idealist bir hükümdarın yönetimine bağlamaktadır. *Hükümdar* adlı yapıtında, bu hükümdara tarihsel, politik ve güncel öğütler veren Floransalı düşünür, *Siyaset Üzerine Konuşmalar*'da görüşlerini örneklerle açıklarken, *Savaş Sanatı*'nda ise dönemin önemli askerî sorunlarını tartışmakta ve savaşın politikayla birleştiği noktaları ele almaktadır.

⁵Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, ed. M.A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim, 2015, s. 320.

2. Machiavelli'nin Savaş Düşüncesi

Machiavelli, yaşamının son günlerine kadar, politik felsefeye olan ilgisinin yanında savaşı da konu edinmiş ve savaşı politik felsefenin ayrılmaz bir unsuru olarak görmüştür. Floransalı düşünür; ideali olan büyük, güçlü ve birleşik İtalya devletine giden yolun, etkili ve kararlı bir politik mücadeleden geçtiğini savunmuş ve askerî mücadeleyi de bunun bir parçası olarak düşünmüştür. Bu nedenle, kamu görevinde bulunduğu zamanlarda daha belirgin olmak üzere, her zaman savaş ve savunma konularıyla yakından ilgilenmiş, yapıtlarında da bu konuları tartışarak savaşı bir politik felsefe sorunu olarak değerlendirmiştir. Çünkü Machiavelli'nin düşüncesi içerisinde devlet, savaşla var olan ve varlığını devam ettirmek için savaşa ihtiyaç duyan bir olguyken; bu devleti ayakta tutabilecek yönetici ise ancak savaş sanatına hâkim olan bir hükümdardır.

Tüm çalışmalarında teolojik paradigmanın dışında bir anlatım benimseyen Machiavelli, savaş düşüncesinde de geleneksel atıflardan uzak durmuş ve savaşı, yalnızca bir politik felsefe sorunu olarak ele almıştır. İtalyan filozofa göre savaş, devletin varlık ve devamlılık sebebi olarak somut bir biçimde ortada durmaktadır. Devlet, savaşı başarıyla uygulayabildiği ölçüde var olur. Bu nedenle hükümdarın ve onun emrindeki yöneticilerin, savaş konusunda erdem [*virtù*] sahibi insanlar olması gerekmektedir. Çünkü iktidar, ancak bu erdemle elde tutulabilir. Hükümdarın en önemli erdemiyse savaş sanatıdır. Machiavelli için savaş, öyle önemli bir noktada durmaktadır ki, filozof “olağan hâl” olarak savaş hâlini görmekte, barış zamanlarını ise “dinlenme hâli” olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, devlet için esas olan savaş, istisna olan barıştır.⁶

Savaşı, devletin var olma sebebi ve politikanın bir parçası olarak gören Machiavelli'nin, ilkel ve dolaylı bir şiddeti de savaş tanımından dışladığı görülmektedir. Machiavelli'ye göre savaş, yalnızca politik bir unsurdur ve hükümdarın halkını bir arada tutabilmek için kullandığı en etkili güçtür. Hükümdarın politik sınırlar içerisinde gerçekleştirdiği, ölçülü ve planlı bir eylem olan savaş, aynı zamanda egemenliğin de en önemli göstergesidir. Machiavelli'nin öncellerinden ayrılarak modern savaş düşüncesinin başlangıç noktası olarak görülmesini sağlayan savaş düşüncesi, üç temel konu etrafında şekillenmektedir: “yurttaş askerlik”, “hükümdar” ve “ordunun niteliği”. Machiavelli neden

⁶M. Ertan Kardeş, “Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek”, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, S. 24, s. 337-352.

yurttaş askerliği savunmaktadır? Hükümdarın en önemli erdemi neden savaş sanatıdır? Ordu hangi niteliklere sahip olmalıdır?

a. Yurttaş Askerlik

Machiavelli'nin savaş düşüncesi içerisinde askerlik, ilk ve en önemli sorun olarak belirmektedir. Askerliğe ilişkin görüşlerine en çok *Hükümdar* ve *Savaş Sanatı*'nda rastlanan Floransalı düşünürün, *Savaş Sanatı*'nın ilk bölümünü bu soruna ayırması, konuya verdiği önemi kanıtlar niteliktedir. Huzurlu ve güvenli bir ülkenin iyi yasalara sahip olması gerektiğini, iyi yasaların da ancak iyi ve güçlü bir orduyla korunup var olabileceğini savunan Machiavelli, böylelikle orduyu devletin varlığının devamı için zorunlu görmüştür. Ancak Floransalı düşünür, “paralı” yani “meslek olarak” askerlik yapanları değil, yurttaşlardan kurulu bir orduyu savunmaktadır.

Bu düşüncenin sebebi, İtalyan filozofun paralı askerleri yararsız ve tehlikeli görmesidir. Bu tür askerleri aynı zamanda devlet için bir iç tehdit unsuru olarak değerlendiren Machiavelli, paralı askerlerin hırslı ve disiplinden yoksun olduklarını söylemektedir. Floransalı düşünüre göre devlete barış durumunda paralı askerler, savaş durumunda ise düşmanlar zarar verir. Paralı askerlerin bir yurttaşlık bilinci ve yurt sevgisi olmadığından, savaş zamanı ya kaçarlar ya da saf değiştirirler.⁷ Machiavelli, paralı askerler tarafından kazanılan zaferleri ve alınan yenilgileri ise şu şekilde kıyaslamaktadır:

“Paralı askerlerin zaferleri geç, yavaş gelen, zayıf zaferlerdir. Ancak kayıpları beklenmedik ve olağanüstüdür. Benim paralı askerlerle ilgili olarak İtalya'daki bu örnekleri vermekteki amacım yıllardır paralı askerlerin sultasında kalan bu ülkede sorunun kökenine inmek ve yaşam süreçlerini görerek soruna çözüm bulmaktır.”⁸

Machiavelli'nin paralı askerlere ilişkin sert tutumu yardımcı askerler konusunda da değişmemektedir. “*Yardımcı askerler kendileri için iyi ve yararlı olabilirler, ama yardıma çağıran kişi her zaman zarardadır, çünkü yitirdiğinde soluğu kesilir, kazandığında onların tutsağı olur.*”⁹ sözüyle Machiavelli, hiçbir devletin başka bir devletin askerleriyle rahat bir zafer kazanamayacağına, kazansa bile bu devlete ve askerlere borçlu olacağı için sonrasında birtakım tavizler vermek zorunda kalacağına işaret etmektedir.

⁷Niccolò Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Necdet Adabağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2015, s. 46.

⁸a.g.e., s. 50.

⁹a.g.e., s. 52.

Hem paralı askerlerin hem de yardımcı askerlerin kötü yönlerini ortaya koyan Machiavelli'nin önerisi, devletin yurttaşlardan kurulu bir ordu tarafından korunması ve savaşların bu orduyla yapılmasıdır. Machiavelli, bunu devletin devamlılığı ve bağımsızlığı için zorunlu görmektedir. Bir diğer yandan Machiavelli, yurttaşlardan kurulu bir ordunun yanı sıra yerli silahların gerekliliğini de savunmaktadır.¹⁰ İtalyan filozofa göre devlet, her zaman kendi kendine yetebilmelidir. Bu bahis *Hükümdar*'da şu şekilde geçmektedir:

“Başkalarının silahı ya insanların üstünden dökülür, ya insana ağırlık verir ya da dar gelir. (...) Kendi öz silahlarınız yoksa hiçbir hükümdarlık güvende değildir. Dahası, düşmanlarına karşı onu yüreğiyle savunacak kimsesi kalmadığı için yazgının oynacağı olmuştur. Hükümdarın öz silahlı gücü ya uyruklarından, ya yurttaşlarından ya da kendi adamlarından oluşur.”¹¹

İç ve dış güvenliği yurttaşlar tarafından yerli silahlarla sağlanan devlet, Machiavelli'ye göre askerî açıdan ideal devlettir. Çünkü bu devletin askerleri, yurt sevgisine ve yurttaşlık bilincine sahiptir. Silahların yerli olması da devletin bağımsızlığını pekiştirmektedir. *Hükümdar*'da bahsi açılan yurttaş askerlik sorunsalı için Machiavelli, *Savaş Sanatı*'nın ilk bölümünü ayırmakta ve konuyu burada ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. *Hükümdar*'ın sonunda yapılan çağrıya¹² eklenilen *Savaş Sanatı*, içerisinde Cosimo, Fabrizio, Luigi, Zanobi ve Batista gibi konuşmacılar barındıran, Orti Oricellari bahçesinde geçen ve bu yönüyle de Platon'un (M.Ö. 428-348) yapıtlarını anımsatan bir diyalog şeklinde kaleme alınmıştır.

Machiavelli, *Hükümdar*'da saptadığı askerî sorunlara *Savaş Sanatı*'nda çözüm aramaktadır. Başka bir deyişle Floransalı düşünür, *Hükümdar*'da sorunların “neden”ini irdelemekte, *Savaş Sanatı*'nda ise çözümlerin “nasıl”ını sorgulamaktadır. Machiavelli, bu kitapla birlikte belirginleşen savaş düşüncesi içerisinde, artık savaşın eski kavrayışlarla tanımlayamayacağını, bu nedenle de onun politik bir sorun olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. *Savaş Sanatı*'na yurttaş askerlik sorunsalını ele alarak başlayan filozof, konuşmacılardan Fabrizio'nun ağzından şunları söylemektedir:

¹⁰a.g.e., s. 53.

¹¹a.g.e., s. 54-55.

¹²a.g.e., s. 97-101. (“İtalya'yı Barbarların Elinden Kurtarmaya Çağrı” başlığını taşıyan bu bölümde Machiavelli, *Hükümdar*'ı ithaf ettiği Lorenzo de' Medici'ye (1449-1492) beklenen hükümdarın kendisi olduğunu söylemekte ve kitapta yer alan tavsiyelere uyarak ülkeyi düştüğü bu kötü durumdan kurtarmasını istemektedir.)

“Savaş bir cumhuriyet ya da bir krallık için yapılması dışında bir meslek olarak uygulanamaz (...) çünkü bir adam savaştan sürekli gelir elde etmeye çabalamak zorundaysa haris, hilekâr, saldırgan olmak gibi onu iyi kılmayan daha birçok niteliğe sahip olması gerekecektir.”¹³

“Hele ki en çok da iyi yönetilen bir krallık bu tür profesyonellerden sakınmalıdır, çünkü bunlar kralın yalnızca yıkımı olurlar (...) Kral, piyadelerini barış zamanında evlerine dönüp kendi uğraşlarıyla yaşamaktan memnun edecek tarzda yönetmezse, yıkımı kaçınılmaz olur, çünkü savaş meslekleri olarak sürdüren adamların bir araya geldiği piyadeden daha tehlikelisi yoktur.”¹⁴

Görüldüğü gibi Machiavelli’nin savaş düşüncesi içerisinde paralı askerler hırsı, disiplinsizliği ve ihaneti; yurttaş askerler ise yurt bilincini ve özveriyi temsil etmektedir. Machiavelli, devletin her zaman güçlü kalabilmesini ve yasaların iyi bir şekilde uygulanabilmesini ancak yurttaşlardan kurulmuş bir orduyla korunmasına ve savaşların bu orduyla yapılmasına bağlamaktadır.

b. Hükümdar

Machiavelli’nin savaş düşüncesi içerisinde beliren ikinci sorunsal hükümdardır. Floransalı düşünürü göre ancak “savaş sanatı” erdemine sahip olan biri, başarılı bir hükümdar olabilir. Bu hükümdar, devleti iyi bir şekilde yönetir ve yurttaşlarına güzel bir yaşam sunar. Bu erdeme sahip olmayan hükümdar ise yalnızca egemenliğini tehlikeye atmakla kalmaz, ülkesini de yıkıma sürükler. Machiavelli ideal hükümdarı şöyle tarif etmektedir:

“Bir hükümdarın savaştan, savaşla ilgili yöntem ve düzenlemeden başka bir ereği, bir düşüncesi, bir uğraşısı olmamalı; çünkü savaş, komuta eden kişiye özgü tek sanattır. Bu sanat, içeriğinde öyle bir erdem barındırır ki kalıtsal yoldan hükümdar olanın hükümdarlığa çakılıp kalmasını, yalın yurttaşın da hükümdar olmasını sağlar.”¹⁵

Machiavelli’ye göre savaş sanatı, soydan gelme bir hükümdarın egemenliğini sağlamlaştırabildiği gibi, bir yurttaş da hükümdarlık yolunu açabilmektedir. Bir hükümdarın savaş sanatına olan hakimiyeti, onun hem yurttaşları hem de askerleri tarafından daha çok sevilmesini sağlamaktadır. Eğer hükümdar bu erdemden yoksun olursa, yurttaşlar ve askerler hükümdarı beğenmez ve ona güvenmez. Bu nedenle Machiavelli’ye göre hükümdar, her zaman savaş fikriyle birlikte yaşamalı, hatta barış zamanlarında savaş konularıyla her zamankinden daha fazla ilgilenmelidir.

¹³Niccolò Machiavelli, **Savaş Sanatı**, çev. Alev Tolga, İstanbul: Say, 2018, s. 24-25.

¹⁴a.g.e., s. 29.

¹⁵Niccolò Machiavelli, **Hükümdar**, s. 56.

Bu ilgi, pratik ve teorik olmak üzere iki biçimde olmalıdır.¹⁶ Machiavelli'ye göre hükümdar, barış zamanında ordusuyla vakit geçirmeli, eğitimleri gözlemlemeli ve askerlerini tanımalıdır. Tüm bunlar orduyu pratik anlamda savaşa hazırlar. Aynı zamanda hükümdar, güvendiği askerlerle avlara ve keşif gezilerine çıkmalıdır. Bunlar da ülkesinin coğrafyasını ve hava koşullarını yakından öğrenmesine yardımcı olur.¹⁷ Hükümdarın yalnızca askerî konularla değil tarihsel konularla da ilgilenmesi, eski savaşlar hakkında bilgi edinmesi ve büyük zaferler kazanan askerlerin yaşamlarını öğrenmesi de kendisinin ve askerlerinin savaşa teorik olarak hazırlanmasını sağlar. Hükümdarın barış zamanında yaptığı tüm bu eylemler, yazgının [*fortuna*] karşısında onun elini güçlendirecektir.¹⁸

c. Ordunun Niteliği

Machiavelli'nin savaş düşüncesi içerisinde ordunun niteliği konusu, üçüncü sorunsal olarak belirmektedir. Bu sorunsal hem piyadelerin hem de savaş yöneten generallerin sahip olması gereken nitelikler üzerine sürdürülen bir tartışmadır. *Hükümdar*'da askerlik ve hükümdarlık çeşitlerine, tarihsel olaylara ve hükümdarın başarılı olabilmek için uyması gereken tavsiyelere yer veren Floransalı düşünür, *Savaş Sanatı*'nda ise anlattığı tarihsel olayların yanı sıra piyadelerin ve generallerin sahip olması gereken niteliklere değinmektedir. *Savaş Sanatı*'nın ikinci bölümünü, askerlerin savaş donanımları üzerine yapılan uzun bir tartışmaya ayıran Machiavelli'nin konuşmacıları, ilk olarak Roma ve Yunan piyadelerinin savaş donanımları üzerine tartışmakta ve bunları önce birbirleriyle daha sonra o dönemin donanımlarıyla karşılaştırmaktadır. Ardından Machiavelli, konuşmacılardan Fabrizio'nun ağzından piyadelerin, süvarilerden daha üstün olduğunu ve piyadeye önem veren ülkelerin hızla güç kazandığını söylemekte, İtalya'nın içinde bulunduğu bu zor durumu da piyadelere önem verilmemesine bağlamaktadır.¹⁹

Machiavelli'ye göre bir devletin savaşta başarı kazanması, savaş sanatını iyi bilen bir hükümdara ve iyi şekilde donatılmış piyade ağırlıklı bir orduya bağlı olduğu kadar, savaş ilkelerini iyi bilen ve bunları savaş alanında kusursuz bir biçimde kullanabilen generallere de bağlıdır. Bu nedenle Machiavelli, *Savaş Sanatı*'nın dördüncü bölümüne *Generallere Tavsiyeler* adını vermiş ve bu bölümde, ideal bir generalin nasıl olması gerektiğini

¹⁶a.g.e., s. 57.

¹⁷a.g.e., s.58-59.

¹⁸Niccolò Machiavelli, *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, çev. Hakan Zengin, İstanbul: Dergâh, 2017, s. 479-481.

¹⁹Niccolò Machiavelli, *Savaş Sanatı*, s. 63-65.

tartışmıştır. İtalyan filozofa göre ideal bir general, savaşın ortasında düşmanın kafasını karıştırmak için birtakım hilelere başvurmalıdır. Bu hileler, beklenmedik saldırılar ve şaşırtmalar ile birleştiğinde, zaferi olabildiğince hızlı bir şekilde kazanmaya imkân tanır.²⁰ Çarpışmaya, doğru zamanda başlamanın önemine de değinen Machiavelli'ye göre “*Bir general eğer avantajlı durumda değilse ya da zorunluluk onu mecbur bırakmamışsa asla bir çarpışmaya girmemelidir.*”²¹

Yurttaş askerlerden kurulu, piyade ağırlıklı ve disiplinli bir ordu, savaş sanatına hâkim başarılı bir hükümdar ve savaş alanını iyi bir şekilde okuyup doğru zamanda doğru hamleleri yapabilen, sadık ve nitelikli generaller. Machiavelli'nin savaş düşüncesi, bu sacayağı üzerinde durmaktadır. İtalyan filozof, savaşı konu edindiği yapıtlarında hep bu üç unsura dikkat çekmekte ve devletin savaşlardaki mutlak başarısını, dolayısıyla varlığını ve bağımsızlığını bunlara dayandırmaktadır. Savaş, politik bir sorun olarak hükümdarı ilgilendirmekte, hükümdar ise savaş sanatını bildiği ölçüde başarılı sayılmaktadır.

B. Hobbes ve Savaş: Bir Düzen ve Adalet Kurma Unsuru

*“Hobbes 5 Nisan 1588'de doğdu. Bir söylentiye göre, İspanyol donanmasının İngiltere kıyılarına yaklaştığını duyan annesi, çok korktuğu için onu erken doğurmuştur. Hobbes, yaşamı boyunca anlatmaktan hep hoşlandığı bu söylentiye şöyle yorumluyordu: Demek ki; korku ve ben, ikiz kardeşiz.”*²²

Richard Tuck

Savaşın politik felsefe içerisindeki yerini daha iyi kavramanın yolu, onu bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak gören Hobbes'un savaş düşüncesini doğru bir şekilde incelemekten geçmektedir. Hobbes'un incelenmesi, XVII. yüzyılın savaş düşüncesini kavramak açısından büyük bir önem taşımaktadır. Machiavelli'nin *Hükümdar*'ı gibi, Hobbes'un *Leviathan*'ı da savaş-felsefe ilişkisinin mihenk taşları arasında gösterilmektedir. Bu bağlamda Hobbes “devlet”, “savaş” ve “adalet” kavramlarının kesişim noktasında durmaktadır.

²⁰a.g.e., s. 136.

²¹a.g.e., s. 141.

²²Richard Tuck, **Hobbes**, Oxford: Oxford University, 2002, s. 35.

Çalışmamızın bu kısmı, Hobbes'un dönemine ve bu dönemin koşullarına ilişkin kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra, İngiliz filozofun *Doğal ve Politik Hukukun İlkeleri* (*The Elements of Law, Natural and Politic*, 1640), *De Cive: Yurttaşlığın Felsefi Temelleri* (*De Cive: Philosophicall Rudiments Concerning Government and Society*, 1651)²³ ve *Leviathan; veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (*Leviathan; or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth, Ecclesiasticall and Civil*, 1651) adlı yapıtları çerçevesinde savaş düşüncesinin incelenmesini amaçlamaktadır. Savaşı bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak gören ve savaşın tanımına yeni katkılar yapan Hobbes'un incelenmesi, politik felsefenin savaşa olan ilgisi içerisinde, savaşın biçimlerini ve onun başta "adalet" olmak üzere birçok kavramla ilişkisini açıklamaya katkı sağlayacaktır.

1. Hobbes'un Yüzyılı: Devlet, Savaş ve Adalet

Bilimsel alandaki gelişmelerin hız kazandığı XVII. yüzyıl, politik felsefe açısından da bu gelişmelerin etkisiyle yeni bakış açılarının keşfedildiği ve ağırlıklı olarak materyalist anlayışın benimsendiği bir dönemdir. Bu dönemde, yaşam tecrübesi, entelektüel yetkinliği ve üslubu ile çağdaşlarından ayrılan bir filozof olan Hobbes; tarih, ontoloji, epistemoloji, etik ve matematik gibi birçok konunun yanında politik felsefeyle de ilgilenmiş ve bu ilgisi sahip olduğu çok yönlü düşünce sistemi sayesinde spesifik bir önem kazanmıştır.

Hobbes'un yüzyılında İngiltere, kral ile parlamento arasındaki egemenlik paylaşımı tartışmasından kaynaklanan politik gerginliğin her geçen gün arttığı bir dönemden geçmektedir. Gençlik yıllarından itibaren bu gerginliğin en yakın tanıklarından biri olan Malmesburyli filozof, hem aldığı kapsamlı eğitim hem de yaptığı Avrupa gezileri sayesinde bu politik gerginliği tarihteki benzer örnekleriyle ve diğer ülkelerin içerisinde bulunduğu politik durumlar ile karşılaştırma ve geniş bir değerlendirme yapma imkânı bulmuştur. Hobbes'un düşüncesini besleyen bu politik çatışma durumu, onun Fransa'da bulunduğu yıllarda iyice tırmanarak bir iç savaşa dönüşmüş ve bu yıkıcı deneyim, İngiliz filozofun savaş düşüncesini derinden etkilemiştir. Bu politik çatışma durumunun kaynağı, egemenliğin adaletli bir biçimde paylaşılamaması sorunudur. Hobbes'a göre çözüm ise egemenliğin paylaşılmasından ziyade, tek bir elde toplanmasıdır. Peki bu düşüncenin kaynağı nedir?

²³Yapıtın Latincesi 1642'de "*Elementorum Philosophiae Sectio Tertia de Cive*" adıyla tamamlanmış ve Hobbes tarafından dönemin Newcastle Dükü William Cavendish'e (1592-1676) sunulmuş, İngilizcesi ise 1651'de yayımlanmıştır.

Hobbes’a göre insanlar doğa durumunda sürekli bir savaş ve belirsizlik içerisinde. Bu savaş ve belirsizlik; kötülüğü, yoksulluğu, saldırganlığı ve şiddeti de beraberinde getirmektedir. Hobbes’un en çok alıntılanan “*insan insanın kurdudur [homo homini lupus]*” sözü bu doğa durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu durum aynı zamanda yine Hobbes’un tabiriyle “*herkesin herkese karşı savaşı [bellum omnium contra omnes]*” olarak değerlendirilen bir savaş hâlidir. Üstelik bu savaşın hiçbir sınırı, kuralı ve hukuku yoktur. Başka bir deyişle insanlar; devletin, toplumun, medeniyetin, güvenliğin, egemenliğin ve mülkiyetin olmadığı bir doğa durumunda kötü, yoksul, şiddet dolu ve kısa bir yaşam sürmektedir. Onları bu kötü durumdan kurtaracak tek eylem ise, devletin kurulmasıdır.

Devletin kurulmasıyla birlikte insanlar “yurttaş” olur. Egemenlik ise her yurttaşın doğal olarak sahip olduğu yönetim hakkıdır. Bu hak teorik olarak yurttaşlara düzen ve adalet kurma imkânı tanır. Ancak her yurttaşın bu hakkı bireysel bir şekilde kullanmak istemesi, tekrar doğa durumundaki düzensizliği getirecek ve devletin kuruluşunu anlamsız kılacaktır. Yani hiçbir yurttaş egemenliğin kendisine düşen payıyla bu eylemleri gerçekleştiremez. Dolayısıyla düzeni ve adaleti kuracak kişi, yurttaşların egemenlik haklarını üzerinde toplamış, mutlak otoriteye, güce ve kudrete sahip egemendir. Bu nedenle yurttaşlar, düzen ve adalet için, aralarında oluşturulacak bir Toplum Sözleşmesi ile haklarını egemene devrederler.

Machiavelli gibi Hobbes da ülkesinin içerisinde bulunduğu zor durumdan ancak geniş yetkilerle donatılmış, mutlak bir politik otorite sayesinde kurtulabileceğini savunmaktadır. Ancak Hobbes’u Machiavelli’den ayıran en önemli özellik, düşünce sisteminin bir meşruiyet soruşturmasına dayanması ve Machiavelli gibi politik alana ilişkin her kavramı dolaylı bir biçimde değerlendirmemesidir. Hobbes’un düşüncesinde mutlak otoriteye sahip olan egemen, kendisinde toplanan yetkilerle düzeni ve adaleti kurar. İngiliz filozofa göre, düzen ve adalet kurulurken egemenin elinde bulunan en önemli yetkilerden biri de savaştır. Savaşı iç ve dış politikanın en önemli unsurlarından biri olarak gören Hobbes’un *Leviathan*’ı bu tartışma için temel metin kabul edilse de, filozofun diğer metinlerinden de bu soruşturmaya katkı sunmak mümkündür.

2. Hobbes’un Savaş Düşüncesi

Hobbes sistematik bir düşünceye sahiptir. Bu düşünce sistemi içerisinde her kavram mutlaka başka kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişki bazen tanımlama bazen de karşıt

alma üzerinden kurulurken, kurucu kavramlar her zaman ilişkilerin temelinde bulunmaktadır. Hobbes'un düşüncesinde savaş, hem bu kurucu kavramlardan biri olması hem de iktidarın egemenlik göstergeleri arasında sayılması sebebiyle anahtar kavramlardan biri olarak belirmektedir. Hobbes'un savaş düşüncesi oldukça geniş bir kapsama sahip olsa da, bu düşüncüyü "doğa durumu", "egemenlik göstergesi" ve "iç savaş" olarak üç alt başlık altında incelemek mümkündür.

İnsanların birbirleriyle sınırsız bir savaşın içinde olmalarını ifade eden doğa durumu, Hobbes tarafından aynı zamanda bir savaş hâli olarak görülmektedir. Toplum Sözleşmesi ile bir egemene devredilen haklar arasında bulunan savaş hakkı ise bu savaş hâlinin önüne geçerek barışı koruduğu için, sonraki aşamada bir egemenlik göstergesi olarak belirmektedir. İç savaş ise tüm bu sistemin bozulmasına ve insanların en baştaki savaş hâline dönerek medenileşme sürecindeki tüm kazanımlarını yitirmesine yol açacak en tehlikeli tehdittir. Hobbes'a göre bu tehdit, ancak egemen tarafından olağanüstü bir hukuk kullanılarak aşılabılır. Hobbes, doğa durumunu neden bir savaş hâliyle eş tutmaktadır? İngiliz filozofa göre savaş, neden ve ne şekilde bir egemenlik göstergesi olarak tanımlanmaktadır? İç savaş tehlikesi karşısında egemenin tutumu ne olmalıdır?

a. Doğa Durumu

Hobbes savaşı ilk olarak doğa durumuyla ilişkilendirir. Doğa durumundaki insan yaşamını korumak amacıyla, güç kullanarak kendini savunabilir ya da saldırıya geçebilir. Bu eylemlerin insanlar için bir doğal hak olduğunu savunan Hobbes, savaşı "insanın kendi iradesiyle ve güç kullanarak düşmanıya mücadele etme durumu" olarak görmekte ve bu nedenle doğa durumunu, başka bir deyişle devletsizlik hâlini, aynı zamanda bir "savaş hâli" olarak tanımlamaktadır. Hobbes'un savaş düşüncesi içerisinde, savaşın tanımlanmasıyla birlikte karşısı olarak "barış" kavramından da söz açılmaktadır. Hobbes, *Leviathan*'da "devlet", "savaş" ve "barış" kavramları arasındaki ilişkilerin altını şu şekilde çizmektedir.

"Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş hâlidir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler (...) SAVAŞ, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur (...) savaşın doğası da, çarpışma

eyleminden ibaret olmayıp, tersine, bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda BARIŞ vardır.”²⁴

Malmesburyli filozofa göre savaş, sınırlarıyla oynanabilen bir hâl değildir. Aksine savaş, devletsizliğin doğal bir sonucudur ve herkesin herkesle olan ilişkisinin tek tanımıdır. Dolayısıyla herkesi ilgilendiren, geniş kapsamlı ve doğal bir durumdur. Üstelik savaşın varlığı somut bir mücadele ya da çatışmaya bağlı değil, bunların olasılığına bağlıdır. Hobbes’a göre güvensizliğin hissedildiği her zaman ve her yerde savaş varken, bu hissin olmadığı zaman ve yerlerde barış vardır. Hobbes’a göre karışıklığın ortaya çıktığı her türlü durum bir savaş olarak adlandırılabilir. Peki bu durumda barış nasıl ortaya çıkmaktadır?

Hobbes, barışı “güvensizlik durumunun olmaması” şeklinde değerlendirilmekte ve bunu yapay bir durum olarak görmektedir. Çünkü Malmesburyli filozofa göre insanın doğasında savaş hâli vardır. Barış, bir medenileşme sürecinin ürünü olup ancak toplumsal yaşam oluştuğunda, devletler ve kurumlar tarafından korunup sürdürülebilir. Başka bir deyişle, savaş hâlinin güvensizliğinden kurtularak özgür bir biçimde yaşamak isteyen insanlar, önce toplumsal yaşamı benimsemiş, ardından bu yaşamın güvenli bir şekilde devam etmesi için barış hâlini bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Barışın koruyucusu ise insanların savaş hakları da dahil olmak üzere birçok hakkını Toplum Sözleşmesi ile devrettiği egemendir.

b. Egemenlik Göstergesi

Hobbes’a göre insanların savaş hakkını devralan egemen, bu hakkı gerekli gördüğü durumlarda kullanabilir. Ancak “savaş hâli” tanımı, egemenin ilân edebileceği “savaş” ile karıştırılmamalıdır. İlki şiddetli ve karmaşık bir durumu ifade ederken, ikincisi bir egemenlik göstergesi olarak, sınırları egemen tarafından çizilen bir durumu ve zorunlu olarak kullanılması gereken bir yasal hakkı işaret etmektedir. Doğa durumundaki “savaş hâli” herkesin herkesle savaşmasıyla oluşan güvensizliğin sebebiyken, egemen tarafından sınırları belirlenen “savaş” yeri geldiğinde güvenliğin ilk koşulu olan zorunlu ve politik bir eylemdir.

Hobbes için yurttaşların kendi aralarındaki barışı korumaları, kendilerini dış düşmanlara karşı korumalarından daha büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle yurttaşlar savaş

²⁴Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi, 2016, s. 101.

ve barış haklarını aynı zamanda adaletin mutlak sağlayıcısı olan egemene devretmelidir.²⁵ Böylelikle hem adalete hem de savaşa karar verebilecek tek mutlak güç olan egemen, bu hakları dış düşmanlara karşı kullanabileceği gibi, gerektiğinde bir iç savaşın önlenmesi amacıyla da kullanabilmektedir. Başka bir deyişle, devletin politik eylemleri tamamen egemenin elinde ve yetkileri dahilindedir. Hobbes’a göre bu durum, barışın korunması için zorunlu görülse de, aynı zamanda egemene büyük bir sorumluluk yüklemektedir.

Çünkü yetkilerin devrinde hiçbir sorun olmamasına rağmen, eğer devlet içerisinde bir iç savaş durumundan söz edilebiliyorsa, bu doğrudan egemenin başarısızlığını göstermektedir. Hobbes’a göre gerektiğinde, bir iç savaş durumunu, bu iç savaşa karışmamış olan yurttaşlar için adaleti gözeterek ortadan kaldırabilen ve savaşı, dolaylı olarak şiddeti, düzen için bir kurucu unsur olarak kullanabilen egemen başarılyken, aksi bir durumla karşı karşıya kalan egemen için “iç savaş” iktidarın yitirilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle bir egemen, konu iç savaş olduğunda yetkilerini kullanmaktan çekinmemeli ve bu durumu ortadan kaldırarak hem iktidarını hem de yurttaşları arasındaki barış durumunu korumalıdır. Egemenin bunun için ihtiyaç duyduğu olağanüstü hukukun gereği ise Toplum Sözleşmesine karşı gelerek devlete zarar vermek istedikleri için yurttaşlıklarını yitirmiş olan insanların cezalandırılmasıdır.

c. İç Savaş

Hobbes’un savaş düşüncesindeki üçüncü husus, iç savaştır. İngiliz filozofun bir dış düşmanla yapılan savaştan daha tehlikeli gördüğü iç savaş, egemenin savaşı bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak kullanabileceği en kritik an olarak belirlemektedir. Çünkü bir iç savaş başladığında, insanların doğa durumundan kurtularak elde ettikleri medeni kazanımların hiçbir anlamı ve önemi kalmayacak ve insanlar en baştaki güvensiz, korkulu ve yoksul savaş hâline geri döneceklerdir. Hobbes’un savaş düşüncesi içerisindeki “savaş” ve “iç savaş” ayrımı, bunların egemenlikle olan ilişkileri üzerinden de değerlendirilebilir. Hobbes, savaşa karar verme hakkını, bir egemen için egemenliğin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul ederken; iç savaş egemenin elindeki gücün ve iktidarın yitirilmesiyle sonuçlanabilecek bir “tehdit” anlamına gelmektedir. Bu nedenle Hobbes, iç savaşa daha büyük bir önem atfetmektedir. Çünkü iç savaş, yurttaşlardan bir kısmının savaş haklarını egemene

²⁵Thomas Hobbes, **The Elements of Law: Natural and Politic**, Cambridge: Cambridge University, 1928, s. 62.

devretmekten vazgeçmesidir.²⁶ Hem Toplum Sözleşmesine hem de egemenin otoritesine zarar veren bu durum, son aşamada devletin varlığını da tehlikeye sokmaktadır. Bu aşamada egemenin savaş hakkını, bu iç savaşın müsebbipleri üzerinde kullanmaktan, başka bir deyişle düzeni ve adaleti “savaş” yoluyla kurmaktan başka çaresi yoktur.²⁷

İngiliz filozofun *Leviathan*’da yaptığı, insanlar arasında adaletin ve güvenliğin bulunmadığı, doğa durumundaki savaş hâli tasviri anımsandığında²⁸, bir iç savaşın önüne geçebilmek amacıyla egemen tarafından alınacak her tedbir, barış hâlinin korunması için zorunlu görülmektedir. Aksi takdirde yurttaşlar önce barış hâlini, ardından devletlerini, sonunda ise özgürlüklerini ve yaşamlarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Hobbes, devletler arasındaki savaş hâlini her zaman olağan görmekte ve devletlerin birbirleriyle her zaman için doğa durumunda, yani savaş hâlinde olduğunu kabul etmektedir.²⁹ Ancak egemenin yurttaşları arasındaki “savaş hâli” olan iç savaş, ne olağandır ne de bu durumda diğer devletlere karşı güvenliğini sağlamak mümkündür. Bu nedenle iç savaş, olağanüstü müdahalelerle ortadan kaldırılmalıdır.

Özetle Hobbes’un savaş düşüncesi, insanların doğa durumundaki savaş hâlinin getirdiği tüm kötülüklerden kurtulmak için bir araya gelerek oluşturdukları devletin başındaki egemene, savaş hakları dahil tüm haklarını devretmesiyle birlikte, egemenin bu yetkileri doğru zamanda ve etkili biçimde kullanmasıyla ilgili bir soruşturmadır. Savaş, hem düzenin hem de adaletin sağlayıcısı olarak, egemen tarafından yalnızca dış düşmanlara karşı değil iç düşmanlara karşı da kullanılabilen bir unsurdur. Üstelik iç düşmanlar, Hobbes’a göre dış düşmanlardan daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü devlet, dış düşmanlarla zaten sürekli savaş hâlinindedir. Bu nedenle iç savaş, devletteki tüm düzenin dağılmasına sebep olarak doğa durumuna dönüşe sebep olabilir. Hobbes’a göre egemenin başarısı da bu tehdidi ortadan kaldırabilmesiyle doğru orantılıdır.

²⁶Thomas Hobbes, **De Cive: Yurttaşlığın Felsefi Temelleri**, çev. Deniz Zarakolu, İstanbul: Belge, 2018. s. 200.

²⁷a.g.e., s. 201.

²⁸Thomas Hobbes, **Leviathan**, s. 102-103.

²⁹M. Ertan Kardeş, **Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair**, İstanbul: Pinhan, 2019, s. 80.

C. Rousseau ve Savaş: Devletlerarası Bir Hukuk Durumu

“Savaş, insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir ve bu ilişkide taraflar birbirlerine yalnızca rastlantısal olarak düşmandır, birer insan, hatta yurttaş olarak değil, asker olarak; yurtlarının birer üyesi olarak değil, koruyucusu olarak. Ayrıca devletin düşmanı insanlar değil, yalnızca diğer devletler olabilir. Çünkü özlere farklı olan şeyler arasında gerçek bir ilişki kurmak mümkün değildir.”³⁰

Jean-Jacques Rousseau

Rousseau, hem kendi yüzyılında savaşa getirdiği yeni tanım ve çizdiği sınırlarla hem de savaşı devletlerarası bir hukuk durumu olarak kabul etmesiyle, politik felsefeyi savaş-felsefe ilişkisinin soruşturulması bağlamında ilgilendirmektedir. Ancak bu ilgi, Machiavelli ya da Hobbes'ta olduğu gibi birden fazla yapıt üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Çünkü Cenevrelili filozofun tamamlamadığı *Savaş Hukukunun İlkeleri (Principes du droit de la guerre)*³¹ dışında, yalnızca savaşı konu edinen kapsamlı bir yapıtı bulunmamaktadır.

Çalışmamızın bu kısmı, Rousseau'nun yüzyılına ilişkin kısa bir değerlendirmenin ardından, Cenevrelili filozofun *Savaş Hukukunun İlkeleri* başlıklı metninden hareketle savaş düşüncesinin incelenmesini amaçlamaktadır. Savaşın devletlerarası bir hukuk durumu olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan Rousseau, bu bağlamda savaşın yeni tanımı ve sınırları üzerine düşünceler geliştirmiştir. Politik felsefede daha çok toplum sözleşmesi, etik, eğitim ve özgürlük üzerine çalışmalarıyla bilinen Rousseau'nun savaş-felsefe ilişkisi üzerinden incelenmesi, savaş düşüncesinin XVIII. yüzyıldaki gelişimine “hukuk” penceresinden bakmamıza katkı sağlayacaktır.

1. Rousseau'nun Yüzyılı: Savaşın Yeni Tanımı

İnsana ilişkin her kavramın yeniden tanımlandığı XVIII. yüzyıl, yalnızca entelektüel alandaki gelişmelerle değil aynı zamanda politik ve toplumsal alandaki değişimlerle de kelimenin tam anlamıyla bir devrim yüzyılıdır. “Aydınlanma Çağı” olarak da adlandırılan bu yüzyılın ruhu, Rousseau'nun çağdaşı olan Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) *Aydınlanma Nedir? (Was ist Aufklärung?, 1784)* başlıklı ünlü denemesinde karşımıza çıkan “*bilmeye cüret et [sapere aude]*” cümlesiyle özetlenebilir. Düşüncede insanın merkeze

³⁰Jean-Jacques Rousseau, “The Social Contract” [The Social Contract and Other Later Political Writings içinde], çev. Victor Gourevitch, Cambridge: Cambridge University, 1997, s. 46-47.

³¹Yapıt taslak olarak kaldığı için ilk yayım tarihi belli değildir.

alındığı ve tüm kavramların politik bağlamda akılcı bir düşünce anlayışıyla yeniden tartışılıp sorgulandığı Aydınlanma Çağı, aynı zamanda politik felsefenin de dikkatini insana daha çok yoğunlaştırdığı ve insana dair her kavramı yalnızca insanı kaynak olarak “bilmeye cüret ettiği” bir dönemdir.

Bir “aydınlanma filozofu” olarak savunduğu görüşleriyle ölümünden yaklaşık on yıl sonra gerçekleşen Fransız Devriminin fikir babaları arasında sayılan Rousseau’nun yüzyılı politik felsefenin merkezinde, düşünceleri hakikat kabul edilen bir hükümdarın ya da kutsallık atfedilmiş bir devletin değil; doğrudan doğruya politik bir özne olarak görülen yurttaşın, yani insanın olduğu bir dönemdir. İnsanın düşüncenin merkezine alınması, başta özgürlük ve savaş hakkı olmak üzere, yurttaşların sahip olduğu ancak devletin kurulmasıyla birlikte bir Toplum Sözleşmesi aracılığıyla egemene devrettiği tüm hakların yeniden tartışılmasını da beraberinde getirmektedir. Cenevrelî filozof, bu tartışmayı başka bir zemine taşımaktadır. Yurttaşların Toplum Sözleşmesi ile devrettiği bu hakların kaynağı nedir? Bir yurttaş olarak insan, haklarını devretse de, var olan politik durumun neresinde yer almaktadır ve gerçek egemen kimdir?

Rousseau’ya göre gerçek egemen, yurttaşlardan meydana gelen halktır. Halkın egemenliğini devretmesi, ondan vazgeçtiği anlamına değil, politik düzlemde kendini egemen olarak kurması anlamına gelmektedir. Doğa durumundan, toplum durumuna geçebilmiş ve bu aşamada bir Toplum Sözleşmesi yapmış olan halk, zaten doğal olarak barış içindedir. Dolayısıyla bu sözleşmeyle kurulan birlik, yurttaşların devlete tabii olmasıyla değil, her birinin kendi egemenliğini kabul etmesiyle oluşmaktadır.³²

Başka bir deyişle, Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi anlayışı bir zorunluluktan çok, bir iradeyi işaret etmektedir. Cenevrelî filozofa göre halk, egemenliğini ancak kendi iradesiyle devreder ve tabii olduğu güç yine kendi iradesidir. Bir zorunluluktan söz edilecekse bu, yurttaşların bir arada yaşama zorunluluğudur, bu zorunluluk da bir kararla ortaya çıkmaktadır. Ancak bu karar Hobbes’un savunduğu gibi bir savaş hâli baskısıyla değil, insanların kendi aralarında anlaşarak aldığı barışçıl bir karardır. Savaş ise, insanların doğa durumunda maruz kaldıkları bir hâl olmanın aksine, yalnızca devletlerarası bir hukuk durumudur.

³²Christian Ruby, **Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: İletişim, 2014, s. 85-86.

2. Rousseau'nun Savaş Düşüncesi

Rousseau, dönemindeki egemenlik tartışmasını farklı bir düzlemde ele almasının yanı sıra, doğa durumu hakkındaki görüşleriyle Hobbes'u eleştirmesi ve savaş-felsefe ilişkisine “hukuk” merkezli bir bakış açısı kazandırması bakımından önem taşımaktadır. Rousseau'nun savaş düşüncesi, kapsamlı yapıtlarından çok, taslak hâlinde bıraktığı *Savaş Hukukunun İlkeleri* başlıklı metninden okunmaktadır. Rousseau'nun savaş düşüncesi, savaş-felsefe ilişkisine nasıl bir katkı sağlamaktadır? Savaşın yeni tanımı ve sınırları Rousseau tarafından ne şekilde çizilmektedir?

Savaş Hukukunun İlkeleri, Hobbes'un doğa durumunu aynı zamanda bir savaş hâli olarak kabul etmesine getirilen bir eleştiriyle başlamaktadır. Rousseau, Hobbes'un bu anlayışını kabul edilemeyecek kadar “kötücül” ve “saçma” bulmakta³³ ve bunun yanında, herhangi bir güvensizliğin olduğu tüm durumlarda bir savaşın varlığından söz edilebileceği düşüncesini de İngiliz filozofun tüm insanları, kendi gördükleriyle bir tutmasından dolayı düştüğü bir yanılgı olarak yorumlamaktadır.³⁴ Rousseau'ya göre insanlar doğa durumunda bir savaş hâlinde değildir. Çünkü savaş, doğal bir durumun zorunluluğu ya da yaşamın her anına yayılmış bir gerçeklik olarak değil, devletin politik eylemlerinden biri olarak belirmektedir.

Cenevreli filozof, savaş devletlerarası bir hukuk durumu olarak görmekte ve savaşın insanlar arasında kendiliğinden var olduğu fikrine karşı çıkarak, onu politik özneler tarafından bilinçli ve karşılıklı bir şekilde pratiğe dökülen ve düşmanı yok etme amacı taşıyan politik bir eylem olarak değerlendirmektedir.³⁵ Rousseau'nun bu düşüncesinden savaşın, barışın zıt durumu olarak kabul edilemeyeceği görüşü de çıkmaktadır. Çünkü savaş, insanlar arasında değil, devletlerin verdiği politik kararlar doğrultusunda, askerler arasında sürdürülmektedir ve akıl dışında hiçbir kaynağı yoktur. Dolayısıyla insanlar arasında sürekli devam eden bir savaştan söz etmek, hem Toplum Sözleşmesi üzerinde anlaşılan sürecin her yurttaş tarafından kabul edilmesiyle hem de yurttaşların barışçıl bir şekilde bir arada yaşamaya başlamasıyla çelişmektedir.

³³Jean-Jacques Rousseau, “The State of War” [The Social Contract and Other Later Political Writings içinde], s. 163.

³⁴a.g.e., s. 164.

³⁵a.g.e., s. 164-165.

Hobbes, egemeni insanlar arasındaki savaş hâline son verecek tek otorite olarak görürken; Rousseau'nun görüşü devletlerin savaşları başlatıp bitirdiği ve düşmanı yok etmek amacıyla savaşın sınırlarını belirlediği yönündedir. Rousseau'nun savaş düşüncesi incelendiğinde, belirsiz ve anlaşılması güç olması bakımından Hobbes'a getirdiği eleştirinin, aslında İngiliz filozofun, savaş hem gerçek hem de metaforik anlamda kullanması ve bu iki durum arasında bir ayrım yapmamasına dayandığı anlaşılmaktadır. Rousseau'ya göre bu karmaşıklık ancak; savaş, savaş hâli ve savaş hukuku kavramlarının, birbirleriyle ilişkili fakat ayrı bir şekilde düşünülmesiyle giderilebilir.³⁶

Bir politik eylem olarak savaş, insanlar arasındaki savaş hâli ile karıştırılmamalıdır. Aynı zamanda savaş, devletin otoritesine bağlı diğer tüm politik eylemler gibi bir hukuka sahip olmalıdır. Hobbes'un aksine Rousseau, savaş hâlinde devreye olağanüstü hukukun girmesini ve egemenin her türlü yaptırımını kullanarak barışı tekrar sağlamasını değil, savaşın da kendine özgü bir hukuku olmasını ve devletler tarafından bu hukukun çizdiği sınırlar içerisinde sürdürülmesini savunmaktadır. Bu bağlamda Rousseau, savaş her ne kadar düşmanı öldürmek amacıyla sürdürülen bir eylem olarak kabul etse de, tarafların birer devlet olması sebebiyle eşit haklara sahip olduğunu ve savaş esnasında insanların sebepsiz öldürülmesinin ya da köleleştirilmesinin kabul edilemez olduğunu dile getirmektedir.³⁷

Rousseau'nun düşüncesi içerisinde savaş, devletlerin politik alanına özgü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, politik alandaki diğer eylemler gibi, bir hukuka tabiidir. Bir diğer yandan Rousseau, başta Hobbes olmak üzere birçok filozofun yaptığı gibi, savaşın haklılığı ya da haksızlığı konusunda bir tartışma alanı açmamaktadır. Çünkü Cenevreli filozofa göre savaş, yalnızca devletlerin amaçlarına bağlı bir politik eylem olarak, diğer eylemlerden farklı bir konumda yer almamaktadır.³⁸ Savaş ne bir kutsallığa sahiptir ne de küçümsenecek bir olgudur. Rousseau'ya göre konu savaş olduğunda gözden kaçırılmaması gereken en önemli husus, savaşın da bir hukuku olduğudur. Bu hukuk, savaşın sınırlarını belirlemekte ve savaş içerisindeki her insanı kapsamaktadır. Bu hukukla birlikte, çağın düşünce ruhuna uygun olarak, hiçbir insan için sebepsizce öldürme ve köleleştirme kabul edilmemektedir.

³⁶a.g.e., s. 167-168.

³⁷a.g.e., s. 169.

³⁸M. Ertan Kardeş, “Rousseau'nun Savaş Hukuku Teorisinin Savaş Düşüncesine Katkısı”, Düşünen Siyaset Dergisi, 2016, S. 32, s. 29-43.

D. Sun Tzu ve Savaş: Modern Bir Savaş Alımlaması

*“Karşısındakini ve kendini bilen hiçbir savaşta tehlikeye düşmez;
karşısındakini bilmeyen, sadece kendini bilen, bir kazanır, bir kaybeder;
karşısındakini de, kendini de bilmeyen, her savaşta mutlaka tehlikeye düşer.”³⁹*

Sun Tzu

Savaş düşüncesinin ilk yapıtlarından biri olarak kabul gören ve savaşı stratejik açıdan inceleyen bir yapıt olan *Savaş Sanatı* [Sūnzī Bīng Fǎ, M.Ö. VI. yy] Sun Tzu tarafından kaleme alındıktan yüzyıllar sonra, 1782’de, Çin’de yaşayan Fransız bir din adamı tarafından Fransızcaya çevrilmiş⁴⁰ ve böylelikle Avrupa literatürüne girmiştir. Başarılı bir asker olarak uzun yıllar Çin hanedanlıklarının hizmetinde çalışan Sun Tzu’nun kendi gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak oluşturduğu *Savaş Sanatı*, bu çeviriyle birlikte XVIII. yüzyılın modern alımlamasıyla değerlendirilmiş ve birçok filozofu etkileyerek Avrupa’da üzerine çokça çalışılan ve tartışılan bir yapıt hâlini almıştır.

Toplamda on üç bölümden oluşan yapıtın her bölümünde Sun Tzu, savaşın farklı bir yönünü ele almaktadır. Sun Tzu’nun üzerinde durduğu en temel ilke “savaşmadan kazanmak” olarak belirmektedir. Sun Tzu’nun savaş düşüncesindeki ayrıntılar nelerdir? Bu bağlamda *Savaş Sanatı* hangi yönleriyle savaş-felsefe ilişkisine dair yazılmış bir metin olarak kabul edilebilir?

1. Sun Tzu’nun *Savaş Sanatı*

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*’na “*Savaş bir ülkenin baş sorunu, ölüm kalım yeri, var olma ya da yok olma yoludur; muhasebesiz olmaz*”⁴¹ cümlesiyle başlamakta ve savaşın bir ülke için yaşamsal öneme sahip olduğunu kabul etmektedir. Savaşın; Yol, Gök, Yer, Komutan ve Kural olmak üzere beş değişkene sahip olduğunu savunan Sun Tzu’nun bu değişkenlerinden; Yol halk ve yönetici arasındaki düşünsel birliği, Gök savaşın yapılacağı mevsimi ve iklimi, Yer

³⁹Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan & Giray Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 2015, s. 8-9.

⁴⁰Bu çeviri her ne kadar *Savaş Sanatı* (L’art de la guerre) başlığıyla yapılmış olsa da yapıtın özgün adı olan Sūnzī Bīng Fǎ, “Sun Usta’nın Savaş Prensipleri” anlamına gelmektedir. Çeviriye bu adın verilmesi, Machiavelli’nin 1521’de aynı adla yayımladığı yapıtın Avrupa’daki bilinirliğinden ve Sun Tzu’nun düşünsel olarak bu hat üzerinde değerlendirilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Yapıt Türkçeye de “*Savaş Sanatı*” adıyla çevrilmiştir.

⁴¹Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, s. 1.

savaş meydanının özelliklerini, Komutan gerekli erdemlere sahip, güvenilir ve cesur bir generali, Kural ise askerî örgütlenmeyi temsil etmektedir.⁴²

Bir savaşı kazanmanın ancak tüm bu hesaplamaları kusursuz bir şekilde yapmakla mümkün olduğunu belirten Sun Tzu'ya göre, doğru bir hesaplamayla zafer kaçınılmazdır. Her ne şekilde olursa olsun bir ordunun uzun süre savaşta kalmasını, ülke için bir baskı unsuru olarak gören Sun Tzu, bu nedenle savaşın hızlı bir şekilde yapılmasını ve zaferin bir an önce kazanılmasını önermektedir. Çinli teorisyene göre uzun süren savaşlar hem askerde hem de halkta huzursuzluk yaratır, ayrıca bu durum ülkede yoksulluğa sebep olur.⁴³ Bir diğer yandan Sun Tzu için zafer, ancak en az hasar ve kayıpla kazanılırsa bir başarı olarak görülebilir, düşman şehirlerinin yıpranmış bir şekilde ele geçirilmesinden bir zafer olarak söz edilemez.⁴⁴ Bu görüş, aynı zamanda Sun Tzu'nun savaş esnasında düşman şehirlerinin tahrip edilmesini, sivil kayıpların yaşanmasını ve orantısız güç kullanılmasını tasvip etmediğini de göstermektedir. Çinli teorisyenin “savaşmadan kazanmak” ilkesi kendi yapıtında şu şekilde görülmektedir:

“Askerlikten anlayan biri düşman askerine savaşmadan baş eğdirir, düşman kentini saldırmadan ele geçirir, düşman devletini oyalanmadan devirir. Mutlaka mükemmel bir zafer peşinde koşar. Bu nedenle ordu zayıf vermez ve tam bir başarı olur. İşte bu taktik saldırı yöntemidir.”⁴⁵

Sun Tzu'ya göre, savaşmadan kazanmayı bilen bir asker başarılı bir komutan olur. Bu nedenle komutan, hükümdara yakın bir politik konum benimsemeli ve zafer kazanamayacağını düşündüğü bir savaşa girmemelidir. Başarılı bir komutan, ilk önce zafer kazanacağı ortamı yaratmalı sonrasında savaşı başlatarak hızlı bir biçimde kazanmalıdır. Hesaplamaları doğru şekilde yapmayan bir komutanın zaferi ancak şansa bağlıdır.⁴⁶

Sun Tzu'nun savaş düşüncesi tamamen hesaplamalara dayanmaktadır. Bu nedenle ordunun içerisindeki düzeni sağlamak kadar, orduyu başarılı bir şekilde sevk ve idare etmenin de zaferdeki payı büyüktür. Sun Tzu bu görüşüne uygun olarak, bir ordunun savaş yerine her zaman düşman ordudan önce gelip yerleşmesini, böylelikle savaşılacak yerin özelliklerini

⁴²a.g.e., s. 1.

⁴³a.g.e., s. 5-6.

⁴⁴a.g.e., s. 7.

⁴⁵a.g.e., s. 8.

⁴⁶a.g.e., s. 8-12.

tanımasını önermektedir.⁴⁷ Savaş yerine erken gelmek aynı zamanda ordu için bir keşif imkânı da sunmaktadır. Sun Tzu'ya göre düşman ordunun zayıf yönleri ve bölgeleri önceden belirlenirse, saldırı da buralara yapılarak zaferin gelişi hızlandırılabilir.

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*'nda “*Su nasıl ki yerin şekline uyarak aşağı doğru akarsa, savaş da düşmanın durumuna göre zaferi tayin eder.*”⁴⁸ demektedir. Bu nedenle ordu, savaşın başından sonuna dek durumunu her yönden yüksek tutmalıdır. Keşif ve gizlilik bu açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Savaş yerinin önemi üzerinde fazlasıyla duran Sun Tzu, askerlerin arazi keşfi yapılmadan yola çıkarılmasını büyük bir tehlike olarak görmekte ve yerel rehberler olmadan sefere çıkmanın imkânsız olduğunu savunmaktadır. Çinli teorisyene göre en iyi saldırı zamanı düşmanın moralinin en bozuk olduğu zaman, en kötü saldırı zamanı ise düşmanın moralinin en yüksek olduğu zamandır. Sakin bir şekilde düşmanın moralinin tükenmesini beklemek, yamaçlarda savaşmaktan kaçınarak savaşa düzlüğe çekmek, düşmanı kovalamamak ve ona her zaman kaçabileceği bir alan bırakmak, Sun Tzu'nun savaş düşüncesinin diğer ilkeleri olarak görülmektedir.⁴⁹

Sun Tzu'ya göre; hırsla ve ölümüne savaşmak, korkaklık, panik, mağrurluk ve askerlerine düşkünlük bir komutana savaş esnasında hata yaptırabilecek en tehlikeli beş durumdur. Sun Tzu, bir komutanın bu hatalardan birine ya da birkaçına düşmesinin ordunun bozguna uğramasına, yok edilmesine, esir düşmesine ya da aşağılanmasına sebep olabileceğini söylemekte ve bu durumların da ayrıntılı bir şekilde hesaplanması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁰ Çinli teorisyen, komutanı bu hatalara düşmemesi yönünde uyarmakta ve ona askerlerini zafere odaklanmış tek bir vücut gibi konuşturmasını öğütlemektedir. Çünkü ancak *Shuai Ran*⁵¹ gibi davranan bir ordu zafer kazanabilir.

Sun Tzu'ya göre savaş asla hafife alınmaması gereken ciddi bir eylemdir ve zaferle sonuçlanacağı kesin olmayan savaşlara girmekten kaçınılmalıdır. Savaş, her yönüyle en ince ayrıntısına kadar hesaplanmalı ve savaşın süresi uzatılmadan zafer elde edilmelidir. Savaş esnasında tıpkı askerler gibi hükümdar ve komutan da aynı görüşte olmalı ve onlar da tek bir

⁴⁷a.g.e., s. 15.

⁴⁸a.g.e., s. 17.

⁴⁹a.g.e., s. 20-21.

⁵⁰a.g.e., s. 24.

⁵¹Çin mitolojisinde Chang Dağı'nda yaşayan efsanevi bir yilandır. Bu yılan kuyruğuna saldırıldığında başıyla, başına saldırıldığında ise kuyruğuyla karşılık vermekte, gövdesine saldırıldığında ise düşmanını başı ve kuyruğuyla yok etmektedir. Bu nedenle, yenilmez bir varlık olarak görülmektedir. Sun Tzu bu benzetmeyle ordunun tek bir vücut gibi davranması gerektiğine yaptığı vurguyu güçlendirmektedir.

vücut gibi hareket etmelidir. Savaşta esas olan, stratejik ve moral üstünlüğü ele geçirerek düşmana karşı muharebeye girmeden kazanmaktır. Bu mümkün değilse, savaş ancak en az zayıyla düşmana en çok kaybın verildiği ve şehirlerin tahrip edilmemiş bir şekilde ele geçirildiği biçimde başarılı sayılmaktadır. Bir asker, ancak bu şekilde bir zafer alırsa, Sun Tzu tarafından başarılı bir komutan olarak değerlendirilir.

Sonuç olarak Sun Tzu'nun savaş düşüncesi bu ayrıntılarıyla incelendiğinde savaşa ilişkin yoğun ve stratejik bir yaklaşımın benimsendiğini görülmektedir. Sun Tzu, yukarıda sıralanan savaş ilkelerinin dönemin savaş anlayışı içerisinde karşılık bulması ve politik sorunlarla birlikte ele alınan savaşın açıklanması için birtakım dayanaklar sunması bakımından Avrupa için XVIII. yüzyılda önemli bir düşünsel dayanak oluşturmaktadır.

2. Savaş Sanatı'nın Savaş-Felsefe İlişkisine Katkısı

Sun Tzu'nun savaş üzerine geliştirdiği stratejik düşüncelerin XVIII. yüzyıl Avrupa literatürüne kazandırılmasının ve modern bir okumayla alımlanmasının ardından *Savaş Sanatı*, savaş-felsefe ilişkisinde ilk uğraklardan biri olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu bağlamda Sun Tzu'nun savunduğu görüşler *Savaş Sanatı*'nı yalnızca stratejik bir yapıt olarak değil aynı zamanda içerisinde birtakım akıl yürütmelerin bulunduğu bir yapıt olarak okumamızın da önünü açmaktadır. Örneğin Sun Tzu'nun bir ordunun nasıl sevk ve idare edilmesi gerektiğine dair düşüncelerini belirttiği *Yürüyüş* bölümü dağlık, orman, ırmak çevresi ve bataklık gibi arazi çeşitlerinin birbirlerinden nasıl ayrılacağı ve her birinde ordunun nasıl sevk ve idare edileceği yönünde yapılan tanımlamalarla başlamaktadır.⁵² Bu durum, Sun Tzu'nun düşünsel ayrımlara vararak, savaşı hesaplanan bir olgu olduğu kadar, üzerine düşünülen ve kendisine ilişkin tanımlamalarla sınırlandırılan bir etkinlik olarak kabul ettiğinin de bir göstergesidir. Sun Tzu, ilgili bölüme şu şekilde devam etmektedir:

“Düşman konuşmalarında alttan alıyorsa hazırlık yapıyor demektir, saldıracaktır; düşman yüksekte atıyor ve üstümüze geleceğini söylüyorsa geri çekilecektir; hafif savaş arabaları öne çıkmış, askerler her iki tarafında sıralanmış ise saldıracaklar demektir; durup dururken barış istiyorsa art niyeti var demektir; hızla kaçarken askerlerini savaş düzenine sokuyorsa bir süre sonra ölümüne savaşmayı planlıyor demektir; düşman askerleri bir ileri bir geri gidiyorsa bizi kışkırtıp üzerine çekmek içindir.”⁵³

⁵²Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, s. 25.

⁵³a.g.e., s. 27.

Sun Tzu, düşmanların davranışlarından durumlarına dair çıkarımlarda bulunmakta ve bunların savaşta kullanılmak üzere birer veri olarak toplanması gerektiğini düşünmektedir. Bu kısım, Sun Tzu'nun yalnız savaşı değil düşmanı da hesapladığını ve gözlemlerini belirli mantıksal temellere dayandırıldığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Sun Tzu'nun savaştan coşkuyla bahsetmemesi ve savaşı yüceltilmemesi, Aydınlanma Çağı'nın savaş düşüncesi içerisinde kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Sun Tzu, savaştaki askerlerin hücum emri aldıktan sonra kendilerini tutamayarak ağladıklarından söz ederek⁵⁴ savaşın olumsuz bir yanına da değinmektedir. Ancak Sun Tzu'ya göre zorunlu hâlde savaş, yapılması ve zafer kazanılması gereken bir eylemdir. Çinli teorisyene göre bu eylemi kolaylaştıran etkenlerden biri de yerel beylerle ittifak yapmaktır.⁵⁵ Sun Tzu'nun bu önermesi, Avrupa literatüründe savaşın politik felsefenin bir sorunu olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşüne Machiavelli'den sonra ikinci bir referans noktası sağlamaktadır.

Sun Tzu'ya göre, ittifak yapılması gereken yerel beyler, istihbarat faaliyetleriyle anlaşılmalıdır. Bu nedenle savaş, sabır ve gizlilikle planlanmalıdır. Hiçbir hükümdar ya da komutan anlık bir öfkeyle savaş başlatmamalı ya da savaş esnasında bir hamle yapmamalıdır. Çünkü öfke, bir savaş için en yıkıcı eylemlerden biridir ve savaştaki hiçbir kaybın telafisi yoktur.⁵⁶ Sun Tzu, istihbarat faaliyetlerine dair görüşlerini şu şekilde belirtmektedir:

“Olacakları önceden bilmek ruhlar veya hayaletlerden bilgi almayla, geçmişte yaşanmış benzer olaylarla karşılaştırmayla veya astrolojik tahminlerle mümkün değildir, bu bilgi ancak insanlardan alınabilir, bu insanlar da düşmanın durumunu bilenlerdir.”⁵⁷

Sun Tzu'nun bu akılcı tutumu, Aydınlanma Çağı'ndaki Avrupa için oldukça değerlidir. Avrupa'nın Sun Tzu üzerine geliştirdiği bu modern alımlama, Machiavelli'den itibaren devam eden, savaş-felsefe ilişkisini akılcı ve politik bir düzleme çekme çabasına katkı sağlamaktadır. Çin'in yedi askerî klasiği⁵⁸ içerisinde Avrupa dillerine çevrilen ilk yapıt olma özelliğini taşıyan *Savaş Sanatı*, hem savaşın sonucunu belirleyen değişkenler olarak işaret ettiği kavramlar hem de “savaşmadan kazanmak” ilkesinden hareketle benimsediği kısa ve

⁵⁴a.g.e., s. 35.

⁵⁵a.g.e., s. 37.

⁵⁶a.g.e., s. 37-40.

⁵⁷a.g.e., s. 41.

⁵⁸Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* ile birlikte, “Çin'in Yedi Askerî Klasiği” olarak anılan diğer yapıtlar şu şekildedir: **Altı Gizli Öğreti** (T'ai Kung), **Yöntemler** (SSu-ma), **Üç Strateji** (Wu Tzu, Wei Liao Tzu, Huang Shih-Kung, [ayrı kitaplar olarak görülmektedir]), **Sorular ve Yanıtlar** (T'ang T'ai-tsung – Li Wei-kung) – (Bkz. **Kadim Çin'in Askerî Klasikleri I-II**, haz. Ralph D. Sawyer, çev. Utku Umut Bulsun, Pınar Erbayık & Z. Heyzen Ateş, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2010)

etkili stratejiler sebebiyle, dönemin savaş düşüncesi içerisinde olumlu bir şekilde karşılanmaktadır. Çünkü XVIII. yüzyılda yoğun bir biçimde tartışılan, savaşa başvurmadan devlet çıkarlarının stratejik olarak korunması sorunu, Sun Tzu'nun metni üzerinden modern bir bakış açısıyla yorumlanabilmektedir.

E. Savaş Bahsinin Değerlendirilmesi ve Clausewitz'in Konumu

Savaş, Machiavelli'yle birlikte, teolojik paradigmanın dışında, entelektüel bir çerçevede içerisinde tartışılmaya başlanmış ve politik felsefenin bir sorunu olarak görülmüştür. İtalyan filozofun bu düşünsel hamlesi, savaşı yalnızca politik felsefenin içerisine dahil etmekle kalmamış, aynı zamanda politik felsefede de savaş-felsefe ilişkisine dair bir ilgi uyandırmıştır. Machiavelli'ye göre devlet, ancak savaşla var olur. Savaş hâli, olağan durumdur. İstisna olan barıştır. Bu nedenle hükümdar, hem savaş sanatına hâkim olmalı hem de barış hâlinde bile savaştan başka bir şey düşünmemeli ve yalnızca onunla ilgilenmelidir. Çünkü bir hükümdarın başarısı savaşlarda gösterdiği başarıyla ölçülmektedir. Hükümdarın savaşta başarısız olması, iktidarını yitirmesine sebep olabilir. Floransalı düşünürü göre savaş, politik bir eylem olup hükümdarın belirlediği sınırlar içerisinde gerçekleşmektedir. Machiavelli, savaşta zafer kazanabilmeyi genel olarak üç koşula bağlamaktadır. Koşullardan ilki ve en önemlisi, yurttaşlardan kurulu bir ordudur. Çünkü Machiavelli'ye göre yurttaş askerler, sahip oldukları yurtseverlikleri sayesinde, paralı askerlere kıyasla daha iyi savaşmaktadır. İkincisi, yalnızca hükümdarın değil, emrindeki generallerin de savaş sanatını iyi bir şekilde bilmesi ve uygulamasıdır. Üçüncü koşul ise, ordunun niteliğidir. Piyade ağırlıklı bir ordu, hem yönetim kolaylığı hem de hızlı sevk kabiliyeti ile süvari ağırlıklı bir ordudan daha niteliklidir.

Hobbes ise Machiavelli'den farklı olarak savaşı daha geniş bir alana yaymakta ve insanların doğa durumunu aynı zamanda “herkesin herkesle savaştığı” bir savaş hâli olarak değerlendirmektedir. Üstelik Hobbes'a göre bir savaşın varlığından söz edebilmek için o savaşın olasılığı dahi yeterlidir. Böyle bir durumda, bu savaş hâlinin verdiği güvensizlikten kurtulmak isteyen insanlar bir araya gelerek devleti kurmuş ve savaş hakkının da içerisinde bulunduğu tüm haklarını, düzen ve adaleti sağlamakla sorumlu tuttukları egemenin şahsında devlete devretmişlerdir. İngiliz filozofa göre egemen, savaşı hem içeriye hem de dışarıya karşı bir güç olarak kullanabilmektedir. Egemen, özellikle içeride görülen ve bir iç savaşa yol açabilecek tehlikelere hızla müdahale etmelidir. Çünkü Hobbes, bir iç savaşı dış savaştan daha tehlikeli bulmaktadır. Hobbes'a göre devletler her zaman doğa durumunda, yani savaş

hâlinededir. Ancak bir iç savaş, devletin tüm dengesini bozup medenileşme sürecinde elde edilen tüm kazanımların yitirilmesine ve insanların tekrar doğa durumuna dönmesine yol açabilir. Bu nedenle, egemenin başarısı, iç savaş olasılığını ortadan kaldırma becerisiyle ölçülmektedir.

Aydınlanma çağı filozoflarından olan Rousseau'nun savaş düşüncesi, hem Hobbesçu savaş anlayışına getirdiği eleştiri hem de kurduğu savaş-hukuk ilişkisi bakımından önemlidir. Rousseau, Hobbes'un savaş düşüncesini belirsiz ve anlaşılması güç olarak tanımlamaktadır. Herkesin herkese karşı savaş hâlinde olması Rousseau'ya göre kabul edilemeyecek kadar kötücül bir yaklaşımdır. Üstelik bu yaklaşım, devletin kuruluşu olgusuyla çelişmektedir. Rousseau, Hobbes'un bu yanılgısını savaşı gerçek ve metaforik anlamıyla kullanmasına karşın bu iki anlam arasında bir ayrıma gitmemesine bağlamaktadır. Bu karışıklığın giderilmesi Cenevrelî düşünürüne göre; savaş, savaş hâli ve savaş hukukunun ayrı birer olgu olarak ele alınmasıyla mümkündür.

Rousseau, ne Machiavelli gibi devletin varlığını savaşa bağlamakta ne de Hobbes gibi savaşı her zaman kullanılmaya hazır bir güç olarak elinde tutan bir egemenin varlığından söz etmektedir. Rousseau'ya göre savaş, insanlar arasında değil devletler arasında gerçekleşen ve düşmanı öldürme amacı güden politik bir eylemdir. Ancak unutulmaması gereken, savaşın da bir hukuku olduğu ve savaşta bu hukukun çizdiği sınırların dışına çıkılamayacağıdır. Çünkü savaş hâlinde de olsa devletler birbirlerini politik birer özne olarak tanımaktadır. Bu nedenle sebepsizce öldürme ya da köleleştirme, Rousseau tarafından kabul edilemez görülmektedir.

Clausewitz'in, savaşı “politikanın başka araçlarla devamı” olarak görmesi, her ne kadar büyük farklılıklara sahip olsa da, onu Machiavelli ve Rousseau'nun bulunduğu politik-realist hat üzerinde konumlandırmaktadır. Prusyalı general, savaşı tanımlarken bir üçleme kullanmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılarına değineceğimiz bu üçlemede Clausewitz, savaşın “halk”, “ordu” ve “hükûmet” kanatlarını işaret etmekte ve savaşı bu üçü üzerinden değerlendirmektedir. Bu açıdan Clausewitz, “halk” ve “ordu” arasında kurduğu bağıntılarla Machiavelli'yi anımsatırken, hem “hükûmet” ile gönderimde bulunduğu politik kanat hem de savaşı “düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemi” olarak tanımlamasıyla Rousseau'ya yakın durmaktadır. Clausewitz ile birlikte yapacağımız Hegel okuması da, bu bağlamda Prusyalı generalin savaş anlayışını bu hat üzerinde kavramamıza yardımcı olacaktır.

Bir diğ er yandan, Sun Tzu ile Clausewitz'in ortak ve farklı yönlerine değ inmemiz ve iki teorisyenin savaş düş üncesini karşı laştı rmal ı olarak incelememiz gerekmektedir. Avrupa'da XVIII. yü zyıl ın sonlarına do ğ ru tan ınan Sun Tzu, savaş düş üncesi ağı sından oldukça önemli yapıtların verileceğı XIX. yü zyıl ö ncesinde, Clausewitz'in bir askerî ö ğ renci oldu ğ u yıllarda, Machiavelli ile birlikte en büyük iki askerî teorisyenden biri olarak görü lmü ştür. Clausewitz, tıpkı Machiavelli'den oldu ğ u gibi Sun Tzu'dan da haberdar olan bir Prusya generali olarak yetişmiştir. Günü mızde birç ok araçtır macı, Sun Tzu ile Clausewitz'i aralarında yü zyıllar olmasına ra ğ men birlikte okumakta ve bazı noktalarda ayrı fikirlerde olsalar da, genellikle birbirlerini tamamlayan teorisyenler olarak görm ektedir.

Michael I. Handel, *Savaş ın Ustaları: Klasik Stratejiler (Masters of War: Classical Strategic Thought, 1996)* kitabında, aralarında oldukça uzun bir süre olsa da Sun Tzu ile Clausewitz'in savaş a bak ışları yön ünden aralarında büyük bir fark ın olmad ı ğ ını savunmakta, bu iki teorisyenin düş ünsel farklılıklarını yalnızca konuyu ele al ıř biçimlerinde görm ektedir.⁵⁹ Handel'e göre stratejik okumalarda genellikle Sun Tzu'nun tercih edilmesi, Clausewitz'in daha zor bir metodolojiye sahip olmasından kaynaklanmakta⁶⁰ ve iki teorisyenin de kavramlara getirdikleri yorumlar farklı oldu ğ undan yapıtları arasında yapılmak istenen kavram takipleri zorlaşmaktadır.⁶¹

İki teorisyen arasındaki en büyük benzerlik, Sun Tzu'nun savaş ı başvurulacak hiçbir politik güç kalmadı ğ ında değ erlendirilmesi gereken bir "son ç are" olarak görm esi, Clausewitz'in ise savaş ı politikadan ayrı bir güç olarak değ il, politikanın başka araçlarla devam ı olarak değ erlendirmesidir.⁶² Sun Tzu ile Clausewitz arasındaki en önemli ayrım, asimetrik güce ilişkin görüşlerinde belirlemektedir. Clausewitz'in savaş düş üncesi içerisinde bir asimetrik güç kavray ışı yer almazken, Sun Tzu her durumda stratejik üstünlü ğ ü savunmu ř ve bu üstünlükten emin olunmadan savaş a başlanmamas ını söyleyerek⁶³ asimetrik gücün savaş ın sonucunu belirleyecek düzeyde önemli oldu ğ una değ inmiştir.⁶⁴ Handel'e göre; Sun Tzu

⁵⁹Michael I. Handel, *Savaş ın Ustaları: Klasik Stratejiler*, ç ev. Berna Kara, İ stanbul: Doruk, 2004, s. 50.

⁶⁰a.g.e., s. 51.

⁶¹a.g.e., s. 51-52.

⁶²Christopher Coker, *Waging War Without Warriors? The Changing Culture of Military Conflict*, Londra: Lynne Rienner, 2002, s. 125-126.

⁶³Sun Tzu'nun, bu hususta "hiçbir hükümdar ın zaferden emin olmad ı ğ ı bir savaş a girmemesi gerekti ğ ini" savunan Machiavelli'yle benzerlik gösterdi ğ ini söylemek mümkündür. (Bkz. Niccolò Machiavelli, *Savaş Sanat ı*, s. 141.)

⁶⁴C. F. Roennfeldt, "Productive War: A Re-Conceptualisation of War", *Journal of Strategic Studies*, 2011, c.34 s. 39.

savaşı stratejik yönüyle ele alırken, Clausewitz savaşın doğasının soruşturulduğu ilk yapıtlardan birini vermiştir.⁶⁵ Ayrıca Sun Tzu en büyük zaferi, savaşılmadan elde edilen zafer olarak görürken, başka bir deyişle savaşın “eyleme dökülmeden” kazanılmasını yeğlerken; Clausewitz, savaş politik iradeyi düşmana en kısa sürede ve en etkili biçimde kabul ettirmek amacıyla başvurulmuş bir yol olarak görmüş ve savaşılmadan kazanma anlayışını düşüncesinin dışında tutmuştur.⁶⁶

Savaşın gerçekliğini kendine özgü üslubuyla ele alan Sun Tzu’nun, Clausewitz’in karmaşık metodolojisi karşısında, basit ve anlaşılır bir dil kullandığı söylenemez. Sun Tzu’nun yapıtı her ne kadar daha az hacme sahip olsa da anlamsal açıdan oldukça yoğun ve yorumlanmaya açık bir dile sahiptir. Bu açıdan iki teorisyenin de savaş kavramı üzerine kapsayıcı bir soruşturma yürüttüğünü söylemek mümkündür. Aynı zamanda Sun Tzu ve Clausewitz, birer kriz dönemi teorisyenidir.

Sun Tzu’nun yaşadığı dönem, Çin tarihinde “Savaşan Devletler Dönemi” olarak bilinirken⁶⁷ Clausewitz’in dönemi ise tüm Avrupa’da Napolyon Bonapart’ın (1769-1821) yayılmacı politikasına karşı direnişin sürdüğü bir dönemdir. Bu nedenle her iki teorisyen de yalnızca teorilerinden değil deneyimlerinden de faydalanarak yapıtlarını kaleme almışlar ve ayrı oldukları birkaç konu dışında genel olarak aynı temele dayanmışlardır. Sun Tzu ve Clausewitz’in önemli ortak noktalarından bir diğeri, ikisinin de savaş bir bilim değil, bir sanat olarak görmesidir. Ayrıca her ikisi de zaferin ancak sezgileri ve yeteneği yüksek, yaratıcı ve cesur bir askerî liderle mümkün olduğunu savunmaktadır.⁶⁸

Sun Tzu kendi savaş sanatı tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Sıkı askerlerinin üzerine yürüme, düşmanın yemini yutma, geri çekilenlere müdahale etme, düşmanı kuşattığında ona kaçabileceği bir alan bırak, köşeye sıkışmış düşmana baskı yapma. İşte bu savaş sanatıdır.”⁶⁹

Clausewitz’in savaş sanatı tanımını ise şu şekildedir:

⁶⁵Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, s. 52.

⁶⁶a.g.e., s. 53.

⁶⁷Savaşan Devletler Döneminin başlangıç tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu tarihsel dönemde Chu, Han, Qi, Qin, Wei, Yan ve Zhao olmak üzere toplamda yedi Çin hanedanlığı uzun bir süre savaş hâlinde olmuş, M.Ö. 221’de birleşerek Çin İmparatorluğu’nu kurmuşlardır. Sun Tzu bu dönemde yaşamıştır.

⁶⁸Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, s. 56.

⁶⁹Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, s. 21.

“Her düşünme bir sanattır. Sanat, mantıkçının çizgiyi çektiği yerde, algının sonucu olan büyük önerilerin bittiği, hükmün başladığı yerde başlar. (...) Amacın yaratmak, meydana getirmek olduğu yer sanatın alanıdır; araştırma ve bilginin hedef alındığı yerde bilim egemendir. Bütün bunlardan, savaş sanatı ifadesinin savaşa bilim denmesinden daha uygun olacağı ortaya çıkıyor.”⁷⁰

Ancak Clausewitz’in bu tanımın ardından, savaşı tamamen bir sanat olarak görmenin de mümkün olmadığını, dolayısıyla savaşı bilim ile sanat arasında, sanata daha yakın bir konumda değerlendirmenin daha doğru olacağını belirttiği de unutulmamalıdır.⁷¹ Yine de, Sun Tzu ve Clausewitz’in savaşın kesinlikle bir bilim olmadığı fikrinde mutabık olduklarını ve savaşı büyük ölçüde sanat olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.⁷² Ayrıca, her iki teorisyen de pratikte ortaya çıkacak birçok gelişmenin savaşın seyrini değiştirebileceğini, dolayısıyla savaşın birçok değişkene bağlı olduğunu savunmaktadır.⁷³

Sonuç olarak ortak ve farklı yönleriyle, Sun Tzu ve Clausewitz; birçok yerde Machiavelli ile de benzerlik gösteren düşünceleriyle aynı hattın temsilcisi düşünür ve teorisyenler olarak belirmektedir. Bu hattın, Hegel ile desteklenen “hukuk” yönü ise çalışmamızın ikinci bölümünde konu edinilecektir.

⁷⁰Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. Fahri Çeliker, İstanbul: Alfa, 2018, s. 125. (Çalışmamız boyunca Çeliker’in çevirisini Türkçe referans olarak kabul etsek de **Savaş Üzerine**’nin özgün dilindeki baskısından ve diğer çevirilerinden de yararlanacağız. Söz konusu diğer kaynaklar şunlardır: Carl von Clausewitz, **Vom Kriege**, Berlin: Ullstein, 1980; Carl von Clausewitz, **On War**, çev. Michael Howard & Peter Paret, Princeton: Princeton University, 1989; Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul: May, 1975)

⁷¹a.g.e., s. 126.

⁷²Savaş, Machiavelli ve Sun Tzu “tamamen”, Clausewitz ise “kısmen” bir sanat olarak görmektedir. Bu kavrayış yakınlığı, Clausewitz’in politik-realist hat üzerindeki konumunu sağlamlaştırmaktadır.

⁷³Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, s. 57-58.

İKİNCİ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ'İN

SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

İKİNCİ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ'İN SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş

Bu bölümün amacı, Clausewitz'i etkileyen düşünsel ve deneyimsel unsurları inceledikten sonra, politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesini ele almak ve bu düşüncenin ayrıntılarına inceleyerek, Hegel ile ortak bir okuma içerisinde değerlendirmektir. Clausewitz, başarılı bir general olarak anıldığı kadar, geliştirdiği savaş teorisiyle, yetkin bir düşünür olarak da anılmaktadır. Prusyalı general, savaşı sadece politik yönüyle değil, stratejik, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle de düşünmektedir. Bu durum, onun çalışmalarını askerî düzlemde farklı olarak, savaşın doğasına ilişkin bir sorgulamanın yürütüldüğü felsefî bir düzleme taşımakta ve diyalektik açıdan benzerlik gösterdiği Hegel ile yakınlaştırmaktadır. Clausewitz'i etkileyen düşünsel ve deneyimsel unsurlar nelerdir? Politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesi nasıl incelenebilir? Hegel ve Clausewitz'in savaş düşünceleri arasındaki ortak ve farklı yönler ne şekilde belirlemektedir?

Çalışmamızın bu bölümü yukarıdaki soruları yanıtlamak için, öncelikle Clausewitz'in yaşadığı çağda, Avrupa'nın politik ve entelektüel durumunu inceleyecek, ardından Clausewitz'in savaş düşüncesini tüm ayrıntılarıyla politik felsefe açısından değerlendirecek ve Hegel'in savaş düşüncesinin ana hatlarını belirleyerek, Clausewitz ile ortak ve farklı yönlerini soruşturacaktır. Savaş-felsefe ilişkisi için önemli bir uğrak ve dönüm noktası olarak kabul edilen Alman general-düşünür Clausewitz'in savaş düşüncesini Hegel ile birlikte okumak, politik felsefenin Clausewitz'e olan ilgisini belirtmesinin yanı sıra, Clausewitz'in neden bir düşünür olarak önemsendiğini ve felsefî konumlanış bakımından nasıl politik-realist hat üzerinde yorumlandığını da açıklayacaktır.

A. Clausewitz'in Savaş Düşüncesini Etkileyen Unsurlar

Clausewitz'in savaş düşüncesini etkileyen unsurları, düşünsel ve deneyimsel unsurlar olarak iki farklı biçimde ele almak mümkündür. Düşünsel unsurlar, hem o dönemin felsefi paradigmasını hem de Clausewitz'in askerî eğitimi sırasında etkilendiği teorisyenleri kapsarken; deneyimsel unsurlar Prusyalı generalin görev aldığı savaşları ve gözlemlerini işaret etmektedir. Savaşla çok erken yaşta tanışmış bir asker olan Clausewitz için deneyimsel unsurlar, düşünsel unsurlardan önce gelmektedir. Ancak çağın genel durumunun ve Clausewitz'in edindiği deneyimlerin daha iyi anlaşılması adına öncelikle düşünsel unsurları ele almamız, ardından bu unsurları söz konusu deneyimlerle birlikte incelememiz gerekmektedir.

1. Düşünsel Unsurlar

Clausewitz, Aydınlanma çağı olarak da nitelendirilen XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, 1780'de doğmuştur. Bu dönem, Aydınlanma düşüncesinin, felsefe ve politika başta olmak üzere yaşamın her alanına etki ettiği bir dönemdir. İnsan merkezli düşünce anlayışı, özellikle Rousseau ve Kant'ın yetkin çalışmalarıyla birlikte doruk noktasına ulaşmış ve neredeyse yüz yıldır politik alanı baskılayarak bir değişimi çağıran entelektüel birikim, bu yıllarda kendini eylemsel olarak da göstermeye başlamıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak, Aydınlanma düşüncesinin Avrupa'daki en önemli etkilerinden biri olan ve kıtadaki tüm politik dengeyi yeniden belirleyen Fransız Devrimi, 1789'da, Clausewitz henüz dokuz yaşındayken gerçekleşmiştir.

Fransız Devrimi tüm Avrupa'da, öngörülemez sonuçlarından ve istikrarsız iç yapısından dolayı şüpheyle; politik ve askerî etkilerinin diğer ülkelere sıçrayabilme olasılığından dolayı ise endişeyle karşılanmıştır. Bu nedenle Prusya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, bu dönemde Fransa'ya karşı temkinli bir politika izlemiş ve devrimin yayılma endişesiyle askerî faaliyetler önem kazanmıştır. Clausewitz de, çağın genel düşüncesine uygun olarak, bir dönem Prusya ordusunda subaylık yapan babasının da etkisiyle, on iki yaşında askerî eğitim almak için orduya katılmış ve eğitim yaşamı ordu içerisinde başlamıştır.

1793'te başlayan I. Koalisyon Savaşı dolayısıyla, Clausewitz'in klasik Alman disiplini içerisinde aldığı temel eğitim yarıda kalmıştır. Bu savaşın hemen ardından eğitimine kaldığı

yerden devam eden Clausewitz, sonradan komutanlığını yapacağı Berlin'deki Prusya Harp Akademisi'ni başarıyla bitirmiş ve Prusya Prensi August'un (1779-1843) emir subayı olarak tayin edilmiştir. Akademideki eğitimi esnasında yapıtlarıyla tanıştığı Kant'ın yanı sıra Johan Gottlieb Fichte⁷⁴ (1762-1814) ve Friedrich Schleiermacher'ın (1768-1834) yapıtlarını da okuyan Clausewitz, bu sayede aldığı askerî eğitimin yanında felsefî yönünü de geliştirmeye başlamıştır.

Gerek kendisine verilen eğitim içerisinde önemli bir konuma sahip olmaları gerekse savaş tarihine olan özel ilgisi dolayısıyla Clausewitz, sıkı bir Machiavelli ve Sun Tzu okurudur. Bununla birlikte General Gerhard von Scharnhorst (1755-1813), Clausewitz'in hem savaş teorisi hem de askerî üslup bakımından etkilendiği bir diğer teorisyen olup aynı zamanda Prusya Harp Akademisi'nden hocasıdır. Clausewitz, hem eğitim sürecinde hem de etkin askerlik yaşamında Scharnhorst ile yakınlık kurmuş ve onun düşüncelerinin birçoğunu benimsemiştir.

2. Deneyimsel Unsurlar

Deneyimsel unsurların, Clausewitz'in savaş düşüncesini, düşünsel unsurlara göre daha erken etkilediğine değinmiştik. Bunun sebebi, on iki yaşındayken askerî eğitim almak için orduya katılan Clausewitz'in orduya girişinden bir yıl sonra, Prusya'nın Avusturya, Birleşik Krallık ve diğer Avrupa ülkeleriyle bir koalisyon oluşturarak Fransa'ya savaş ilân etmesiyle başlayan I. Koalisyon Savaşı'dır.⁷⁵

1793-1795 yılları arasında süren ve Prusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan I. Koalisyon Savaşı'na katılan ve savaştan on beş yaşında bir teğmen olarak dönen Clausewitz için bu savaş, iki açıdan büyük öneme sahiptir. Birincisi, Clausewitz'in bu savaşla birlikte orduyu erken yaşta, yakından gözlemleyebilme ve sonradan öğreneceği birçok savaş teorisini deneyimleriyle karşılaştırabilme imkânı bulmasıdır. İkincisi ise, Clausewitz'in etkin askerlik yaşamı boyunca bir “düşman” olarak karşısında duracağı, hatta onunla mücadeleye devam

⁷⁴Fichte, Clausewitz'in iletişim kurduğunu bildiğimiz tek filozof olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Fichte'nin 1809'da yazdığı Machiavelli'yi konu alan bir makalenin, *Vesta* dergisinde yayımlanması üzerine Clausewitz, dergi aracılığıyla Fichte'ye bir mektup yazmış ve bu mektuplaşmayla iki düşünür Machiavelli'ye dair görüşlerini paylaşmıştır. (Bkz. Carl von Clausewitz, **Historical and Political Writings**, çev. Peter Paret & Daniel Moran, Princeton: Princeton University, 1992, s. 279-284. – Bkz. Peter Paret, “**Machiavelli, Fichte and Clausewitz in the Labyrinth of German Idealism**, *Etica & Politica/Ethics & Politics*, XVII, 2015, 3, s. 78-95.)

⁷⁵H. Fahri Çeliker, **Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları**, Ankara: Genelkurmay, 1980, s. 9.

edebilmek adına bir dönem Rus ordusunun hizmetine dahi gireceği Napolyon'un askerî stratejilerini bu savaşta yakından inceleyebilme şansına erişmesidir.

Savaşın ardından Berlin'e dönerek Prusya Harp Akademisi'ne giren Clausewitz, burada fikirlerinden çok etkilendiği hocası Scharnhorst ile yakınlık kurmuştur. Akademi yıllarında yapıtlarıyla tanıştığı Machiavelli ve Sun Tzu gibi teorisyenlerin yanı sıra Rousseau, Kant, Fichte ve Schleiermacher gibi filozoflar da Clausewitz'in entelektüel derinliğini artırmasına katkı sağlamıştır. Clausewitz'in en önemli savaş deneyimlerinden biriyse, askerî eğitimini tamamlamasının ardından emir subayı olarak yanına atandığı Prusya Prensi August ile birlikte katıldığı Jena Muharebesi'dir. I. Koalisyon Savaşı'nda alınan yenilginin ardından güç toplamaya çalışan Prusya önderliğindeki Avrupa devletleri, II. ve III. Koalisyon Savaşı'nda da Fransa'nın yayılmasına engel olamamışlardır. Jena Muharebesi, Fransa'nın bu savaflara bir son vermek amacıyla ilân ettiği, Prusya'yı tamamen işgal etme amacı güden IV. Koalisyon Savaşı'nın en önemli parçası olmuş ve yankıları savaşla sınırlı kalmayarak politik felsefede de duyulmuştur.⁷⁶

Clausewitz'in katıldığı ilk savaş olan I. Koalisyon Savaşı'nda olduğu gibi yine Napolyon'un önderliğindeki Fransız ordusuyla, 1806'da yapılan Jena Muharebesi, Prusya için I. Koalisyon savaşından daha ağır bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Jena'da dağılan Prusya ordusu, Fransız ordusu tarafından Berlin'e kadar sürülmüş ve Prusya işgal edilerek, politik ve askerî anlamda Fransa'nın kontrolüne girmesi sağlanmıştır. Jena Muharebesi'nde emir subaylığını yaptığı Prens August ile birlikte Fransızlar tarafından esir alınan Clausewitz için bu durum, yaşamının dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir.⁷⁷

Çünkü iki yıl süren esirliği boyunca Clausewitz, hem Fransız ordusunu içeriden gözlemlene imkânı bulmuş hem de Prusya ordusunun üst üste aldığı yenilgiler üzerine düşünerek bu sorunun kaynağına ve çözümüne ilişkin düşünceler geliştirmiştir. Bu dönemde Clausewitz, Prusya ordusunun modernleşme konusundaki eksiklikleri yenilgilerin en büyük

⁷⁶Aynı dönemde Jena Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev yapan Hegel, politik felsefenin en önemli yapıtlarından biri olarak görülen ilk yapıtı *Geist'in Fenomenolojisi'ni* (*Phänomenologie des Geistes*, 1807) bitirdiği gece, dışarıdan şehrin surlarını döven top sesleri duyulmaktadır. Hegel'e göre bu rastlantı, dünyanın iki farklı devrimle aynı anda tanıştığına işaret etmektedir. İlki, Napolyon'un askerî başarısıyla birlikte gelen yeni "hukuk" ve "devlet" anlayışı; ikincisi ise Hegel'in ilk yapıtıyla birlikte gelen dünyanın "doğal" değil "tarihsel" bir bütünlük içerisinde kavranması gerektiği anlayışı. (Bkz. Peter Wollen, "Bakış Teorisi Üzerine" [*New Left Review-2007 Türkiye Seçkisi* içinde], İstanbul: Agora, s. 246.)

⁷⁷H. Fahri Çeliker, *Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları*, s. 10-11.

sebebi olarak görmüş ve bu sorunun da ancak orduda yapılacak kapsamlı bir reform ile çözülebileceğine inanmıştır.

1808'de Berlin'e dönen Clausewitz, hem binbaşı rütbesiyle Prusya Harp Akademisi'nde kurmaylık dersleri vermeye başlamış, hem de başta hocası Scharnhorst olmak üzere diğer reformcu subaylarla birlikte Prusya ordusunun yenilenmesinde etkin rol oynamıştır. Çalışmalarıyla dikkat çeken Clausewitz, akademideki görevine devam ederken, aynı zamanda Prusya Veliht Prensi Wilhelm'ın⁷⁸ (1795-1861) askerî eğitmeni olarak görevlendirilmiştir. Bu görev, Clausewitz'in savaş düşüncesini etkileyen deneyimsel unsurlar içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

Çünkü Clausewitz, reformcu bir anlayışa dayanan savaş düşüncesini, bu dönemde doğrudan ülkenin veliaht prensine aktarmaya başlamış ve bu eğitim sayesinde teorik çalışmalarına da ağırlık vermiştir. Ancak Fransa'nın etkisindeki Prusya, Napolyon'un Rusya'ya karşı ilân ettiği savaşı desteklemek zorunda kalınca Clausewitz, bunun kabul edilemez olduğunu düşünen diğer reformcu subaylarla birlikte ordudan ayrılmış ve Napolyon'a direnmeye devam eden Rus ordusuna katılmıştır. Prusya'dan ayrılmadan önce, askerî eğitimine devam ettiği veliaht prence bırakmak üzere *Savaşın Esasları* başlığını taşıyan bir deneme kaleme alan Clausewitz için bu deneme aynı zamanda başyapıtı *Savaş Üzerine*'nin de bir habercisidir. *Savaşın Esasları*, henüz on altı yaşında olan veliaht prensin anlayabileceği düzeyde hazırlanmış, Scharnhorst etkileri taşıyan⁷⁹, reformcu ve küçük çaplı bir yapıttır.

Clausewitz, Rus ordusunda ilk kez 1812'deki Borodino Muharebesi'nde görev almıştır. Bu muharebe her ne kadar Fransa lehine sonuçlansa da Napolyon, Fransız ordusunun Rusya'daki ağır kış koşullarına dayanamaması üzerine Moskova kuşatmasını kaldırmış ve geri dönmüştür. Bu durum, yıllardır karşısında bir zafer kazanılamayan Napolyon için sonun başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu geri çekilme, Clausewitz ve arkadaşlarının Napolyon'a karşı verdikleri ve uğruna Prusya ordusundan ayrılmayı dahi göze aldıkları kararlı mücadele ile birlikte, Napolyon'un yenilmezlik algısını kırmayı başarmıştır.⁸⁰ Prusya'nın bu dönemde Birleşik Krallık ve Rusya ile Fransa'ya karşı yeni bir koalisyon

⁷⁸Daha sonra IV. Friedrich Wilhelm adıyla Prusya Kralı olacaktır.

⁷⁹Carl von Clausewitz, *Savaşın Esasları*, çev. Gökhan Aydın, İstanbul: Doruk, 2017, s. 53.

⁸⁰Uwe Hartmann, *Carl von Clausewitz and The Making of Modern Strategy*, California: Books on Demand, 2002, s. 22-23.

oluşturması da bunu kanıtlar niteliktedir.⁸¹ Başka bir deyişle, Clausewitz'in bu hamlesi, deneyimlerinin yalnızca savaş düşüncesine değil aynı zamanda aldığı stratejik kararlara da yansımaya başladığının göstergesidir.

Rus ordusundaki görevini 1815'e kadar sürdüren Clausewitz'in savaş deneyimi, aynı yıl Prusya ordusuna dönmesi ve albay rütbesiyle III. Kolordunun başına getirilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Clausewitz bu kolordunun başında, Napolyon'un sonunu getirecek olan Waterloo Muharebesi'ne katılmış ve bu muharebe öncesinde yaptığı taktik saldırılarla Fransız ordusuna gelmesi planlanan ikmalî önleyerek, zaferde önemli bir pay sahibi olmuştur.⁸² Bu başarısı sayesinde Clausewitz, tümgeneralliğe yükseltilmiş ve kendisinin de bir dönem öğrencisi olduğu Prusya Harp Akademisi'nin komutanlığına getirilmiştir.

Prusyalı generalin aldığı bu yeni görev, onun için aynı zamanda artık çalışmalarına daha çok zaman ayırabileceği anlamına gelmektedir. On iki yıl boyunca komutanlığını yaptığı akademide dersler de veren Clausewitz, *Savaş Üzerine*'nin büyük bir kısmını da bu dönemde kaleme almıştır. Clausewitz'in katıldığı her savaş, düşüncesini etkileyen bir deneyimsel unsur olarak belirmektedir. Erken yaşta katıldığı I. Koalisyon Savaşı, Fransızlar tarafından esir alındığı Jena Muharebesi, politik anlaşmazlıklar sebebiyle Prusya ordusundan ayrıldığı dönemde Rus ordusunun hizmetinde katıldığı ve Napolyon'un geri çekilmek zorunda kaldığı Borodino Muharebesi ve Napolyon'un kesin olarak mağlup edildiği Waterloo Muharebesi. Bu deneyimlerin her birini Clausewitz'in savaş düşüncesini etkileyen deneyimsel unsurlar arasında değerlendirmek mümkündür.

Clausewitz, Hegel ile aynı yazgıyı paylaşarak, 1831'deki kolera salgınına yakalanmış ve Hegel'den iki gün sonra yaşamını yitirmiştir. Hastalığa yakalandığı zaman, şimdi Wrocław adıyla Polonya'ya bağlı bir şehir olan Breslau'da ordu müfettişliği görevini sürdüren Clausewitz'in ani ölümü, hem *Savaş Üzerine*'yi tamamlayamamasına hem de ilk kez yaptığı ordu müfettişliği görevine dair görüş ve izlenimlerini kaleme alamamasına sebep olmuştur. Clausewitz'in tamamlanmış çalışmaları, diğer taslaklarıyla birlikte eşi tarafından derlenmiş ve *Savaş Üzerine*, Prusyalı generalin ölümünden bir yıl sonra yayımlanmıştır.

⁸¹H. Fahri Çeliker, *Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları*, s. 13-14.

⁸²Peter Paret, *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, Oxford: Oxford University, 1986, s. 195.

B. Clausewitz'in Savaş Düşüncesi

“Savaşta her şey çok basittir; fakat en basit şey bile zordur. Güçlükler, birbiri üzerine yığılır ve öyle bir sürtüşme meydana getirir ki, savaşı görmemiş olan biri bunu göz önünde doğru dürüst canlandıramaz.”⁸³

Carl von Clausewitz

Clausewitz'in savaş düşüncesi, savaşı politika ve felsefe gibi birçok farklı disiplinle birlikte ele almakta ve savaşın doğasına ilişkin derinlikli bir sorgulamayı içerisinde barındırmaktadır. *Savaş Üzerine*'nin birinci baskısındaki Önsöz bölümünde yer verilen bir çalışma notunda Clausewitz, esas amacının “deneyim, gözlem ve çözümlemelerini bir bütün olarak değerlendirmek ve yüzyıllardır defalarca tekrar edilen alelade söylemlerden kaçınarak, özgün ve sıkça başvurulacak bir kitap yazmak”⁸⁴ olduğunu söylemektedir. Clausewitz'in, kitabı için yazdığı kısa bir *Rapor* yazısı da bu baskıya eklenmiştir. Prusyalı general, burada kitabının devlet adamları ve askerler için aydınlatıcı bilgilere sahip olsa bile, aynı zamanda birçok eleştiri alacağını da sezinlemektedir.⁸⁵

Savaş Üzerine, Clausewitz'in tüm düşünce ve deneyimlerini içeren hacimli ve yetkin bir çalışmadır. Bu nedenle Clausewitz'in savaş düşüncesini ayrıntılı bir biçimde kavrayabilmek için, doğrudan bu çalışmaya odaklanmak gerekmektedir. Clausewitz'in belirli başlıklar altında bölümlediği *Savaş Üzerine*, toplamda sekiz kitaptan oluşmakta ve her bir kitapta savaşın farklı bir yönü ele alınmaktadır. *Savaşın Doğası* başlığını taşıyan birinci kitapta, başta savaşın kökeni ve amaçları olmak üzere birçok sorgulama yapılmaktadır. Bu kitap aynı zamanda savaş-felsefe ilişkisine en çok değinilen bölümdür. İkinci kitap olan *Savaşın Teorisi*'nde Clausewitz, savaşa sanatsal, bilimsel ve yöntemsel açılardan yaklaşmakta ve tüm bu açılardan eleştirel bir yorumunu sunmaktadır. Clausewitz, üçüncü kitap olan *Genel Olarak Strateji*'de savaş-strateji ilişkisini derinleştirmekte ve savaşı stratejik açıdan ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Dördüncü kitap *Muharebe* başlığını taşımaktadır. Bu kitapta Prusyalı general, muharebenin esaslarına değinmekte, başka bir deyişle savaşın teorik yönünden, pratik yönüne geçiş yapmaktadır. Beşinci kitap *Silahlı Kuvvetler*, Clausewitz'in ordunun sevk, düzen ve idaresine dair görüş ve önerilerini kapsamaktadır. Prusyalı generalin *Savunma* adını verdiği altıncı kitap, ordunun her yer ve koşulda yapması gereken savunma

⁸³Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 90.

⁸⁴a.g.e., s. 16-17.

⁸⁵a.g.e., s. 22.

çeşitlerine değinirken; yedinci kitap *Taarruz*, her savunma biçimi için, etkin olan farklı bir taarruz biçimini incelemektedir. *Savaş Üzerine*'nin son kitabı olan *Savaş Planı* ise, tüm kitaplara ilişkin genel bir değerlendirmenin yanı sıra, Clausewitz'in, savaş-politika ilişkisine dair önemli çözümlemelerini de barındırmaktadır.

Clausewitz, *Savaş Üzerine*'yi bir "savaş sistemi" ya da "öğretiler kitabı" olarak değil, "üzerinde çalışılması gereken bir malzemeler bütünü" olarak görmektedir. Bu malzemeler, Prusyalı generalin deneyimlerinden beslenmekte ve yine onun felsefî bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Clausewitz'in deyimiyile *Savaş Üzerine*; araştırma, gözlem, felsefe ve deneyimin ortak bir ürünüdür.⁸⁶ *Savaş Üzerine*'de bir sistemin ya da kalıplaşmış öğretilerin varlığından söz etmek mümkün değilse de, yapıtın başından sonuna dek, ortaya atılan her savın gerekçelendirildiğini ve bu gerekçelerden yeni savların türetildiğini söylemek mümkündür. Böylelikle metin; bir generalin savaş hakkındaki düşüncelerini dolayimsız bir biçimde dile getirmesi olarak değil, bu düşüncelerin felsefî bir düzlemde ele alınıp geçerli ve tutarlı argümanlarla ifade edilmesi olarak belirlemektedir.

Çalışmamızın bu kısmı, Clausewitz'in savaş-felsefe ilişkisine en çok ağırlık verdiği birinci ve ikinci kitaplar ile savaş-politika ilişkilerine değinilen sekizinci kitap etrafında yoğunlaşacak ve sürdürülen bu inceleme, *Savaş Üzerine*'nin yapısına uygun olarak belirli alt başlıklara ayrılacaktır. Politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesi nasıl incelenebilir? Clausewitz, savaşı neden politikanın başka araçlarla devamı olarak görmektedir? Prusyalı general, savaşın amaçlarını ve teorisini nasıl açıklamaktadır?

1. Savaş-Felsefe İlişkisi

Clausewitz'in savaş düşüncesindeki ilk ve en önemli kavrayış, savaş-felsefe ilişkisidir. Prusyalı düşünür tarafından *Savaş Üzerine*'nin ilk iki kitabında ayrıntılı bir biçimde ele alınan bu ilişki, savaşın doğasının ve teorisinin, geçerli ve tutarlı argümanlarla sorgulanması temeline dayanmaktadır. Clausewitz'in savaş-felsefe ilişkisine dair görüşleri, belirli alt başlıklar altında incelenebilir. Prusyalı düşünürün deyimiyile "basitten bileşiğe giden"⁸⁷ bu inceleme, böylelikle daha açık bir şekilde anlaşılabilecektir.

⁸⁶a.g.e., s. 25.

⁸⁷a.g.e., s. 29.

a. Savaşın Doğası, Tanımı ve Unsurları

Clausewitz'in savaşın doğasına dair yürüttüğü felsefî sorgulama, politik felsefenin anahtar sorularından biri olan “Nedir?” sorusuyla başlamaktadır. Savaş nedir? Clausewitz, bu soruya birbirini destekleyen ve açımlayan birçok yanıt vermektedir. Ancak Prusyalı düşünürün yanıtlarından ilki “*Savaş, çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir.*”⁸⁸ şeklinde belirtmektedir. Savaşta askerî birlikler, tıpkı düello yapan birer insan gibi, karşılarındaki düşmana kendi iradelerini kabul ettirmek ve onu mağlup ederek direncini kırmak için mücadele etmektedir. Bu gerekçeyle Clausewitz, ikinci ve daha kapsamlı bir tanım oluşturmaktadır: “*Savaş, düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemidir.*”⁸⁹ Bu tanımla birlikte Clausewitz, savaşın hem bir şiddet eylemi olduğunu kabul etmekte hem de ona bir sınır çizmektedir. Buradan hareketle savaş, aynı zamanda “düşman irademizi yerine getirdiği anda son bulan bir şiddet eylemi” olarak tanımlanabilmekte ve kendine özgü hukukî sınırlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Clausewitz’e göre bu şiddet, düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlama amacımızın bir aracıdır ve düşman ancak tamamen silahsız duruma getirilebilirse, şiddet amacına ulaşmış olur. Bu nedenle, savaşın temel hedefi düşmanı silahsızlandırmaktır.⁹⁰

Başka bir deyişle savaş, çok genişletilmiş bir düellodur ve tıpkı düellodaki gibi düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlama amacı taşımaktadır. Şiddet, bu amaca hizmet eden bir araç olup düşmanı silahsız hâle getirmek için kullanılmaktadır. Savaş için şiddetin kaçınılmaz bir unsur olduğunu kabul eden Clausewitz, şiddeti dışlayan ve kullanılmasını önermeyen teorisyenleri de şu şekilde eleştirmektedir:

“Şimdi insancıl kimseler fazla kan dökmeden düşmanı silahtan arındırmanın ya yenmenin sanatkârane bir yolu olabileceğini ve harp sanatının gerçek eğiliminin de bu olduğunu kolayca hayal edebilirler. Ne kadar iyi izlenim bırakırsa bıraksın, bu

⁸⁸a.g.e., s. 29. (İtalyanca kökenli bir kelime olan “düello” iki kişinin aralarındaki bir onur sorununu çözmek için yaptığı silahlı vuruşmadır. Clausewitz'in bu tanımı aynı zamanda savaşın, onur sorununu çözen bir eylem olduğunu da kabul ettiği anlamına gelmektedir.)

⁸⁹Özgün tanım “*Der Krieg ist also ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen.*” şeklindedir. Clausewitz'in bu tanımda kullandığı *Gewalt* kelimesi, İngilizceye *force* ve *violence* tercihleriyle çevrilirken; Türkçede F. Çeliker *kuvvet* (s. 29), Ş. Yalçın ise *şiddet* (s. 14) kelimesini tercih etmektedir. Çalışmamız, Clausewitz'in bu kelimeyle kastettiği eylemin savaş esnasında tımandırılabilceğini belirtmesi ve Clausewitz'in savaş düşüncesi içerisinde, “zor kullanma” eyleminin ayrı bir biçimde tanımlanmamış olması sebebiyle, Ş. Yalçın'ın çevirisini daha uygun bulmakta ve bu tanım için onu referans almaktadır.

⁹⁰Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 30.

yanılgının ortadan kaldırılması zorunludur; çünkü harp gibi çok tehlikeli şeylerde iyi niyetlilikten doğan yanılgılar, yanılgının en kötüsüdür.”⁹¹

Clausewitz’in bu eleştirisi, onun başta Sun Tzu olmak üzere, stratejik ve moral üstünlük sağlayıp “savaşmadan kazanmak” fikrini benimseyen teorisyenlerden farklı bir konumda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Çünkü Prusyalı düşünür, aklı asla göz ardı etmemek koşuluyla, savaş boyunca şiddetin “acımadan ve kan dökmekten çekinmeden”⁹² kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Ancak burada birbirleri karşısında birer “düşman” olarak duran iki ayrı ordunun var olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple savaş, her iki tarafın da şiddeti acımasızca ve çekinmeden kullanmak isteyeceği bir eyleme dönüşmektedir. Clausewitz bu durumu “savaşın aşırılığa tırmanması”⁹³ olarak değerlendirmektedir. Üstelik bu tırmanma, savaşan devletlerin uygar ya da barbar olmasını gözetmemektedir. Her ne kadar uygar devletler aklın, barbar devletler duyguların emrettiği şekilde savaşsalar da, savaş anında her iki ordu da şiddeti aşırı uçlara tırmandırabilmektedir. Clausewitz’e göre savaşın duygusal bir yönü de içerisinde barındırdığı düşünüldüğünde⁹⁴, uygar devletler arasında olsa bile savaşın her zaman için akılcı ve hukuku gözeten sınırlar dahilinde kaldığını söylemek güçtür. Prusyalı düşünürün, Napolyon karşısında uzun yıllar boyunca edindiği deneyimlerden beslenen bu görüşleri; hem savaşın doğasını, amaçlarını ve araçlarını ortaya koymakta hem de onun duygusal, dolayısıyla psikolojik yönüne vurgu yaparak, savaşan özneler her kim olursa olsun, savaşın aşırı uçlara kolaylıkla tırmanabileceğini savunmaktadır.

Savaşan bir devletin başına gelebilecek en talihsiz durum silahsız kalmaktır. Ancak bir ordunun diğerini tamamen silahtan arındırması güçtür. Bunun için yoğun ve uzun süreli bir çaba gerekmektedir. Bu süreç aynı zamanda, ordunun devlet üzerindeki ekonomik, psikolojik ve sosyolojik baskısının da her geçen gün artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlamanın, onu tamamen silahsızlandırmanın dışında, bir yolu daha olmalıdır. Üstelik bu yol, savaş kazanmak amacıyla sürekli tırmandırılan şiddetin de kontrol altına alınabilmesini sağlamalıdır. Clausewitz, bu durumda savaş düşüncesini yeni bir argüman ile desteklemektedir. Prusyalı düşünüre göre, düşman yalnızca tamamen silahsızlandırıldığında değil, savaşın sonunda bundan başka bir olasılık göremediğinde de irademizi yerine getirmeyi kabul edecektir.⁹⁵ Karşısında kararlı, ısrarcı ve zorlayıcı bir

⁹¹a.g.e., a.y.

⁹²a.g.e., a.y.

⁹³a.g.e., a.y.

⁹⁴a.g.e., s. 31.

⁹⁵a.g.e., s. 32.

ordunun varlığını gören düşman, daha talihsiz bir duruma düşmemek adına, silahlarını bırakacaktır. Bunun tek koşulu, ordunun düşmana karşı koyma hususunda yüksek gayret göstermesidir.⁹⁶

Bir diğer yandan savaş, Clausewitz'e göre hiçbir zaman soyut bir biçimde anlaşılamaz. Savaş, tarafların birbirlerini somut birer özne olarak algılama düzeylerinin en yüksek seviyede olduğu eylemdir ve soyut bir varlık gibi birdenbire oluşup kuşatıcı bir hâl almaz.⁹⁷ Her savaş, arkasında amaçlar, içerisinde araçlar barındırmaktadır. Dolayısıyla bir savaşı kazanmak için soyut düşünce gücü yeterli değildir. Bunun kapsayıcı bir şiddetle desteklenmesi gerekmektedir. Savaşın sahip olduğu bilinmezlik, düşmanın öngörülemez oluşundan beslenmektedir. Bu nedenle savaş, tek bir karar alma anıyla değil, birçok karar alma süreciyle incelenebilir.⁹⁸ Savaşta şiddetin tırmanmasını engelleyebilecek olan da bu süreçtir.

Devlet, tüm varlığıyla savaşa girmez. Savaşın ilerleyişi ve şiddetin tırmanma hızı, devletin sahip olduğu varlıkları belirli bir sırayla çağırır. Bir devletin birincil savaş unsuru silahlı kuvvetleridir. Sonrasında sırayla ülke toprakları, nüfus ve müttefikler savaşa dahil olur.⁹⁹ Ülke toprakları, gerekli görülen durumlarda savaşı daha geniş bir sahaya yayarak düşmanın gücünü bölmeye ve bu sayede şiddetin tırmanmasını engellemeye yarar. Ayrıca nüfus silah altına alınarak orduya destek sağlanabilir veya müttefikler savaşa dahil olarak dengeleri değiştirebilir. İki ordu arasında gerçekleşmesi gereken savaşın, bu denli kapsayıcı olması Clausewitz'in savaşı politikayla ilişkilendirmesine ve buradan hareketle savaşa ilişkin yeni bir tanım yapmasına imkân sağlamaktadır.

Clausewitz'e göre her savaş bir politik niyet taşımaktadır.¹⁰⁰ Devletler, bu politik niyet doğrultusunda birbirleriyle savaşmakta ve kazanan taraf düşmanına iradesiyle birlikte bu politik niyeti de dayatmaktadır. Devletlerin savaş içerisinde gösterdikleri çaba ve mücadeleden vazgeçme eşikleri, politik niyetlerinin büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Bu doğrultuda savaşan iki ordu, strateji ve istihbarat gibi etkilerinin somut bir biçimde görüldüğü olgulara ihtiyaç duyduğu kadar; talih, tesadüf ve cesaret gibi soyut etkilere sahip olan olguların varlığına da ihtiyaç duymaktadır. Clausewitz'e göre, bu yönüyle savaş, kumarı

⁹⁶a.g.e., a.y.

⁹⁷a.g.e., s. 34.

⁹⁸a.g.e., s. 35.

⁹⁹a.g.e., s. a.y.

¹⁰⁰a.g.e., s. 36.

andırmaktadır.¹⁰¹ Savaş teorisi de, ancak bu soyut etkileri hesaba kattığında geçerlilik kazanır. Çünkü savaşta daima var olan belirsizlik, aynı zamanda talihin, tesadüfün ve cesaretin alanıdır. Savaş anında alınan küçük bir inisiyatif dahi, tüm dengeleri değiştirebilmekte ve savaşın seyrini başka bir boyuta taşıyabilmektedir.

Ancak bu durum, savaşın yalnızca şansa ve cesarete bağlı olduğu anlamına gelmemektedir. Savaş her ne kadar talihten, tesadüflerden ve diğer soyut olgulardan pay alsada, ciddi bir amaca ulaşmak için kullanılan çok yönlü bir araçtır ve politik bir eylemdir¹⁰² ve Prusyalı düşünürün, bu çıkarımlardan hareketle yaptığı, en çok bilinen ve alıntılanan tanımıyla “Savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir.”¹⁰³ Politika, amacı doğrultusunda savaşı kullanmakta ve amacına ulaştığında savaşı sonlandırmaktadır. Savaşın sonlanmadığı ya da politikaya rağmen şiddetini artırmaya devam ettiği durumlar, Clausewitz’e göre, savaşın yanlış bir şekilde politikadan ayrı bir olgu olarak değerlendirilmesinin sonucudur.¹⁰⁴

Clausewitz’in savaşın doğasına ilişkin yürüttüğü bu felsefi soruşturmadan çıkardığı sonuç, her yeni durumda doğasını değiştirebilmesi bakımından, savaşın bir bukalemuna benzediğidir.¹⁰⁵ Bu benzetmeyle birlikte Clausewitz, savaş düşüncesinde önemli bir yere sahip olan üçlemesini şu şekilde yapmaktadır:

“Savaş, (...) belirgin eğilimleri bulunan üç yanlı şaşırtıcı bir olaydır: Bir yanda doğasının özünü teşkil eden şiddet, doğal ve kör bir içgüdü sayılması gereken kin ve nefret; öte yanda savaşı, bağımsız bir ruhsal faaliyet haline getiren ihtimal hesapları ve tesadüfler; son olarak da savaşı tamamen akla bağlayan politik araç niteliği.”¹⁰⁶

“Clausewitz üçlemesi” olarak da bilinen bu tanımdaki her unsur, savaşın başka bir kanadını belirtmektedir. Prusyalı düşünüre göre savaşın şiddet, kin ve nefret kanadı halkı, ihtimal hesapları ve tesadüfler kanadı orduyu, politik araç niteliği ise hükûmeti işaret etmektedir. Savaş için gerekli olan güçlü istek yurttaşlar tarafından sağlanırken, belirli hesaplamalar ve stratejilerle düşmana karşı zafer kazanma görevi ordundur. Hükûmetin görevi ise savaşı, politikanın sınırları içerisinde idare etmek ve politik niyetin savaş sonucuna

¹⁰¹a.g.e., s. 42-43.

¹⁰²a.g.e., s. 44.

¹⁰³a.g.e., s. 45.

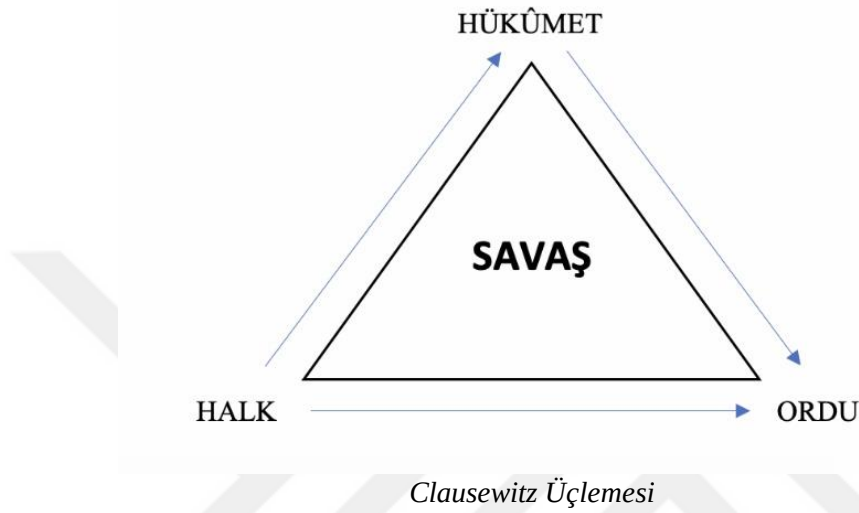
¹⁰⁴a.g.e., s. 46.

¹⁰⁵a.g.e., s. 47.

¹⁰⁶a.g.e., a.y. (Alıntının hemen altındaki paragrafta üzerinde durulan konunun önemine dikkat çekmek adına vurgu tarafımızdan yapılmıştır.)

yansıtılmasını sağlamaktır. Clausewitz’e göre savaşın bu üç kanadı birbirlerine öylesine yakındır ki, bunlardan birini bile ihmal eden bir savaş teorisi gerçekte olan bağıyı yitirir ve değersiz bir konuma düşer.¹⁰⁷ Prusyalı düşünür için en gerçekçi ve değerli savaş teorisi, savaşı bu üçüyle birlikte ele alandır.

Clausewitz üçlemesi, görsel olarak şu şekilde de ifade edilebilir:

Prusyalı düşünüre göre halkın sahip olduğu dolaylımsız şiddet, kin ve nefret; orduya doğrudan etki ettiği gibi, hükûmet üzerinden dolaylı olarak da etki etmektedir. Aynı zamanda hükûmet de halkın bu etkisini doğrudan hissetmektedir. Kaynağını halktan alan bu duygular, savaşın devam edebilmesi için ihtiyaç duyulan itici gücü sağlamaktadır. Burada hükûmete düşen görev, politik niyete uygunluğu gözeterek, savaşa aklın ışığında yön vermektir. Ordu ise, hükûmetin akılsal yönlendirmelerini ve halkın savaşın sürmesine imkân sağlayan duygularını; savaş alanındaki ihtimal hesaplarına, askerî stratejilere ve tesadüfleri değerlendirmeye dayanarak doğru bir şekilde kullanan ve bu sayede düşmanı yenilgiye zorlayan savaş kanadıdır.

b. Askerî Dehanın Önemi

Clausewitz, bir “tehlike alanı” olarak tarif ettiği savaşta, düşman ordular arasındaki dengeyi değiştirebilecek ve üstünlüğü bir tarafa geçirecek iki olguya dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki cesarettir. Clausewitz’e göre cesaret, dayanıklılık ile birlikte bir komutanın

¹⁰⁷a.g.e., s. 49.

sahip olabileceği en yüksek iki nitelikten biridir.¹⁰⁸ Ancak bu cesaret, dolayumsuz duyguların değil, tamamen aklın güdümünde olmalıdır. Akıl ve cesaret arasındaki bu ilişki, komutan tarafından, söz konusu olguların ikincisi olan sezgiyle desteklenmelidir. Sezgi, önemli kararlar vermek için fazla zamanın olmadığı bir savaş alanında, komutanın zafere ulaşmasını sağlayacaktır. Prusyalı düşünür tüm bu olguları bir bütün olarak *coup d'œil*¹⁰⁹ deyimiyle açıklamaktadır.

Coup d'œil, fiziksel anlamda bir görme eyleminden çok; aklın, zekanın ve deneyimlerin ışığında olup bitenlerin kısa bir süre içerisinde değerlendirildiği manevî bir gözlem yeteneğini işaret etmektedir.¹¹⁰ Bu yeteneğe sahip olan bir komutan, diğer insanlara nazaran, olayları daha hızlı bir şekilde çözümleyebilmektedir. *Coup d'œil*, içerisinde barındığı cesaret yönüyle komutanın yalnızca bedensel cesaretini değil, aynı zamanda *courage d'esprit* yönünü de ortaya çıkarmaktadır.¹¹¹ Böylelikle komutan, bedeniyle olduğu kadar, ruhuyla da savaşın içinde olup olayların seyrine etki edebilmektedir. Clausewitz'e göre bir komutanın asıl amacı da bu olmalıdır. Çünkü savaşta hiçbir duygu “şan ve şerefe susamışlık”¹¹² kadar güçlü değildir.

c. Sürtünme

İnsan yaşamındaki hiçbir deneyim savaş kadar şaşırtıcı ve alışılması güç değildir. Bu nedenle Clausewitz, savaşın kendisine özgü bir doğası olduğu kadar, onu kâğıt üzerindeki hesaplamalardan ve masa başında hazırlanmış planlardan ayıran farklı, hesaba gelmeyen ve tanımlanamayan bir yönüyle daha değerlendirmektedir. Prusyalı düşünürün “sürtünme”¹¹³ olarak adlandırdığı bu yön, savaşın karakterine içkindir.¹¹⁴ Clausewitz, “*Savaşta Tehlike*”¹¹⁵ alt başlığını taşıyan bölümde, savaş alanını deneyimli bir askerden çok, bir edebiyatçı gibi tasvir etmektedir. Oldukça güçlü bir anlatıma sahip olan bu bölümde savaş; tüm ayrıntıları,

¹⁰⁸a.g.e., s. 66.

¹⁰⁹Fransızca bir deyim olan *coup d'œil*, “olup bitenleri bir bakışta kavrayabilme yeteneği” anlamına gelmekte ve bazı kaynaklarda Türkçeye “feraset” olarak çevrilmiştir.

¹¹⁰Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 67.

¹¹¹a.g.e., s. 68. (Fransızca bir deyim olan *courage d'esprit*, ruhsal yetkinliği de işaret ettiği unutulmamak koşuluyla, “medeni cesaret” olarak çevrilebilir.)

¹¹²a.g.e., s. 72. (Clausewitz'e göre bu durum, genel kanının aksine küçük düşürücü bir istek değildir. Çünkü şan ve şerefe sahip olmak, insan doğası içerisindeki en asil duygudur.)

¹¹³Özgün adlandırma *Friktion*'dur. İngilizce çevirilerde *friction* kelimesi tercih edilmektedir. Clausewitz'in bu adlandırması fiziksel bir gönderim taşımaktadır. Savaşın bir makineye benzetilerek “*Acaba bu sürtünmeyi yumuşatacak bir yağ yok mudur?*” (a.g.e., s. 93) şeklinde sorulan soru bunu kanıtlar niteliktedir.

¹¹⁴Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 85.

¹¹⁵a.g.e., s. 84-85.

karmaşası ve korkutuculuğuyla gözler önüne serilmektedir. Özellikle deneyimsiz askerlerin savaş alanındaki kurşun ve top seslerinden, yaralanıp düşenlerin çığlıklarından ve birkaç saniye önce konuştukları arkadaşlarının yanı başlarında ölmelerinden nasıl etkilendikleri anlatılmakta, tüm bu durum karşısında dahi karar verme yeteneğini yitirmeyen birinin gerçekten dayanaklı ve cesur bir asker olduğu vurgulanmaktadır. Clausewitz’e göre savaşın bu bölümde tasvir edilen görünüşü, ona her zaman hesap dışında kalan, bilinemeyen ve öngörülemeyen bir “sürtünme” alanı kazandırmaktadır.

Sürtünme, savaşın en gerçekçi yüzüdür ve deneyimlenmeden algılanması imkânsızdır. Sürtünme, savaştaki tüm güçlükleri birbiri üzerine yığar ve bazen en basit şeyler bile savaşta yapılamaz hâle gelir.¹¹⁶ Teoride işleyen planlar, sürtünmenin engeline takılabilir. Clausewitz’e göre sürtünme, tamamen kavranıp anlaşılamasa bile, ona aşına olunabilmektedir. Bunun tek yolu ise, ordunun savaş alışkanlığıdır. Başka bir deyişle, bir komutan ve ordu ne kadar çok savaşa girer ve savaş alanında ne kadar fazla deneyim kazanırsa, sürtünmeye o kadar aşına olmakta ve onun ortaya çıktığı her yeni durumda, daha temkinli ve güçlü kalabilmektedir. Ancak bu aşinalık, yalnızca gerçek savaş deneyimiyle kazanılır. Hiçbir eğitim ya da tatbikat, gerçek savaş deneyiminin kazandıracığı alışkanlığı veremez.¹¹⁷

d. Savaşın Teorisi

Clausewitz; savaşın doğasına, tanımına ve unsurlarına dair görüşlerini, birbirlerini destekleyen argümanlarla ifade ettikten sonra, savaş esnasında askerî dehanın önemine değinmekte ve savaşın hesap dışı alanı olarak tanımladığı sürtünmeyi açıklamaktadır. Tüm bunlar, Prusyalı düşünür için var olan savaş teorilerine bir eleştiri getirmeyi ve yeni bir savaş teorisi ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır.¹¹⁸ Clausewitz’e göre savaşın tarih boyunca geçirdiği dönüşümler, ilk önce savaş taktiklerinin sonrasında ise savaş teorilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bu savaş teorileri, sürtünmeyi göz ardı ettikleri için

¹¹⁶a.g.e., s. 90.

¹¹⁷a.g.e., s. 93.

¹¹⁸*Teori* kelimesi için önerilen *Kuram* karşılığı, kelimenin içerdiği anlamdan ve yaptığı gönderimden uzaktır. Grekçe *thea* (*görünüş, manzara*) ve *horao* (*izleme, anlama*) kelimelerinin birleşimiyle oluşan *theoria*, Batı dillerine *theorie* ve *theory* şeklinde geçmiştir. *Theoria*, Grekçede *theos* (*tanrı*) kelimesiyle de ilintili olduğundan, “bir manzarayı tanrısal gözle izlemek” anlamına gelmektedir. Ancak *Kuram*, Türkçe *kur* kökünden türetilmiş bir kelime olup bir gözlemden çok fiktörel bir süreci ifade etmektedir. Arapça kökenli *Nazariyat* kelimesi gözleme yaptığı vurguyla *Teoriye* yaklaşırsa da, tanrısal gözlemin “geniş ve tarafsız bir bakış açısıyla yorumlama” gönderimini karşılamamaktadır. Bu sebeplerden dolayı çalışmamız *Savaş Teorisi* kullanımını tercih etmektedir.

gerçeklikle sürekli çelişmiş ve basmakalıp öğretiler olmaktan öteye gidememiştir.¹¹⁹ Sayıca üstün olmayı, zafere ulaşmak için zorunlu gören bu savaş teorileri, sürtünmenin yanı sıra cesaret ve ileri görüşlülük gibi birçok soyut gücü de savaş tanımlarından dışlamışlardır. Savaşın yalnızca geometrik hesaplar üzerine kurulu olduğunu savunan savaş teorileri ise, her ne kadar muharebe esaslı çalışmalar yürütse de, onlar da soyut güçleri hesaba katmadıkları için gerçeklikten uzaklaşmış ve tutarlı bir savaş kavrayışı geliştirememişlerdir.¹²⁰ Prusyalı düşünürü göre gerçek bir savaş teorisi, öğretilere değil gözlemlere dayanmalıdır.

e. Bir Sanat ya da Bilim Olarak Savaş

Savaş düşüncesi içerisinde uzun bir geçmişe sahip olan sorunsallardan biri de savaşın bir sanat mı yoksa bir bilim mi olduğudur. Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız bu tartışmayı¹²¹, burada Clausewitz'in savaş düşüncesi bağlamında daha ayrıntılı bir biçimde incelemek yerinde olacaktır. Clausewitz bu hususta ortak bir yargıya varılamadığını söylemekle birlikte, savaşın sanat ile bilim arasında ancak sanata daha yakın bir konumda durduğunu savunmaktadır.¹²² Bunun yanı sıra Prusyalı düşünür, savaşın bu tartışmadaki konumunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Yani biz diyoruz ki, savaş ne sanattır ne bilimdir; toplumsal yaşamın bir bölümüdür. Büyük çıkarların kanla çözümlenen bir çatışmasıdır ve sadece bu yönüyle diğer çatışmalardan ayrılır. Savaşı herhangi bir sanatla mukayese etmektense ticaretle mukayese etmek daha iyi olur; çünkü ticaret de insanlar arasında bir çıkar ve faaliyet çatışmasıdır. Fakat savaş politikayla çok daha yakındır.”¹²³

Görüldüğü üzere Clausewitz, savaşın bir sanat ya da bilim olmaktan çok tıpkı ticaret gibi insanlar arasındaki bir eylem olarak görmekte ancak yine de onu politikaya daha yakın bir konumda değerlendirmektedir. Ancak bu tespitlerine rağmen, Clausewitz de *Savaş Üzerine*'nin birçok yerinde “savaş sanatı” ifadesini kullanmakta ve bu konu hakkında şöyle bir yorum yapmaktadır:

“Özel anlamda savaş sanatı, mevcut vasıtaları muharebede kullanma sanatı oluyor ki, biz buna ‘savaşın sevk ve idaresi’nden daha iyi bir isim veremeyiz. Fakat buna karşın

¹¹⁹Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 105-107.

¹²⁰a.g.e., s. 108. (Clausewitz, burada Jomini'nin savaş teorisini eleştirmektedir. Bu konu bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.)

¹²¹(Bkz. Birinci Bölüm, E. Savaş Bahsinin Değerlendirilmesi ve Clausewitz'in Konumu)

¹²²Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 125.

¹²³a.g.e., s. 126.

geniş anlamda savaş sanatına asker alma, silahlanma, donanım, eğitim gibi savaş yüzünden ortaya çıkan ve silahlı kuvvetleri yaratan faaliyetlerin tümü de dahildir.”¹²⁴

Buradan Clausewitz’in kullandığı “savaş sanatı” ifadesinin, kapsayıcı bir anlama sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Önceki “savaş sanatı” tanımlarını, yukarıdaki alıntıyı göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimizde, Machiavelli ve Sun Tzu gibi teorisyenlerin “savaş sanatı” anlayışı, Clausewitz’in özel anlam içerisinde kullandığı tanımla uyuşmamakta ve yalnızca muharebe anını işaret etmektedir. Oysa Clausewitz’in “savaş sanatı” ifadesi; asker alma, silahlanma, donanım ve eğitim gibi savaşa ilişkin birçok faaliyet kapsayan geniş bir anlama sahiptir.

2. Savaş-Politika İlişkisi

Clausewitz, “çok genişletilmiş bir düello” olarak tanımladığı savaşın, aynı zamanda “düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemi” olduğunu savunmaktadır. Prusyalı düşünür, bu iki tanımından hareketle, kendisinin en çok alıntılanan ve çoğu zaman savaş düşüncesini özetlemek amacıyla kullanılan, üçüncü savaş tanımını yapmakta ve savaşın sadece politikanın başka araçlarla devam etmesinden ibaret bir eylem olduğunu söylemektedir. Savaş-politika ilişkisi üzerinde yoğun bir şekilde duran Clausewitz bu iki olgu arasındaki ilişkiyi şu şekilde yorumlamaktadır: “*Politika, savaşın içinde geliştiği bir ana rahmidir. Canlı varlıkların niteliklerinin embriyoda saklı olması gibi savaşın ana hatları da politikanın rahminde saklıdır.*”¹²⁵ Clausewitz, yaptığı bu benzetmeyle savaş ve politikanın yalnızca bir ilişki içerisinde olduğunu değil, aynı zamanda savaşın politikadan “doğduğunu” dile getirmektedir. Başka bir deyişle Clausewitz için savaş, hem politikanın bir aracı hem de onun bir ürünüdür. Clausewitz’in savaş düşüncesi, ilk olarak savaş ve politika arasındaki bu ayrılmaz bağı kabul etmektedir. Prusyalı düşünürü diğer savaş teorisyenlerinden ayıran en temel nokta da budur. Clausewitz’e göre savaş, politikadan bağımsız bir şekilde ele alınamaz ve düşünülemez. Böyle bir girişimde ortaya yalnızca mantıktan, anlamdan ve gerçeklikten uzak bir eylem çıkar.¹²⁶ Çünkü savaş; *Hükûmet, Ordu* ve *Halk* olmak üzere üç farklı unsurdan oluşmaktadır. Bu üç unsurdan biri doğrudan, diğer ikisi ise dolaylı olarak politikayla

¹²⁴a.g.e., s. 97.

¹²⁵a.g.e., s. 125.

¹²⁶a.g.e., s. 705.

ilişkiliyken, savaşın politikadan ayrı bir eylem olarak düşünülmesi nasıl mümkün olabilir? O ancak bir bütünün parçasıdır, o bütün de politikanın kendisinden başka bir şey değildir.¹²⁷

Çoğu zaman politikanın savaşın şiddetini artırdığı ve onu dolayimsız bir şiddetin aracı hâline getirdiği söylenmektedir. Clausewitz bu savın karşısında durmakta ve politikanın savaş üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

“Politika, savaşın bütün üstün unsurlarından basit bir alet meydana getirmiş olur; tek bir darbe indirmek için insanın iki eliyle birden ve bütün gücüyle kaldırmayı gereken o korkunç savaş kılıcını, hafif ve kullanışlı bir eskrim epesine, hatta çoğu kez bir flöreye dönüştürür; kâh sahici, kâh şaşırtmaca vuruşlar yapar, kâh rakibinin vuruşlarını savuşturur.”¹²⁸

Clausewitz bu benzetmeyle, politikanın “korkunç” olarak nitelendirilen savaş kılıcını, daha zararsız hâle getirdiğini savunmaktadır. Başka bir deyişle politika, savaşın şiddetini artırmanın aksine, onu dizginlemekte ve kontrolü altına alarak aşırılığa tırmanmasını önlemektedir. Politikadan “doğan” savaş, karakter olarak da politikaya benzemekte ve gücü politikayla doğru orantılı olarak belirlenmektedir. Güçlü bir politik unsur, savaşı daha kısa süre içerisinde daha etkili biçimde kullanabilmektedir. Ancak politika ve savaş arasındaki bu ilişki, ikisinin de aynı doğayı paylaştığı anlamına gelmemektedir. Prusyalı düşünürüne göre politika ve savaş birbirlerinden farklı doğalara sahiptir. Her ne kadar, politika savaşı bir ürün olarak ortaya çıkarıp ardından bir araç olarak kullansa da, savaş kendisine özgü bir doğaya ve işleyişe sahiptir. Politika, savaşı harekete geçirdiği anda, savaş kendi doğasına uygun bir işleyiş sürecini başlatmaktadır.

Nasıl ki politikanın amaçları varsa, savaşın da hedefleri vardır. Politika, savaş aracılığıyla amacına ulaşmak istiyorsa, bu politik amaç [*Zweck*] ilk olarak savaşın hedefleri [*Ziel, Ende*] üzerinden geçmelidir. Başka bir deyişle, bir devlet karşısındaki düşman devlete politik iradesini diplomasi yoluyla kabul ettiremediyse, savaşa başvurur. Çünkü savaş, politikanın devamıdır. Bu andan itibaren görevi devralan savaş, şiddet yoluyla, düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan eylemler gerçekleştirmektedir. Savaşın hedefi, bu eylemlerin sonuçlarını işaret etmektedir. Savaş hedeflerine ulaştığı anda, örneğin düşman devletin başkentini kuşatıp ordusunu silahsızlandırdığında, politika da amacına ulaşmış

¹²⁷a.g.e., a.y.

¹²⁸a.g.e., a.y. (Epe, eskrimde kullanılan ve yaralayıcı özelliği bulunmayan bir spor kılıcıdır. Flöre ise eskrim karşılaşmalarına hazırlanmak için yapılan antrenmanlarda kullanılan daha ince yapılı ve zararsız bir kılıçtır.)

olmaktadır. Düşman devletin kendisine dayatılan iradeyi yerine getirmekten başka çaresi kalmamaktadır. Savaşın hedefleri, politik amaçlardan bağımsızdır ancak yine ona hizmet eder. Savaş, özgün işleyişiyle politikaya içkindir. Clausewitz'in deyiimiyle “*savaş sanatı, en yüksek noktasında politikaya dönüşür.*”¹²⁹ Politika, savaşa amaçlarını aktarmakta, savaş ise kendi yöntemleriyle bu amaca ulaşmak için harekete geçmektedir.

Clausewitz, gerek içerisinde bulunduğu çağın gerekse düşüncelerini geliştirdiği entelektüel ortamın ruhuna uygun olarak her zaman politikayı önelemekte ve onu devletin tüm kurumlarını kapsayan bir denge unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle *Savaş Üzerine*, ele alınan tüm olguların diyalektik düzlemle incelenmesi bakımından felsefî, savaş politikasının bir aracı olarak görmesi bakımından ise politik özellikler gösteren, çok yönlü bir yapıdır.¹³⁰

C. Savaşa Dair Karşılaştırmalı Bir Okuma: Clausewitz ve Hegel

Politik felsefenin Clausewitz'in savaş düşüncesine duyduğu ilginin temel sebeplerinden biri de, Prusyalı düşünürün savaşa dair görüşlerini, aynı zamanda çağdaşı olan Alman filozof Hegel'in diyalektik yöntemine benzer bir şekilde ifade etmesidir. Temel amacı, politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesini ele almak olan çalışmamız, aynı zamanda Clausewitz ve Hegel arasındaki bu düşünsel benzerliği de konu edinmektedir. Çağdaş olmaları, ilk aşamada Clausewitz'in Hegel'den etkilenmiş olabileceğini akla getirir de bugün elimizde Clausewitz'in Hegel'i okuduğuna ya da ikilinin bir görüş paylaşımında bulunduğu ilişkin bir kanıt yoktur. Bu durum, Clausewitz'in savaşı Hegel'den bağımsız olarak onunla aynı düşünsel hat üzerinde yorumladığını göstermektedir.

Ancak Hegel, sistematik ve idealist bir filozof olarak, ele aldığı her olgu gibi savaşı da belirli bir düşünsel sistemin içerisinde ele almış ve tarih anlayışının bir parçası olarak görmüştür. Bu nedenle Hegel'in savaş düşüncesini anlayabilmek için, öncelikle Hegel'in tarih anlayışını ve düşüncesinin bazı temel kavramlarını incelemek gerekmektedir. Bu incelemenin ardından Hegel'in savaş düşüncesi hem daha anlaşılır bir biçimde değerlendirilebilecek hem de politik felsefenin savaş-felsefe ilişkisine olan ilgisine dair Clausewitz ve Hegel üzerinden karşılaştırmalı bir okuma yapılabilecektir.

¹²⁹a.g.e., s. 707.

¹³⁰H. Fahri Çeliker, *Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları*, s. 17.

Çalışmamızın bu kısmı, öncelikle Hegel'in farklı yapıtları üzerinden, tarih anlayışını ve savaş düşüncesini inceleyecek, ardından Clausewitz ve Hegel'in savaş düşünceleri arasındaki ortak ve farklı yönleri karşılaştırmalı bir biçimde ele alacaktır. Hegel, tarihi nasıl yorumlamaktadır? Savaşın Hegel'in düşünsel sistemi içerisindeki konumu nedir? Politik felsefe Clausewitz ve Hegel'in savaş düşüncelerini hangi yönleriyle birlikte okumaktadır?

1. Hegel'in Tarih Anlayışı

Kurduğu felsefe sistemiyle Alman idealizmini doruk noktasına ulaştıran Hegel'in etki alanı, günümüzde onu dışta bırakan bir politik felsefe çalışmasını imkânsız kılmaktadır. Hegel'den sonra politik felsefe ya onun etkisinde ya da onun karşısında gelişen birçok düşünceyi kapsamaktadır. Hegel okumalarının birçok farklı yöne sahip olmasının sebebi, Alman filozofun düşünce sisteminin çok yönlü ve yoruma açık olmasıdır.

Tarih, Hegel'in düşünce sistemindeki kurucu kavramlardan biri olarak belirmektedir.¹³¹ Hegel'in tarih anlayışı, insanlığın sahip olduğu tüm maddi ve manevi birikimi içerisinde barındıran Geist'in fenomenolojik olarak sorgulanmasına ve özünün ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır.¹³² Geist, zaman ve mekân içerisinde dünyayla birlikte değişip dönüşen ve son olarak kendine geri dönen bir olgudur. Geist'in tek amacı, kendi özgürlüğünün farkına varmak ve sınırlarını kavramaktır. Hegel, insanlığın tarihsel süreç içerisinde gelişen ortak bilincini belirli aşamalara ayırmakta ve tarihi bu aşamalar üzerinden yorumlamaktadır.¹³³ Hegel'in ilk kapsamlı yapıtı *Geist'in Fenomenolojisi (Phänomenologie des Geistes, 1807)* içerisinde insan bilincinin gelişim evreleri *Bilinç, Özbilinç, Akıl, Geist, Din* ve *Mutlak Bilgi* olarak sıralamaktadır. Bu evreler birbirleriyle diyalektik bir ilişki içerisinde ve insanlık bu şekilde ilerleyerek gelişmektedir.

İnsan bilinci ulaştığı her yeni evrede, içerisinde bulunduğu bir önceki evreyi ortadan kaldırarak içermektedir [*Aufhebung*], başka bir deyişle önceki evre, insan bilincinde içkin

¹³¹Hegel'in tarih anlayışı, bütünüyle ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek kapsamdadır. Ancak çalışmamız Hegel'in savaş düşüncesine odaklanmakta ve onun daha iyi anlaşılabilmesi adına, tarih anlayışına kısaca değinmektedir.

¹³²Bilinç, ruh ve zihin gibi birçok kavramı içerisinde barındıran *Geist*, Türkçeye sıklıkla *Tin* olarak çevrilmektedir. İçerdiği anlam ve yaptığı gönderim bakımından bu çevirinin yetersiz olduğunu düşündüğümüz için çalışmamızda kavramı olduğu gibi kullanmayı tercih etmekteyiz.

¹³³G.W.F. Hegel, **Phenomenology of Spirit**, çev. A. V. Miller, Oxford: Oxford University, 1979, s. 58-59.

olarak kalmakta, ancak yeni bir boyut kazanmaktadır. Başlangıçta yalnızca kendi varlığından emin olan *Bilinç*, kendinin ve kendi-olmayanının [*öteki*] varlığını birbirinden ayırdığında *Özbilinç* evresine geçmektedir.¹³⁴ Bu farkındalık aynı zamanda bir çatışmanın da başlangıcıdır. Burada *Özbilinç* kendinden başka bir varlığın daha olduğunun bilincinde olduğu gibi, kendi varlığının da ötekiye bağlı olduğunun ve öteki olmadan var olamayacağının da bilincindedir. Dolayısıyla onu yok etmek, kendini yok etmek olacaktır. Bu nedenle *Özbilinç* ötekiyi yok etmek yerine, kendini ona tanıtmaya yoluna gider.¹³⁵

Tanınma durumu, Hegel'in yalnızca tarih anlayışında değil, aynı zamanda tüm düşünce sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Hegel, *Mutlak Bilgi*'ye, ancak aklın ürünü olarak ortaya çıkan tüm düşüncelerin sorgulanmasıyla ulaşılabileceğini savunmaktadır. Hegel'e göre tüm düşünceler hakikat bütünü'nün parçaları ve ona ulaşma çabalarının farklı yorumlarıdır. Bilincin her yeni evresi, eskilerinden izler taşımakta, onları içermekte ve birikimli olarak yeni bir evreye ulaşmaktadır.

Hegel'in tarih anlayışı, gelenekçi ya da ilerlemeci tarih anlayışla uyuşmamaktadır. Çünkü Hegel, tarihi döngüsel bir olgu olarak ele almaktadır. “Tarih” ile “insanın tarihi” arasında, eylemsel bir ilişki vardır. Hegel'e göre tarih, belirli bir döngüsellik içerisinde tekrar eden ve diyalektik olarak kendini açımlayan insan merkezli bir süreçtir.¹³⁶ Hegel'in felsefe sistemini ve tarih anlayışını diğerlerinden ayıran en önemli ayrıntı da bu insan merkezli düşüncedir. Hegel'de insan, tarihin sonuna geldiğinde doğal ve toplumsal sorumluluklarının farkında olmasının yanı sıra, felsefî gelişimini de tamamlamış bir varlık olarak belirlemektedir. İnsanın bunu yapmasına imkân sağlayacak olan tek şey ise “Mutlak Bilgi”dir. Bu nedenle, Hegel'e göre insan, tarihin hem öznesi hem de nesnesidir. İnsanın kurduğu tarih, dolaylı olarak kendi tarihidir.

2. Hegel'in Savaş Düşüncesi

Hegel'in düşüncesi içerisinde savaş, Geist'in kendini gerçekleştirebilmesi için zorunlu bir olgu olarak belirlemektedir. Bu yönüyle Hegel, tıpkı Rousseau gibi, savaşı politikayla birlikte ele almakta ve devletlerarası bir hukuk durumu olarak görmektedir. Savaşın gerçekliği

¹³⁴Enver Orman, *Hegel'in Mutlak İdealizmi*, İstanbul: Belge, 2015, s. 115.

¹³⁵Nejat Bozkurt, *G.W.F. Hegel: Eserlerinden Seçmeler*, Ankara: Sentez, 2014, s. 82.

¹³⁶Alexander Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi, 2015, s. 36-38.

etrafında karşılaşan tüm devletler, halklarının da etkisiyle, kendilerini birer özne olarak sunmakta ve birbirlerini karşılıklı olarak tanımaktadır. Savaş, Hegel'in birçok yapıtında farklı açılardan incelenmiştir de, onun savaşa dair düşünceleri en ayrıntılı biçimiyle *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821) adlı yapıtında görülmektedir. Alman filozof bu yapıtında hem savaşı bir devletin en önemli egemenlik unsuru olarak görmekte hem de savaşa Geist'in ilerleyişi açısından tarihsel bir anlam yüklemektedir. Hegel'e göre savaş, mutlak bir kötülük değil, yazgının getirdiği bir zorunluluktur.¹³⁷

Burada, politik felsefenin savaş-felsefe ilişkisine olan ilgisi bağlamında, Hegel'in savaş düşüncesinin felsefî konumlanması doğru bir şekilde saptanmalıdır. Bu nedenle, savaşı devlet olgusuyla birlikte ele alan diğer filozoflar anımsandığında, Hegel'in bazı görüş ayrılıkları ve eleştirileri olmakla birlikte, düşünsel olarak Rousseau'ya yakın olduğunu ve aynı zamanda Alman filozofun savaş düşüncesinin politik-realist hat üzerinde değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür. Hegel de Rousseau gibi, savaşın devletler arasında belirli sınırlar içerisinde gerçekleşen ve hukuka dayanan bir politik durum olduğu fikrini benimsemektedir. Hegel'e göre savaş, her ne kadar şiddetin tırmandığı bir durum olsa da, devletler savaş bağlamında birbirleriyle olan ilişkilerini sürdürmekte ve bir hukuka dayandırmaktadır. Savaşın tüm özneleri, onun geçici bir durum olduğunun farkındadır ve barış imkânı korunmaktadır. Sivillerin korunması ve elçilere saygı gösterilmesi gibi savaş hukuku içerisinde yer alan birçok unsur da bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹³⁸

Hegel'e göre savaş, etik açıdan ele alındığında yanlış sonuçlara varılabilecek bir etkinliktir. Çünkü savaş, belirli bir etiği içerisinde barındırsa da, etiğe değil akla dayanmaktadır. Devletin, başka bir devlete karşı hakkını, özgürlüğünü ve iradesini savunması ve savaşı bu bağlamda bir savunma aracı olarak kullanması, aklın getirdiği bir zorunluluktur. Başka bir deyişle, zorunlu hâle geldiğinde, bir devlet için savaşmaktan daha akılsal bir yöntem yoktur. Halk, devletin varlığının ve devamının bir savaşa bağlı olduğu durumlarda savaşı istememe ya da savaşmama hakkına sahip değildir. Çünkü Hegel'e göre insan, sahip olduğu her şeyi devlete borçludur ve onun sayesinde vardır.¹³⁹ Bu nedenle, kendi varlığını ve gerçekliğini borçlu olduğu devletin, insana ihtiyaç duyduğu durumda, savaşmak da bir

¹³⁷G.W.F. Hegel, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal, 1991, s. 258-259.

¹³⁸a.g.e., s. 265.

¹³⁹G.W.F. Hegel, **Tarihte Akıl**, çev. Önay Sözer, İstanbul: Kabalcı, 1995, s. 191.

zorunluluk olarak belirlemektedir. Devletin ve halkın sıhhati, ancak bu savaşta gösterilecek başarıyla ölçülebilir.¹⁴⁰

3. Clausewitz ve Hegel: Savaşın Diyalektiği

Clausewitz ve Hegel arasındaki düşünsel bağ, onların görüşlerini ifade ettikleri diyalektik yöntemin benzerliği üzerinden kurulmaktadır. Aynı dönemde yetişmiş iki entelektüel olarak Clausewitz ve Hegel’in yollarının hiç kesişmemiş olması¹⁴¹, çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz gibi birbirleriyle iletişime geçtiklerine ya da birbirlerini okuduklarına dair elimizde hiçbir kanıtın olmaması ve Clausewitz’in bir asker olmasına karşın, savaşı politik felsefenin sorgulayıcı merceği altına başarıyla almış olması, Clausewitz ve Hegel’in düşünsel benzerliğine ilişkin bir soruşturmayı çalışmamızın odak noktalarından biri hâline getirmemizi sağlamaktadır.

Hegel’in savaşı, hem devletin varlığı ve devamlılığı için bir zorunluluk hem de halkın karşı çıkamayacağı tarihsel bir dönüm noktası olarak görmesi, Alman filozofu devlet merkezli bir savaş düşüncesine sahip oluşu bakımından Clausewitz’e yaklaştırmaktadır. Çünkü Clausewitz de savaşı, devletler arasında gerçekleşen politik bir eylem olarak kabul etmektedir. Bu nedenle her iki filozof da savaş düşüncesi içerisindeki politik-realist hat üzerinde konumlanmakta ve savaşı hukukla birlikte ele almaktadır.¹⁴²

Savaşı, Clausewitz “düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemi”, Hegel ise “devletin egemenliğini en somut biçimde ortaya koyma hâli” olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanım üzerinden kurulacak ilişki, Clausewitz ve Hegel arasındaki düşünsel bağı daha iyi anlamak açısından yararlı olacaktır. Devletler, bir özne olarak belirli haklara ve iradeye sahiptir. Hakların paylaşılması hususunda çıkan bir sorunun çözümü ise önce politikada, ardından savaşta aranmaktadır. Bu nedenle savaş, Clausewitz’in diğer tanımı

¹⁴⁰G.W.F. Hegel, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, s. 259-260.

¹⁴¹İki düşünürün hiç karşılaşmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Clausewitz’in Fransız ordusu tarafından esir alındığı Jena Muharebesi esnasında, Hegel Jena Üniversitesi’nde felsefe profesörü olarak görev yapmakta, hatta Schelling’e yazdığı bir mektupta, ilk kitabı olan *Geist’in Fenomenolojisi*’ni “Jena Muharebesi’nden bir gece önce” bitirdiğini söylemektedir. Clausewitz Fransa’dan dönüp Berlin’deki Prusya Harp Akademisi’nin komutanlığına atandığında ise Hegel, olgunluk yıllarını yaşayan bir filozof olarak Berlin Üniversitesi’nde görev yapmakta ve düşünsel etkisi Berlin’in tüm entelektüel çevrelerinde hissedilmektedir. Nitekim, iki düşünürün ölüm sebebi de o yıllarda baş gösteren kolera salgınıdır. İki gün arayla Hegel Berlin’de, Clausewitz ise teftiş için bulunduğu Breslau’da (şimdiki adıyla Wrocław) yaşamını yitirmiştir.

¹⁴²Azar Gat, **The Origins of Military Thought: From the Enlightenment to Clausewitz**, Oxford: Clarendon, 1991, s. 232.

anımsandığında, hem politikanın başka araçlarla devamı hem de devletin iradesinin tanınması için kullanılan bir şiddet eylemi olarak belirlemektedir. Hegel'in savaşı, devletin egemenliğini en somut biçimde yansıtmaları hâli olarak görmesi, onu Clausewitz'in görüşleriyle aynı doğrultuda okumamızı sağlamaktadır. Başka bir deyişle, her iki düşünürün savaş kavrayışları ortak bir şekilde incelendiğinde, savaş bir devletin egemenliğini sağlamlaştırdığı, düşmanını iradesini yerine getirmeye zorladığı ve bu amaçlar doğrultusunda şiddete başvurmadan kaçınmadığı politik bir eylem olarak belirlemektedir.

Politik felsefenin, savaş-felsefe ilişkisi içerisindeki sorunsallarından biri de savaşın, kullanım amacı belirtilmeden hem gerçek hem de metaforik anlamda kullanılmasıdır. Hobbes ile başlayan bu durum, kavramsal bir karmaşa yol açmaktadır. Rousseau'nun Hobbes'a getirdiği en temel eleştirilerden biri de bu kavram karmaşasına yöneliktir. Rousseau, politik felsefenin savaşın gerçek anlamıyla, hukuk bağlamında ilgilendiğini savunmaktadır. Hegel ve Clausewitz de büyük ölçüde bu görüşü paylaşmaktadır. Savaş, iki düşman unsur arasında gerçekleşen politik ve hukukî bir eylem olmakla birlikte, Hegel'e göre Geist'in ilerlemesi için yazgının dayattığı bir zorunluluktur. Tarafların birer düşman olarak savaşın içerisinde gösterdiği varlık, aynı zamanda savaşın en az iki politik özneye var olabilen bir olgu olduğu gerçeğini işaret etmektedir. Clausewitz de Hegel gibi bu tanınma eylemine gönderimde bulunmakta ve savaşın yalnızca karşılıklı olarak yapılabileceğini savunmaktadır.

Her iki düşünürde de savaş, politik iradenin gerçekleşmesini sağlayabilecek bir eylem olarak belirse de Hegel, hem savaşa tarih içerisinde atfettiği devindirici konumla hem de savaşı birey-toplum-devlet üçgeni içerisinde bir sorunsal olarak değerlendirmesiyle, düşüncesini Clausewitz'in savaş düşüncesinden farklı bir boyuta taşımaktadır.¹⁴³ Clausewitz ise, Hegel'den farklı olarak savaşa tarihsel bir anlam yüklememekte; savaşı yalnızca doğasıyla, tanımıyla ve unsurlarıyla bir bütün olarak ele almaktadır. Bu sorgulama süreci esnasında Clausewitz, benimsediği yöntemlerle politik felsefeye yaklaşmakta ancak teorisyenliğini daima korumaktadır.

Hegel'in düşünce sistemi içerisinde diyalektiğin, tez olarak ele alınan bir kavramı antiteziyle bir araya getirip ortaya yeni bir sentez çıkardığı ve ardından bu sentezin yeni bir tez olarak ele aldığı düşünüldüğünde, bu döngüsel sürecin tüm karşıtlıkları ve çözümleri

¹⁴³a.g.e., s. 233-234.

içerisinde barındıran bir sonuca ermeden sonlanmayacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Clausewitz'in savaş düşüncesinin Hegel'in diyalektiğine benzemediğini, çünkü Clausewitz'in Hegel'e benzer bir kaygı gütmmediğini dile getiren çalışmalar mevcuttur.¹⁴⁴

Clausewitz'in savaş düşüncesi, her ne kadar kavramlardan yeni sentezler oluşturma da, kurulan argümanlardan yapılan çıkarımlar yoluyla yeni argümanların kurulduğu ve böylelikle ele alınan soruna yeni çözümlerin getirildiği bir yapıya sahiptir. Bir diğer yandan, Clausewitz'in de diyalektiği böyle bir bağlam içerisinde kullanma kaygısı da yoktur. Çünkü Prusyalı düşünür, yapıtı boyunca her ne kadar politik felsefeyi savaşın belirli açmazlarını çözmek için kullansa da hiçbir zaman bir filozofla gibi hareket etmemektedir. Bu nedenle diyalektik, Clausewitz'in savaşa dair yürüttüğü felsefî soruşturma içerisinde ayrı, Hegel'in düşünsel sistemi içerisinde ayrı bir anlama sahiptir. Clausewitz'in metodolojisinde diyalektik, argümanlar üzerinden kurulacak yeni çıkarımları işaret ederken, Hegel'de diyalektik geniş kapsamlı bir felsefî sistemin yapıtaşdır.

¹⁴⁴Antulio Joseph Echevarria, **Clausewitz and Contemporary War**, Oxford: Oxford University, 2007, s. 38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ SONRASI

SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CARL VON CLAUSEWITZ SONRASI SAVAŞ DÜŞÜNCESİ

Giriş

Bu bölümün amacı, Clausewitz'in savaş düşüncesinin askerî ve felsefî etkilerini ele almak ve güncel savaş çalışmaları içerisindeki yerini incelemektir. Clausewitz'in savaş düşüncesi her ne kadar ölümünden sonraki ilk yıllarda anlaşılamamış olsa da, sonradan askerî literatürde kendisine önemli bir yer bulmuş ve Prusyalı düşünür modern savaş teorisinin kurucularından biri olarak görülmüştür. Politik felsefenin ilgi alanına girmesiyle birlikte Clausewitz, özellikle XX. yüzyıldan itibaren birçok çalışmanın konusu olmuş ve hem tanındığı ülkeler hem de ele alındığı disiplinler açısından geniş bir etki alanı yaratmıştır.

Askerî bağlamda, Jomini tarafından strateji eksenli bir eleştiri alan Clausewitz, çağdaş politik felsefe bağlamında ise Schmitt ve Aron tarafından incelenmiştir. Bunun yanı sıra Marksist teoriye de farklı alımlamalar üzerinden katkı sağlayan Clausewitz, kendisine güncel çalışmalar içerisinde de yer bulmuştur. Jomini, Clausewitz'i hangi yönleriye eleştirmektedir? Schmitt ve Aron Clausewitz'i hangi yorumlarla ele almaktadır? Marksist teorinin Clausewitz alımlaması nasıl gerçekleşmektedir?

Çalışmamızın bu bölümü yukarıdaki sorulara yanıt aramak amacıyla, öncelikle Jomini'nin savaş düşüncesini ve Clausewitz eleştirisini, ardından Schmitt ile Aron'un Clausewitz yorumunu ele alacak, sonrasında ise Marksist teorinin Clausewitz alımlamasını ve güncel savaş çalışmalarında Clausewitz'in yerini inceleyecektir. Böylelikle hem Clausewitz'in askerî ve felsefî etkilerine değinilerek politik felsefe açısından önemi vurgulanacak hem de Prusyalı düşünürün güncel savaş çalışmaları içerisindeki yerine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

A. Clausewitz'in Askerî ve Felsefî Etkileri

Clausewitz'in savaş düşüncesinin askerî strateji açısından önemi ve değeri, Prusyalı düşünürün ölümünden uzun bir süre sonra anlaşılmış ve *Savaş Üzerine*, önce Almanya'da daha sonra tüm Avrupa'da harp okullarının temel ders ve başvuru kitapları arasına girmiştir. Buna bağlı olarak ilk etki ve eleştirilerinin askerî alanda görüldüğü Clausewitz, XX. yüzyılın başlarından itibaren politikada ve felsefede de okunan, yorumlanan ve üzerine yeni tartışmalar yapılan bir düşünür hâline gelmiştir. Clausewitz'e dair en kapsamlı askerî eleştiri, İsviçreli meslektaşı Jomini tarafından yapılmıştır. Stratejik bağlamda yapılan bu eleştiri, aynı zamanda Clausewitz ve Jomini arasında yapılacak bir karşılaştırmaya da imkân tanımaktadır. Bununla birlikte Clausewitz, politik felsefede Carl Schmitt (1888-1985) ve Raymond Aron (1905-1983) gibi düşünürler tarafından da ele alınmıştır. Ancak Prusyalı düşünürün etki alanını genişleten en önemli olgu, Marksist teorinin hem düşünsel hem de askerî temsilcileri arasında gösterilen Vladimir Lenin (1870-1924) ve Mao Zedong (1893-1976) tarafından okunması ve böylelikle Marksist teori içerisinde farklı bir alımlama oluşturmasıdır. Clausewitz'in savaş düşüncesini pratikte deneyimleyebilme imkânına da sahip olan bu ikilinin, kendi savaş düşüncelerinde de Clausewitz'in izleri görülmektedir.

1. Jomini'nin Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Eleştirisi

*"Jomini bir savaş sistemi üretti,
ancak Clausewitz bir savaş felsefesi yarattı.
Jomini zaman içerisinde değişen silahlara yenik düştü,
Clausewitz ise hâlâ silahların arkasındaki stratejiyi etkiliyor."*¹⁴⁵

Lynn Montross

Clausewitz ile birlikte modern askerî stratejinin kurucularından biri olarak görülen Baron¹⁴⁶ Antoine-Henri Jomini, düşünceleriyle birçok noktada Napolyon'u etkilemiş ve bu sayede Koalisyon Savaşlarında oldukça önemli görevlerde bulunmuştur. Üretkenlięiyle de tanınan Jomini, yaşamı boyunca savaşa dair birçok yapıt kaleme almıştır. Bunlar arasında en çok bilinen, *Savaş Sanatının Ana Hatları (Précis de l'art de la guerre, 1838)* adlı yapıttır. Jomini bu yapıtta savaş düşüncesini ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır. Ancak Jomini'nin savaş düşüncesine geçmeden önce, onu etkileyen unsurlara değinmek yerinde olacaktır. Bu değini Jomini'yi Clausewitz ile daha açık bir şekilde karşılaştırmamıza da imkân tanıyacaktır.

¹⁴⁵Lynn Montross, *War Through The Ages*, New York: Harper, 1946, s. 583.

¹⁴⁶Baron unvanı, üstün hizmetlerinden dolayı, 1808'de Napolyon Bonapart tarafından verilmiştir.

a. Jomini'nin Savaş Düşüncesini Etkileyen Unsurlar

Jomini 1779'da, Fransız sınırına bitişik küçük bir İsviçre kenti olan Payerne'de, İtalyan kökenli, memur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Buradaki temel eğitiminin ardından Paris'e gidip bir süre bankacılık sektöründe çalışsa da, asker olma isteği ağır basmış ve birkaç gayriresmî görevin ardından henüz yirmi yaşındayken yüzbaşı rütbesiyle Fransız ordusuna girmiştir. Buradaki disiplini, başarısı ve özverisiyle kısa sürede yükselen Jomini, binbaşı rütbesiyle Savaş Bakanlığında stratejik görevlerde bulunmuştur. Sürekli tekrarlayan akciğer rahatsızlığı sebebiyle ordudan üç aylık bir izin alan Jomini'nin yaşamındaki dönüm noktalarından biri de, bu izni süresince üzerinde çalışıp yayımladığı ve *Büyük Taktik Tezi* (*Traité de grande tactique*, 1805) adını verdiği çalışması olmuştur. Çünkü bu çalışma, Napolyon'un önemli generallerinden Michel Ney (1769-1815) başta olmak üzere birçok asker tarafından okunmuş ve beğenilmiştir. Bu başarısının karşılığında Jomini, orduya döndüğünde Ney'in emir subayı olarak atanmış ve Jena Muharebesi'nde gösterdiği üstün başarıyla Napolyon'un dikkatini çekmiştir. Napolyon tarafından karargâha davet edilen Jomini, düşüncelerini aktarış biçimi ve bulduğu akılcı stratejilerle, genç yaşına rağmen yetenekli bir teorisyen olduğunu kanıtlamıştır. Napolyon'un verdiği doğrudan emirlerle, birçok önemli görevde bulunan Jomini, önce Fransız Şeref Nişanı [*Légion d'honneur*] daha sonra ise *Baron* unvanıyla ödüllendirilmiştir.¹⁴⁷

Jomini'nin Fransız ordusu içerisindeki bu hızlı yükselişi, ordu içerisinde doğal olarak ona karşı bir cephe açılmasını da sağlamıştır. Birçok kez disiplinsizlikle suçlanan Jomini'nin üzerindeki baskılar her geçen gün artmış, ancak Jomini, tüm bu olumsuz havaya rağmen Napolyon tarafından sürekli korunmuştur. Napolyon'un bu korumacı tavrının sebebi, Jomini'nin genç yaşına rağmen sahip olduğunu fark ettiği askerî dehadır. Ancak aynı dönemde Jomini, Rus ordusunun da dikkatini çekmiş ve Rus yetkililer birçok defa Jomini'ye Rus ordusuna katılması hususunda teklif götürmüştür. Sabrına ve anlayışına rağmen orduda kendisine uygun bir görev alamayan Jomini, her ne kadar istifa edip Rus ordusuna geçmeyi düşünse de, bu istifa reddedilmiş ve Jomini, bizzat Napolyon tarafından hem tümgeneral rütbesine terfi ettirilip vali olarak atanmış hem de Rus ordusuna stratejik danışmanlık yapmasına izin verilmiştir.

¹⁴⁷C. Brinton, G. A. Craig ve F. Gilbert, "Jomini", [Modern Stratejinin Ustaları: Machiavelli'den Hitler'e Kadar Askerî Düşünce içinde], der. E. M. Earle, çev. S. Koçak, İstanbul: Doruk, 2007, s. 119-121.

Napolyon, Jomini'yi orduda tutmak için çaba sarf etse de gerek Rusya ile Fransa arasında sürekli gerilen ilişkilerden gerekse Fransız kurmaylar arasındaki Jomini karşıtı tavırdan dolayı Jomini, 1813'te istifasını yeniden sunmasının ardından, korgeneral rütbesi ve "Rus Çarının Savaş Yaveri" sıfatıyla Rus ordusuna katılmıştır. Fransız ordusu içerisindeki Jomini karşıtları, saf değiştirdiği için Jomini'yi "vatan haini" ilan etse de Napolyon, Jomini'nin zaten bir Fransız olmadığını hatırlatmış ve önceden kendisine verilen unvan ve nişanların iadesini istememiştir.¹⁴⁸ Buna karşılık Jomini de, Rus ordusunun Prusya ve Birleşik Krallık ile bir ittifak oluşturup Fransız ordusunu yendiği Waterloo Muharebesi'nden sonra Paris'e giren Rus Çarı I. Aleksandr'dan (1777-1825) eski komutanı Michel Ney'i bağışlamasını istemiştir. Ancak Ney, I. Aleksandr tarafından bağışlansa da sonradan İngiliz birlikleri tarafından yakalanıp kurşuna dizilmiştir.¹⁴⁹ Jomini, Napolyon'un ardından dengelerin yeniden kurulduğu Avrupa için tarihsel önem taşıyan Viyana (1815) ve Verona (1822) kongrelerine Rusya'yı temsilen katılmış, bunun ardından orgeneral rütbesiyle önce Rus Kurmay Koleji'nin kurucu komutanlığını yapmış sonrasında ise 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nda görev almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı aldığı galibiyet sebebiyle Çarlık Nişanı ile ödüllendirilen Jomini, bir daha cephede bulunmamış ve yalnızca Rus Kurmay Koleji'nin komutanlığını yürütmüştür. 1855'te Rus ordusundan emekli olan Jomini, Paris'e yerleşmiş ve 1869'da burada yaşamını yitirmiştir.¹⁵⁰

Bir askerî teorisyen olarak Napolyon'un dikkatini çektiği ve kendisine başarılı bir kariyerin kapılarını aralayan ilk yapıtı *Büyük Taktik Tezi*'nin ardından Jomini; *Devrim Savaşlarının Eleştirel ve Askerî Tarihi* (*Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution, 1810*), *Büyük Askerî Harekât Tezi* (*Traité des grandes opérations militaires, 1811*) ve *Napolyon'un Politik ve Askerî Yaşamı* (*Vie politique et militaire de Napoléon, 1827*) gibi yapıtların yanı sıra, başyapıtı olarak görülen *Savaş Sanatının Ana Hatları* (*Précis de l'art de la guerre, 1838*) adlı yapıtı da kaleme almıştır. Jomini, küçük bir İsviçre kentinde başlayıp üst düzey bir kurmay subay olarak neredeyse tüm Avrupa'yı dolaştıktan sonra Paris'te noktalan doksan yıllık yaşamına otuz cildi aşkın yapıt sığdırmıştır. Jomini'nin savaş düşüncesi edindiği benzersiz deneyimlerden beslenmekte ve Napolyon'un askerî stratejilerinden derin izler taşımaktadır.

¹⁴⁸a.g.e., s. 122.

¹⁴⁹a.g.e., s. 132-134.

¹⁵⁰M. Allégret, "Baron Antoine-Henri Jomini", [Revue du Souvenir Napoléonien içinde], S. 474, 2001, s. 53.

Bir diğer yandan, Jomini'nin Rus ordusu hizmetine girdiği dönemde, Clausewitz de burada görev almaktadır. Ancak Clausewitz ve Jomini, hiç birlikte çalışmamıştır. Jomini Rus ordusuna katıldıktan kısa bir süre sonra, Clausewitz Prusya ordusuna geri dönmüştür. Zaten iki generalin de Rus ordusu hizmetine giriş amaçları farklıdır. Clausewitz, Fransa yanlısı Prusya yönetimine tepki olarak Prusya ordusundan istifa etmiş ve Napolyon'a karşı direnişe devam eden Rus ordusuna katılmıştır. Jomini ise Fransız ordusunda baskıya maruz kaldığı ve hak ettiğini düşündüğü kıdemde çalıştırılmadığı gerekçesiyle istifa etmiş ve davet üzerine Rus ordusuna geçmiştir. Clausewitz, Prusya'nın yeniden Fransa karşıtı bir politika izlemesi üzerine tekrar Prusya ordusuna dönerken; Jomini Rus ordusundan emekli olmuş ve bir Fransız olmadığı için bu tutumu Napolyon tarafından "vatan hainliği" olarak dahi görülmemiştir.

Başka bir deyişle, Clausewitz yurtsever bir asker olarak "Napolyon karşıtlığı" ilkesiyle hareket etmiş; Jomini ise yaşamı boyunca tamamen "profesyonel" bir asker gibi davranmıştır. Modern askerî stratejinin iki kurucusu olarak değerlendirilen Clausewitz ve Jomini, yaşamları boyunca birbirlerine doğrudan bir eleştiri getirmemiştir. Ancak bu eleştiriler, ikisinin yapıtlarında da üstü kapalı olarak yapılmaktadır. Clausewitz ve Jomini, aynı dönemde yetişen iki kurmay subay olarak her ne kadar benzer düşüncelere sahip olsa da, özellikle strateji konusundaki düşünceleri onları keskin bir biçimde ayrılmaktadır.

b. Jomini'nin Savaş Düşüncesi

Jomini'nin savaş düşüncesi, *Savaş Sanatının Ana Hatları*'nda açıkça belirmektedir. Yapıtın adından da anlaşılacağı gibi Jomini, savaşı bir sanat olarak nitelemektedir. Bu yapıtında Jomini, savaşı *Devlet Adamının Savaşla İlişkisi*, *Askerî Harekât Tarzları*, *Strateji*, *Taktik Kurallar ve Muharebeler*, *Stratejik ve Taktik Harekât*, *Lojistik ve Manevra Sanatı* ve *Çeşitli Muharip Sınıflar* olmak üzere yedi ayrı başlık altında ele almaktadır. Jomini, "diplomasi" olarak adlandırdığı politik kanadı, savaş sanatının bilinmeyen yönü olarak tanımlamakta ve savaşın yalnızca diplomasinin isteğiyle başlayıp bitebileceğini savunmaktadır. Jomini'ye göre devlet, diplomasi yoluyla birçok farklı sebep öne sürerek savaş başlatabilir. Savaş, bazen bir hakkı geri almak ya da korumak için bazen de ülkenin çıkarlarını savunmak amacıyla yapılabilir. Bunun yanı sıra Jomini' savaşı, politik ya da dinsel propaganda, toprak genişletme isteği, onur sorunları veya fetih politikaları doğrultusunda da yapılabilir. Jomini aynı zamanda savaşın sebepleri gibi, türlerinin de çok çeşitli olduğunu söylemekte ve savaşın, saldırı savaşları, savunma savaşları, ittifak savaşları, fetih ya da

müdahale savaşları, inanç savaşları, iç savaşlar, din savaşları ve ulusal savaşlar gibi birçok farklı türü olduğunu dile getirmektedir. Devlet, savaşın sebebine göre bir tür belirlemekte ve savaşı o şekilde başlatmaktadır. Ancak savaş, her ne kadar devletler tarafından başlatılsa da generaller tarafından yönetilmektedir. Generaller ise savaşı ancak strateji yoluyla kazanabilirler. Dolayısıyla devletin savaş kazanması stratejiye verdiği öneme bağlıdır. Jomini'ye göre doğru bir strateji her zaman istenilen zaferi getirmektedir.¹⁵¹

Jomini'nin savaş düşüncesinde istihbarat oldukça önemli bir yere sahiptir. Düşmanın zayıf noktaları, sistemi, taktikleri, görev dağılımı, teçhizatları ve ekonomik kaynakları önceden bilinmeli strateji, bu bilgilerin ışığında oluşturulmalıdır. Bir diğer yandan düşman devletin halkıyla ordusu arasındaki ilişki, politik karar sahiplerinin yetenekleri, üst düzey generallerin yatkın olduğu savaş sistemleri ve düşman ülkenin coğrafyası da stratejiye yön verecek bilgiler arasındadır. Dolayısıyla Jomini'ye göre istihbarat, zafere giden yolda atılacak ilk adımdır. İkinci adım ise orduyu yönetenlerin askerî yetenekleridir. Jomini, bu kısımda ideal bir yöneticiye örnek olarak Napolyon'u göstermekte ve onun askerî dehasının askerlerini olumlu yönde etkilediğinden söz etmektedir. Jomini'ye göre ordu, her zaman savaşa hazır olmalı ve barış zamanlarını savaşa hazırlanarak geçirmelidir.¹⁵²

Jomini'ye göre zafer, yalnızca generallerin ve ordunun yetenekleriyle kazanılmaz. Generallerin zor durumlarda doğru kararlar alabilme yeteneği savaşı kazanma hususundaki en belirleyici unsurdur.¹⁵³ Bu yeteneğini doğru istihbaratın ışığında kullanabilen bir general, kesin bir zafere ulaşmak için, düşmanın en zayıf noktasını bulabilir ve bu noktaya tüm güçleriyle saldırabilir. Bu taktik aynı zamanda Jomini'nin savaş düşüncesi içerisinde önemli bir noktada durmakta ve onun stratejisini özetlemektedir. Jomini, savaşı politikadan bağımsız bir olgu olarak değerlendirmekte ve genel olarak stratejilerin önemi üzerinde durmaktadır. Bu tutum, savaşı, bir alan üzerindeki hesaplamalara ve haritalara indirgeyen, saldırıyı savunmaya yeğleyen ve en iyi zaferin, en kısa sürede gelen zafer olduğu anlayışını benimseyen bir tutumdur.¹⁵⁴ Jomini, yapının ilerleyen bölümlerinde de bu görüşünü destekleyen argümanlar sunmaktadır.

¹⁵¹Antoine-Henri Jomini, **Savaş Sanatı: Prensipler/Ana Hatlar**, çev. A. Tuncer Büyükonat, İstanbul: Doruk, 2013, s. 20-39.

¹⁵²a.g.e., s. 42-46.

¹⁵³a.g.e., s. 47.

¹⁵⁴a.g.e., s. 69-74.

Jomini'ye göre savaş, akla dayanan bir etkinliktir ve ancak stratejik üstünlükle kazanılır. Bu strateji; nitelikli, hızlı ve etkili bir karaktere sahip olmalı ve aynı zamanda belirli ölçülerde “aldatma” içermelidir. İlgili yapıtın beşinci bölümünde Jomini, askerî hareketlerin ayrıntılarına değinmekte ve savaşın nihai amacının düşman ordusunu imha etmek değil, düşman ülke topraklarını ele geçirmek olduğunu savunmaktadır. Jomini, burada da örnek olarak Napolyon'u göstermekte ve onun askerî dehasını olumlamaktadır.¹⁵⁵ Bir diğer yandan Jomini, kesin zafer için geliştirilecek stratejilerin kusursuz olması için, generallerin askerî tarihe hâkim olmalarını ve önceki savaşları inceleyerek kendi stratejilerini bu doğrultuda oluşturmalarını önermektedir.¹⁵⁶

c. Clausewitz ve Jomini: Stratejinin İki Yorumu

Jomini'nin, modern savaş düşüncesi içerisinde bir yeri ve önemi olduğu açıktır. Çünkü bir Aydınlanma Çağı entelektüeli olarak yetişen Jomini, tüm yapıtlarında akılcı düşünceyi ön planda tutmakta ve savaş konu edinirken deneyimlerinin yanında, akıldan başka bir rehberle başvurmamaktadır. Ancak Jomini, savaş yalnızca stratejik yönüyle ele almakta ve onu yalnızca doğru şekilde kurulmuş stratejilerle kazanılabilecek bir eylem olarak görmektedir. Bir diğer yandan Jomini'nin görüşü, savaşın bir sanat olduğu yönündedir. Bu görüş, Jomini'yi Machiavelli ve Sun Tzu'ya yakın bir konumda incelememize imkân sağlamaktadır. Savaşa ilişkin görüşlerini ana hatlarıyla kaleme aldığı yapıtın Machiavelli ve Sun Tzu'nun yapıtlarıyla aynı adı taşıması da bunu destekler niteliktedir.

Jomini ile Machiavelli arasındaki düşünsel yakınlık, savaş düşünceleri üzerinden de kurulabilir. Jomini de tıpkı Machiavelli gibi, savaşın devletler tarafından başlatılıp generaller tarafından sürdürüldüğünü, yöneticinin savaş sanatına olan hâkimiyetinin zafere doğrudan etki edeceğini, istihbaratın savaş için oldukça önemli olduğunu ve ordunun her zaman savaşa hazır olması gerektiğini savunmaktadır. Her iki teorisyen de barış zamanını, savaşa hazırlanmak için bir fırsat olarak görmekte ve stratejilerin büyük ölçüde “aldatma” ilkesine bağlı olduğunu dile getirmektedir. Jomini'nin Machiavelli ve Sun Tzu ile birleştiği noktalar ise zaferin kısa sürede kazanılması gerektiği ve askerî tarihe önem verilerek geçmiş savaşlardan ders çıkarılması gerektiğidir. Clausewitz ise her ne kadar bir Machiavelli ve Sun

¹⁵⁵a.g.e., s. 219-226.

¹⁵⁶a.g.e., s. 278.

Tzu okuru olarak görülse de felsefî konumlanışı bakımından Rousseau ve Hegel hattı üzerinde değerlendirilmektedir.

Bu durumda Jomini, bir düşünür olarak değil bir askerî teorisyen olarak belirlemektedir. Jomini'nin politik felsefeyle bir bağının olmadığı savaşı yalnızca stratejik olarak ele almasından da anlaşılmaktadır. Çünkü Jomini, savaş ile politika arasındaki ilişkiye dair bir gönderimde bulunmamakta ve böyle bir argüman ileri sürmemektedir. Ancak Clausewitz'in savaş tanımı, savaşın politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey olmadığı yönündedir. Bir diğer yandan Clausewitz, savaşı stratejik olarak değerlendirmeden önce savaşın doğası, tanımı ve unsurları üzerinde durmakta ve onu başta politika olmak üzere birçok disiplinle bir arada değerlendirmektedir.

Savaş; Clausewitz'e göre birçok değişkene dayanan politik bir olguyken, Jomini'ye göre doğru stratejiyle kazanılması gereken bir eylemdir. Bu nedenle Jomini'nin savaş düşüncesi strateji odaklıyken, Clausewitz'in odağında savaşın doğası vardır. Clausewitz, savaşın doğası gereği oldukça zor bir eylem olduğundan bahsetmektedir. Çünkü her savaş, bir sürtünmeye sahiptir ve savaş öncesinde çok basit görünen planları dahi savaş esnasında uygulamak güçleşmektedir. Jomini'nin savaş düşüncesinde ise sürtünmeye dair herhangi bir gönderim bulunmamaktadır. Dolayısıyla Jomini, savaşı her seferinde aynı biçimde gerçekleşen pratik bir eylem olarak görmektedir.

İki teorisyen arasındaki en keskin düşünsel ayrım, doğru saldırı biçimine ve savaşın sonuna ilişkin görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Clausewitz, tüm koşulların uygun olduğu durumlarda yapılacak doğru bir savunmanın da zafer getireceğini savunurken, Jomini zaferin ancak etkin bir saldırıyla gelebileceği görüşünü benimsemektedir. Clausewitz savaşın sonunu düşman ordunun tamamen silahlandırılmasında görürken, Jomini savaşın ancak düşman toprakları tamamen işgal edildiğinde sona ereceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Clausewitz ordu merkezli bir savaş düşüncesi geliştirirken, Jomini'nin savaş düşüncesi alan merkezlidir.

Jomini, Clausewitz'in benimsediği saldırı ve savunma ilkelerinin yanı sıra, onun ordunun konuşlanmasına ilişkin görüşlerine de karşı olan bir savaş düşüncesine sahiptir. Jomini'ye göre bir ordunun en dayanıklı savunma stratejisi, bir hat üzerinde güçlü ve dayanıklı bir biçimde konuşlanmasıdır. Clausewitz ise ordu içerisindeki her birliğin belirli bir alandan sorumlu tutulması ve yapılacak olan savunmanın bu alanın tamamını kapsamaması

üzerine kurulu bir anlayış benimsemektedir. Jomini, oluşturulan bu güçlü savunma hattının düşman ordusu tarafından yarılması durumunda, ordunun toparlanabildiği ilk mevzide yeni bir savunma hattı oluşturması gerektiğini söylerken; Clausewitz bir birliğin savunmakla sorumlu olduğu alanın elinden çıkması durumunda toparlanılan ilk alanda yeniden bir savunma anlayışı benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Başka bir deyişle, Jomini “hattı müdafaa” anlayışını, Clausewitz ise “sathı müdafaa” anlayışının savunmaktadır.¹⁵⁷

Clausewitz ve Jomini arasında görüş ayrılıkları bulunduğu gibi ortak noktalar da vardır. Her iki teorisyen de Napolyon’un savaş taktiklerini konu edinmiş ve yapıtlarında Napolyon’un savaşlarından örnekler vermişlerdir. Bir diğer yandan, Clausewitz ve Jomini, kendi ülkeleri haricinde Rus ordusunda görev almış ve burada önemli deneyimler kazanmışlardır. Clausewitz ve Jomini, savaşın askerî deha [*coup d’œil*] sahibi bir yönetici tarafından idare edilmesinin, hızlı ve kesin bir zafere büyük ölçüde katkı yapacağı konusunda uzlaşmaktadır. Ancak Jomini bir ideal yönetici betimlemesi yapıp Napolyon’u bu bağlamda olumlarken, Clausewitz’in yapıtında hiçbir yöneticiye dair olumlayıcı bir ifade yer almamaktadır. Clausewitz’in başyapıtı *Savaş Üzerine*, onun ölümünden bir yıl sonra 1807’de yayımlanırken, Jomini’nin başyapıtı *Savaş Sanatının Ana Hatları* 1838’de yayımlanmıştır. Jomini’nin entelektüel birikimi ve üretkenliği göz önünde bulundurulduğunda, *Savaş Üzerine*’yi okumamış olması oldukça düşük bir olasılığa sahiptir. Bu nedenle Jomini, her ne kadar yapıtında Clausewitz’i anmasa da, öne sürdüğü bazı argümanların, onun savaş düşüncesine dair bir eleştiri olduğunu anlamak mümkündür. Clausewitz de *Savaş Üzerine*’nin birkaç yerinde, ad anmadan Jomini’nin savaş düşüncesine ilişkin eleştirilerde bulunmaktadır. Ancak Clausewitz’in eleştirileri, Jomini’nin ilk yapıtları üzerinden gelişmektedir. Jomini ise, Clausewitz’i bütünüyle okuma imkânına sahip olmuştur. Jomini, Clausewitz’in kalemini oldukça güçlü bulsa da savaşa dair yürüttüğü bu felsefî sorgulamanın, savaşı bir “bilim”

¹⁵⁷Modern cephe savaşlarında her iki teorisyenin de benimsediği anlayışa uygun savunma stratejileri uygulanmıştır. Konunun daha iyi kavranması için iki farklı örnek verilebilir. İlk olarak, Jomini’nin “hattı müdafaa” anlayışının en başarılı örneği I. Dünya Savaşındaki Belçika ve Fransa savunma hatlarıdır. Bu savaşta Alman ordusu, bir gün içerisinde geçmeyi planladıkları Belçika’yı, karşılaştıkları savunma hattı sebebiyle ancak iki haftada geçebilmiştir. Bu süreç içerisinde zaman kazanan Fransızlar, Marne Hattı’nı oluşturmuş ve Alman ordusu, bu savunma hattını yararak Paris’e girmeyi başaramamıştır. Ancak bu savunma anlayışı II. Dünya Savaşında işe yaramamıştır. Yine Almanlara karşı oluşturulan Maginot Hattı, kısa sürede yarılmış ve Fransa’nın üçte ikisi Almanlar tarafından işgal edilmiştir. İkinci olarak, Clausewitz’in “sathı müdafaa” anlayışına değinmek yerinde olacaktır. Bu anlayışın en başarılı örneklerinden birine Türk Kurtuluş Savaşında rastlamak mümkündür. Her iki teorisyenin savaş düşüncesine de hâkim bir general olan Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), Sakarya Meydan Muharebesi’nden önce ünlü “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath, bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz.*” sözüyle özetlediği savaş anlayışını benimsemiştir. Türk savunma hattı, Clausewitzçi bir anlayışla başarılı bir alan savunması yapmış ve dağılan her birlik toparlandığı ilk yerde yeniden mevzilenerek savunmaya kaldığı yerden devam etmiştir. Böylelikle Yunan ordusu bu savunma hattını yarmayı başaramamış ve Yunan ilerlemesi kalıcı olarak durdurulmuştur.

olarak değerlendirmeyi imkânsız kıldığını düşünmektedir. Ancak Clausewitz'e göre savaş, zaten bir “bilim” değildir. Prusyalı düşünür savaş, sanata daha yakın olmak kaydıyla, bilim ile sanat arasında bir noktada düşünmektedir.

2. Schmitt'in Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Alımlaması

Alman hukukçu Carl Schmitt, XX. yüzyılın önemli entelektüelleri arasında gösterilmesinin yanı sıra, politik felsefede de bir “kriz düşünürü” olarak değerlendirilmektedir. Birçok disiplin tarafından konu edinilen Schmitt'in yapıtları, okuruna döngüsel bir okuma imkânı sağlamaktadır. Schmitt'in yapıtları yalnızca hukuk ve politikayla değil, aynı zamanda savaş, devlet, egemenlik ve tarih gibi birçok kavramla ilgilenen, kapsamlı bir yapıya sahiptir. Yapıtlarında genel olarak politikanın özgün konumu ve tanımı üzerinde duran Schmitt, politik realizmin XX. yüzyıldaki en önemli temsilcileri arasında bulunmaktadır.

Schmitt, genel düşüncesine uygun olarak, savaş devletler tarafından bilinçli bir biçimde ortaya çıkarılan zorunlu ve politik bir eylem olarak görmektedir. Bu düşüncesiyle Schmitt, savaş kavrayışı bağlamında Clausewitz'in savaş düşüncesine yakın bir konumda durmaktadır. Politik felsefe açısından Schmitt'in savaş düşüncesi ve politika-savaş ilişkisine dair görüşleri nasıl incelenebilir? Schmitt, Clausewitz'i ne şekilde alımlamaktadır? Clausewitz ile Schmitt'in düşünceleri arasındaki benzerlikler nelerdir?

a. Schmitt'in Savaş Düşüncesi

Schmitt'in savaş düşüncesi, Clausewitz'in savaş düşüncesine benzer şekilde realist bir karaktere sahiptir. Schmitt'in düşüncesi genel olarak incelendiğinde bu kavrayışın yalnızca savaşa özgü olmadığı anlaşılabılır. Politik-realizm, Schmitt'in tüm düşüncesinde gözlemlenebilecek bir tutumdur. Buna uygun olarak savaş, Schmitt için politikayla bağlantılı olarak gelişen zorunlu ve insanî bir eylem olarak belirlemektedir.¹⁵⁸ Schmitt, savaşın kendi başına ele alınması gereken bir olgu olduğunu savunmakta ve “savaşı bir dünya” düşüncesini apolitik bir tutum olarak değerlendirmektedir. Çünkü savaş, politikanın bir

¹⁵⁸M. Ertan Kardeş, **Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı: Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi**, İstanbul: İletişim, 2015, s. 42.

parçasıdır ve dolaylı olarak yaşamla iç içedir. Bu bağlamda Schmitt, savaş düşüncesiyle Rousseau ve Clausewitz'in düşünsel hattı üzerinde konumlanmaktadır.¹⁵⁹

Schmitt'in savaş düşüncesi, politik-olana getirdiği yorumla birlikte ele alınmalıdır. Politik-olanı yeniden kuran ve ona dair süregelen tartışmaya özgün bir yorum getiren Schmitt, bunun artık bir zorunluluk hâline geldiğini çünkü politik-olanın artık tamamen anlaşılabilir bir kavrama dönüştüğünü ifade etmektedir.¹⁶⁰ Bu anlaşılabilirliği gidermek amacıyla politik-olanı ele alan Schmitt, "Klasik Avrupa" olarak tanımladığı XVI. ve XVII. yüzyıl Avrupası'ndaki devletlerin "klasikliğini" kavramlar üzerinde anlaştıkları tanımların ve politik eylemlerinin kesinliğine dayandırmaktadır. Ancak Schmitt'e göre, bu klasik dönemin sonuna gelinmiştir. XX. yüzyıl, neredeyse her tanım üzerinde bir tartışmanın süregeldiği ve bu nedenle de çözüme kavuşamayan birçok politik sorunun olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda savaş da üzerinde yeni kavramsal tartışmaların üretildiği modern bir sorun olarak belirlemektedir. Schmitt'in önerisi, yeni bir "dost-düşman ayrımı" yapmaktır. Bu ayrım, politik-olana özgüdür ve düşmanı yeniden tanımlamaktadır. Schmitt'in savaş düşüncesi içerisinde düşman, "bireysel" ve "politik" olmak üzere iki ayrı yönde incelenmektedir. Politik-olan, politik düşmanı işaret etmektedir.¹⁶¹

Schmitt, dost-düşman ayrımına ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Dost-düşman ayrımı, bir halkın başka bir halkla iletilebet dost kalacağı, tarafsızlığın olanaksız ya da siyaseten mantıksız olduğu anlamına gelmez. Her siyasal kavram gibi tarafsızlık kavramı da gerçek bir olasılık olarak var olan dost-düşman ayrımına ilişkin önkoşula dayanır. Eğer dünyada sadece tarafsızlık kavramı olsaydı, bu durumda hem savaş kavramı hem de tarafsızlık kavramının sonu gelmiş olurdu. Benzer biçimde, mücadeleye ilişkin gerçek olasılık da ortadan kalkarsa, her türden siyaset de -buna mücadeleden kaçınma siyaseti de dahildir- sona erecektir."¹⁶²

Schmitt, politik düşmanın hiçbir zaman mutlak olamayacağını ve devletlerarası politik ilişkilerin, sürekli değişkenlik gösterebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda Schmitt'in savaş düşüncesi içerisinde politik düşman, somut bir varlığa sahiptir.¹⁶³ Schmitt'e göre dost ve düşman tanımları, gelişigüzel bir biçimde kullanmaya uygun değildir. Çünkü bu tanımlar birtakım politik yaptırımlara da işaret etmektedir ve düşman olarak adlandırılan somut

¹⁵⁹a.g.e., s. 78-79.

¹⁶⁰Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis, 2006, s. 40.

¹⁶¹M. Ertan Kardeş, a.g.e., s. 44- 46.

¹⁶²Carl. Schmitt, a.g.e., s. 65.

¹⁶³a.g.e., s. 66.

varlıkla rekabet edilerek değil ancak şiddet gösterilerek mücadele edilebilir. Bu nedenle, söz konusu tanımları belirli özneler için gelişigüzel bir biçimde kullanmak, bu tanımların anlamsal olarak önemini yitirmesine sebep olabilmektedir.

Schmitt'e göre bir devletin en önemli egemenlik göstergesi, bir düşman tayin edebilme hakkıdır. Schmitt bu konuyu ele alırken, Clausewitz'in ünlü savaş tanımından söz açmakta ve savaşın "politikanın başka araçlarla devamı" olarak değerlendirilmesinin, çoğunlukla yanlış anlaşıldığını söylemektedir. Bu kavramla birlikte Clausewitz'in savaşın politikadan doğduğunu ve dolayısıyla onun bir devamı olduğu kadar aynı zamanda bir ürünü de olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁶⁴ Schmitt'e göre politika var olduğu sürece, devletlerin dostları olacağı gibi düşmanları da olacaktır ve bir devletin hiçbir düşman tayin etmemesi, onun diğer devletler tarafından düşman tayin edilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Politik süreç içerisinde devlet, varlığının devamlılığını amacıyla bir düşman tayin etmek ve bu düşmanla mücadele etmek zorundadır. Ancak Schmitt'e göre bu durum bir "savaş seviciliği" değildir. Hiçbir devlet, barışçıl politikaları sebebiyle suçlanamaz. Ancak barışçıl politikalar yürüten devletler savaşın varlığını, gerçekliğini ve önemini her zaman göz önünde bulundurmalıdır. Barışseverlik, savaş karşıtlığı değildir. Barış, öncesinde bir savaşın yapıldığına işaret etmektedir ve en kalıcı barış, en büyük savaşın sonucudur.

Schmitt'in savaş düşüncesinde karar verme hâli politik birliğin özüdür. Devlet, karar veren politik birliğin sonucudur ve halkının güvenliği adına düşman tayin edebilme yetkisine sahiptir. Devlet aynı zamanda, halkı üzerinde de hakları vardır. Savaş durumunda devlet, halkını oluşturan bireylerden kendilerini de dahil olmak üzere her şeyi isteyebilir ve onları birer asker olarak savaşa gönderebilir.¹⁶⁵ Schmitt, halk ve savaş ilişkisine şöyle değinmektedir:

"Dost-düşman ayrımı ortadan kalkarsa, siyasal yaşam da ortadan kalkar. Siyaseten var olan hiçbir halk, bu türden yemin dolu beyanlarla kaderini tayin eden dost-düşman ayrımından kaçınamaz. Eğer halkın bir kısmı artık hiçbir düşman tanımadığını ilan ederse, duruma göre, bu halk kesimi düşman safına geçmiş ve ona yardım ediyor demektir. Ama bu hâlde bile dost-düşman ayrımı ortadan kalkmış değildir. Eğer bir devletin yurttaşları kişisel düşmanları olmadığını iddia ediyorsa, bu iddianın sorumlusu hiçbir ilgisi yoktur, çünkü bireyin siyasal düşmanı olamaz. Bu iddiayı dile getirenlerin söylemek istedikleri şey olsa olsa, varlık olarak bir parçası oldukları siyasal bütünden uzaklaşmak ve yalnızca bir birey olarak yaşamak istedikleri olabilir."¹⁶⁶

¹⁶⁴M. Ertan Kardeş, a.g.e., s. 48.

¹⁶⁵a.g.e., s. 52.

¹⁶⁶Carl Schmitt, a.g.e., s. 81.

Schmitt'e göre devlet, savaş için halkı oluşturan bireylerin bedenlerini talep edebilme ve bu talebi reddedenleri politik düşman olarak tanımlayabilme yetkisine sahiptir. Devletin varlığı ve devamlılığı, böyle uç durumlar karşısında verdiği politik kararlara bağlıdır. Schmitt, bu tutumu nedeniyle kendisini eleştiren liberal düşünürlerin “barışçıl” söylemlerine karşysa çoğulculuktan yararlanmaktadır. Schmitt'e göre politik-olan, zaten özgün yapısıyla devletler arasında bir çoğulculuğu meydana getirmekte ve bir dost-düşman ayrımını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle düşmansız bir politik mekân düşünülemez. Ötekileştirmenin yanında biz ve onlar şeklinde ayrımlar yapma pratiği politikanın özünde bulunmaktadır.¹⁶⁷ Bu bağlamda Schmitt, kendisini eleştirenlerin savunduğu “tek dünya devleti” fikrini de ele almaktadır. Schmitt'e göre tıpkı “savaşız bir dünya” fikri gibi apolitik bir karakter barındıran bu fikir, en başta savaşın gerçekliğiyle çelişmektedir. Savaş, somut bir biçimde varlığını sürdürmekte ve politik-olan savaşı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Schmitt'e göre tek dünya devleti fikri, politik-olan bir fikir olmaktan yoksundur.

Schmitt'in savaş düşüncesinde liberalizm eleştirisi önemli bir yere sahiptir. Schmitt, liberallerin savaş ve politika arasındaki ilişkiye dair sürdürdüğü belirsiz tutuma karşı tepki göstermektedir. Politik-realist bir düşünür olarak Schmitt, politik karar alma özgürlüğünü devletin egemenlik göstergelerinden biri olarak görmekte ve dost-düşman ayrımını bu özgürlük içerisinde değerlendirmektedir. Schmitt'in savaş düşüncesi içerisinde “*sadece gerçek bir olasılık olarak insanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütün*”¹⁶⁸ olarak yapılan düşman tanımı da bunu kanıtlar niteliktedir.

Schmitt'e göre dost-düşman ayrımının yapılmadığı her süreç devletin aleyhine işlemektedir. Ayrım her ne kadar değişken de olsa işletilmelidir. Ancak politik-olan diğer tüm olguları incelemektedir. Politik-olanı elinde bulunduran devlet, savaşın başlangıcının olduğu gibi bitişinin de belirleyicisidir. Schmitt'in liberalizm eleştirisi, bu gerçeklikten beslenmektedir. Schmitt, liberal görüşün devletin politik-olanı elinde bulundurma gücünü kırmak istediğini ve bu nedenle de savaşı başlatıp bitiren özneleri belirsiz hâle getirdiğini savunmaktadır. Schmitt için XX. yüzyılın devlet anlayışına ilişkin birtakım sorunların kaynağı da liberal görüşün savunulmaya devam edilmesidir.

¹⁶⁷M. Ertan Kardeş, a.g.e., s. 55.

¹⁶⁸Carl Schmitt, a.g.e., s. 49.

Savaşı başlatıp bitiren öznelerin belirsiz hâle gelmesi, modern çağda savaşın belirli güçler arasında ve bir amaca dayalı şekilde gerçekleşmesini imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle çağdaş savaş; tarafları, süresi ve mekânı belirsiz olan muğlak bir eylem olarak belirlemektedir. Bağımsız silahlı grupların amaçsız ve mekânsız olarak sürdürdüğü şiddet eylemlerinden oluşan vekalet savaşları, devletlerarası savaşlardan farklı olarak, sınırsız ve hukuksuzdur. Schmitt’e göre bu durumda devletin dost-düşman ayrımı yapması giderek güçleşmektedir.

b. Clausewitz ve Schmitt: Savaşın Zorunluluğu

Clausewitz ve Schmitt’in düşünceleri, savaş olgusunda rastlaşmaktadır. Her iki düşünür de savaşı politikanın bir ürünü olarak görmektedir. Savaş, politika başta olmak üzere birçok disiplinle ilişkili bir olgudur. Savaş bağlamında Clausewitz ve Schmitt, Rousseau ve Hegel ile aynı düşünsel hattı paylaşmaktadır. Bir general-düşünür olarak Clausewitz, yaşamı boyunca birçok kez savaşı pratikte deneyimleme imkânına sahip olmuştur. Bu durumla politik felsefe içerisinde nadiren karşılaşılmaktadır. Savaşa dair hem teorik hem de pratik deneyimi bulunan Clausewitz’in savaş düşüncesi, en çok da kendi deneyimlerinden beslenmektedir. Schmitt’in de yaşamı boyunca tanıklık ettiği savaşlar anımsandığında, her iki düşünürün de savaşa ilişkin politik-realist bir tutum benimsediği ve birer “kriz düşünürü” olarak politik felsefe tarihi içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Clausewitz’i öncellerinden ve çağdaşlarından ayıran ve onun bir general olmanın ötesinde bir düşünür olarak değerlendirilmesine imkân sağlayan özelliği, savaşa dair felsefi bir sorgulamayı zorunlu görmesi ve her şeyden önce savaşın doğasını ele almasıdır. Schmitt de buna benzer bir tavırla, öncelleri ve çağdaşları arasından sıyrılmaktadır. Schmitt, çağının tanımını muğlak kalmış tüm kavramları üzerinde eleştirel ve derinlemesine bir sorgulama yapmakta, tüm bu kavramları yeniden kurma ve onların sınırlarını belirleme amacı taşımaktadır.

Her iki düşünür de savaşı gerçekçi bir biçimde ele almakta ve onu en temel insanî eylemlerden biri olarak görmektedir. İki düşünüre göre de savaş, yalnızca kendi sınırları içerisinde tamamen somut bir olgu olarak ele alınmalıdır. Clausewitz’in savaş düşüncesinde yer alan savaşın doğal bir eylem olmadığı fikrine Schmitt de katılmaktadır. Bunun yanında her iki düşünür de savaşı devletlerarası politik bir eylem olarak düşünmektedir. Savaş, Clausewitz için politikanın başka araçlarla devamıyken, Schmitt için politikanın kaçınılmaz

sonucudur. Bu ince ayırım, Clausewitz ve Schmitt'i düşünsel bağlamda birbirlerinden uzaklaştırmamaktadır. Sonuç olarak ikisi de savaşı, politikayla ilişkili bir biçimde değerlendirmektedir. Bir diğer yandan Clausewitz'in, üçlemesinde savaşın kanatlarından biri olarak ele aldığı ve zafer için önemli bir etken olarak gördüğü Halk, Schmitt'in savaş düşüncesinde de ayrı bir öneme sahiptir. Savaş, iki düşünüre göre de politik bir şiddet eylemidir.

3. Aron'un Savaş Düşüncesi ve Clausewitz Alımlaması

Clausewitz'in savaş düşüncesine ilişkin en kapsamlı incelemelerden birine sahip olan Fransız sosyolog ve düşünür Raymond Aron; toplumdaki demokrasiye, özgürlükten şiddete ve savaştan tarihe uzanan birçok olguyu içerisinde barındıran bir düşünce alanında fikir üretmiş, önemli bir entelektüel olarak belirmektedir. Bir diğer yandan Aron, politik felsefenin klasik yapıtları üzerinde yaptığı açıklayıcı çalışmaları sebebiyle de güçlü bir yorumcu olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu durum, Aron'un politik felsefe açısından ciddi ve özgün metinlere sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle savaş konu edinen metinleriyle tanınan Aron, okurlarına XX. yüzyıldaki savaş kavrayışına ilişkin yeni bakış açıları sunmakla birlikte, yetkin bir Clausewitz yorumcusu olarak bilinmektedir.

Aron, her ne kadar genel düşüncesi bakımından klasik bir liberal olarak değerlendirilse de, savaşı ele aldığı yapıtlarında liberalizmin alışlagelmiş birçok argümanını eleştirmektedir. Fransız düşünürün bu tutumu, hem çağdaş savaş kavrayışlarına ilişkin yeni bir tartışma alanı açmakta hem de liberalizmi politik-realist düşünceyle tanıştırmaktadır. Politik felsefe açısından Aron'un savaş düşüncesi nasıl incelenebilir? Aron, Clausewitz'i ne şekilde yorumlamaktadır? Aron'un alımlamasıyla Clausewitz, savaşın yeni tanımına ne gibi katkılar sağlamaktadır?

a. Aron'un Savaş Düşüncesi

Yaşamı boyunca savaş kavrayışları etrafında düşünceler geliştiren Aron, öncelikle savaşın doğasını ele almaktadır. Aron'un savaş düşüncesi içerisinde beliren iki temel tartışma vardır: Yeryüzüne yayılan nükleer savaşlar ve devrimci-ulusal kurtuluş savaşları.¹⁶⁹ Aron, bu iki tartışmadan hareketle savaşın da tıpkı barış gibi mutlak bir sürece sahip olmadığını ve her

¹⁶⁹M. Ertan Kardeş, *Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair*, s. 149.

ikisinin de politikanın bilinçli bir şekilde ortaya koyduğu ürünler olduğunu savunmaktadır. Liberal bir entelektüel için oldukça uç bir tavır benimseyen Fransız düşünür, bu fikriyle barışın savaştan özneler tarafından kurulmuş yapay bir hâl olduğunu da kabul etmektedir. Aron'un savaş-felsefe ilişkisine yaptığı en önemli katkı, "barışçıl savaş" düşüncesidir. Fransız düşünürün *Uluslararası Barış ve Savaş (Paix et guerre entre les nations, 1962)* adlı yapıtında söz ettiği bu düşünce, savaşın çağdaş politik dünya içerisindeki konumunu açıklamaktadır.¹⁷⁰

Aron'a göre çağımızda savaş, eski sınırlarından arınmış bir biçimde artık bütün gezegeni tehdit etmektedir. Bu nedenle çağımızın savaş anlayışı ancak bütüncül bir barış imkânıyla birlikte tartışılabilir. Bu durum aynı zamanda savaşın Rousseau'nun savunduğu gibi "devletler arasındaki politik bir etkinlik" olmaktan çıkıp belirsiz özneler arasında ve yaşama dair tüm mekânlarda sürdüğü anlamına gelmektedir.¹⁷¹ Aron, politik felsefe içerisinde beliren bu yeni sorunsala ilişkin görüşlerini Clausewitz'e dayanarak üretmektedir. Aron'a göre çağımızdaki savaşlar taraftan, mekândan ve amaçlardan yoksun; dolayısıyla yaygın ve sınırsızdır. Bu durum, Aron'a Clausewitz'in yaptığı savaş tanımlarından birini anımsatmaktadır. Clausewitz, savaşı "niteliği değişse de doğası aynı kalan bir bukalemun" olarak tanımlamaktadır. Aron'un savaş düşüncesi, bu tanımlı merkezine alsa da, Clausewitz'ten farklı olarak, savaşı devletlerarası politik bir eylem şeklinde kavramak yerine, onu bütün gezegeni hedef alan nükleer bir tehdit olarak kavramaya çalışmaktadır.¹⁷²

Aron'un savaş düşüncesine göre devletler kendi politik çıkarlarını korumak veya yenilerini elde etmek amacıyla savaşa başvurmaktadır. Barış da tıpkı savaş gibi bu politik çıkarlar etrafında kurulmaktadır. Savaş ve barışın aynı dayanağa sahip olması, aynı zamanda devletlerin ikisi arasında bir seçim yapabilme şansına sahip olduğunu da göstermektedir. Hiçbir devlet, barışla koruyabileceği ya da yenilerini elde edebileceği politik çıkarlar için savaşa başvurmaz. Savaş, barışla kazanılamayacak çıkarları kazanmaya ilişkin bir yöntemdir. Ancak Aron'a göre yaygın ve sınırsız bir karaktere sahip olan çağımızdaki savaşlar; tarafsız, mekânsız ve amaçsız olduğu için, bu savaşların kesin bir kazananı olduğunu söylemek imkânsızdır. Üstelik bu savaşların içerisindeki güçlü politik özneler, çağın savaş kavrayışına uygun olarak orantısız bir biçimde silahlanmaktadır. Nükleer silahları da barındıran bu

¹⁷⁰Raymond Aron, **Peace and War: A Theory of International Relations**, haz. D. J. Mahoney-B. C. Anderson, Londra: Routledge, 2017.

¹⁷¹M. Ertan Kardeş, a.g.e., s. 152.

¹⁷²Raymond Aron, a.g.e., s. 22.

tutumun öngörülemez ilerleyişi, bütün gezegeni, günden güne artan bir şekilde tehdit etmektedir. Aron'un savaş düşüncesine göre, XX. yüzyılda savaş ve barış birbirlerinden beslenmekte ve birbirlerinin varlık olasılıkları üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla bu çağda barış da, tıpkı savaş gibi nükleer özellik taşımaktadır. Nükleer barış, devletlerin kontrolsüz bir biçimde silahlanması ve bu silahları birbirlerine karşı kullanmamaları anlayışına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, nükleer barışı korumak için, daha fazla nükleer silaha sahip olmak ve daha büyük bir nükleer tehdit oluşturmak gerekmektedir. Nükleer barışın koruyucuları, nükleer silahlara sahip devletlerdir ve bu barış yalnızca onlar için geçerlidir.

b. Clausewitz ve Aron: Savaşın Kıyısındaki Barış

Aron, sıkı bir Clausewitz okuru ve yorumcusudur. Fransız düşünürün kaleme aldığı *Savaşı Düşünmek: Clausewitz (Penser la guerre: Clausewitz, 1976)* adlı iki ciltlik yapıt, onun savaş düşüncesini kurarken Clausewitz'e verdiği önemi kanıtlar niteliktedir. Bu yapıt, Clausewitz'i konu edinen en kapsamlı yapıtlardan biri olup aynı zamanda Aron'un en hacimli yapıtları arasında gösterilmektedir. Aron'un Clausewitz alımlaması, yalnızca onu okuyup yorumlamaya çalışmaktan ibaret değildir. Aron, aynı zamanda Prusyalı düşünürün fikirleriyle çağımızın savaş kavrayışına yeni bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır. Clausewitz'in bir asker olmasına karşın politikayı önceleyen tutumu, Aron tarafından öne çıkarılmaktadır. Bir diğer yandan Aron, Clausewitz'in savaş için yaptığı "bukalemun" benzetmesini kullanmakta ve her ne kadar Clausewitz'in savaş düşüncesinden farklı olsa da günümüz savaş kavrayışını da bu benzetme içerisinde değerlendirmektedir.

Savaşın XX. yüzyılda büründüğü öngörülemez hâlin sınırsızlığını ele alan Aron'a göre bu sınırsızlık, Clausewitz'in savaş düşüncesinde oldukça özel bir konum attettiği sürtünmeyi anımsatmaktadır. Ancak nükleer savaşların sürtünmesi de, karakterine uygun olarak yaygın durumdadır. Clausewitz'in savaş düşüncesi üzerine yürüttüğü çalışmayı titizlikle sürdüren Aron, savaşa dair yeni bir kavrayış geliştirmek için de Prusyalı düşünüre başvurmuştur. Clausewitz, birçok indirgemeci yorumun aksine, Aron tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Fransız düşünür, her savaşın özgün olduğu konusunda Clausewitz'e katılmakta ve savaşın her ne kadar politikanın başka araçlarla devamı olsa da kendine özgü hedefleri olduğunu ve onun bu hedefler doğrultusunda ilerlediğini savunmaktadır.¹⁷³

¹⁷³Raymond Aron, *Penser la guerre: Clausewitz*, Paris: Gallimard, 2009, c. 1, s. 101-102. (akt. M. Ertan Kardeş, a.g.e., s. 155-156.)

Bir diğer yandan Aron, esas olanın politik amaç olduğu konusunda da Clausewitz ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ancak Clausewitz'e göre politika savaşı çağırıldığında, savaş kendine özgü işleyişiyle gelmektedir ve bazı durumlarda politik amaç ile savaş hedefleri arasında farklılıklar izlenmektedir. Aron, Clausewitz'in savaş düşüncesinin ayrıntılarına değinerek hem onu savaşın yeni kavrayışını sorgularken bir dayanak olarak almakta hem de Prusyalı düşünürün başyapıtı *Savaş Üzerine*'nin felsefi ve stratejik gönderimlerde bulunduğu kadar sosyolojik gönderimlerde bulunduğunu da savunmaktadır.¹⁷⁴

Aron, XX. yüzyılda kurulacak bir barışın yalnızca nükleer savaş olasılığına karşı bir zorunluluk olarak ortaya çıkacağını belirtmektedir. Nükleer silahlara sahip olan devletler birbirleriyle barış içerisinde yaşamak zorundadır. Çünkü patlak verecek bir nükleer savaşın kazananı olmayacağı açıktır. Üstelik bu nükleer savaş hem toplu bir yıkıma sebep olacak hem de tüm devletlerin gücünü kaybetmesine yol açacaktır. Bu nedenle güçlü devletler yeni bir savaş anlayışı benimsemektedir.¹⁷⁵ Bu yeni savaş anlayışı, klasik savaşlardan farklı olarak, belirli öznelerin bizzat savaşa dahil olmadığı ve bunun yerine kendi politik amaçlarını yerine getirmek için birtakım silahlı grupları ya da hukuk dışı oluşumları gayriresmî olarak vekil tayin ettikleri, vekalet savaşlarını işaret etmektedir. Böylelikle ne nükleer silahlara sahip devletler birer “düşman” olarak karşı karşıya gelmekte ne de nükleer bir savaşın fitili ateşlenmektedir. Üstelik politik amaçlara ulaşmak için sürdürülen çaba da devam ettirilmektedir.

Clausewitz, her ne kadar XX. yüzyılın savaşlarına benzer bir deneyim yaşamasa da, savaş düşüncesinin kapsayıcılığı ve Aron'un yetkin yorumu Prusyalı düşünürün savaşa dair çıkarımlarını XX. yüzyılın yeni savaş kavrayışını incelerken de kullanabilmemize imkân sağlamaktadır. Anılarını kaleme alırken, çağının yeni savaş anlayışını “*savaş hiçbir zaman bu kadar çok biçimli olmamıştı ve hiçbir zaman bu kadar her yerde değildi.*”¹⁷⁶ şeklinde açıklayan Aron, elbette Clausewitz'in savaş düşüncesi içerisinde bu tür bir savaşa dair gönderimler aramamaktadır. Çünkü Clausewitz'in deneyimlediği en kanlı savaş dahi, XX. yüzyılın savaşı karşılarında ancak bir muharebeyi andırmaktadır. Ancak bir savaş düşünürü

¹⁷⁴a.g.e., s. 371-375. (akt. M. Ertan Kardeş., a.g.e., s. 158.)

¹⁷⁵Hatice Rumeysa Dursun, “**Raymond Aron'un Savaş ve Barış Yaklaşımı**”, Muhafazakâr Düşünce, S. 56 (Ocak-Haziran 2019), s. 62.

¹⁷⁶Raymond Aron, **Mémoires: 50 ans de réflexion politique**, Paris: Robert Laffont, 2010, s. 535. (akt. M. Ertan Kardeş., a.g.e., s. 159.)

olarak Clausewitz'in görüşleri; silahlar, stratejiler ve politik dengeler değişse bile önemini korumakta ve var olan durumun açıklanabilmesine ilişkin ipuçları verebilmektedir.

4. Marksist Teorinin Clausewitz Alımlaması

Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels (1820-1895) tarafından temelleri atılan, tarihin diyalektik materyalizm ile yorumlanmasını ve kapitalizme dair kapsamlı bir çözümleme sunulmasını içeren bir politik felsefe teorisi olan Marksizm, bir tarih yorumu olmasının yanı sıra derinlikli bir kapitalizm eleştirisi ve sınıf mücadelesine dayanan bir toplumsal değişme ve özgürleşme teorisi olarak belirlemektedir.

Marksizm; politika, ekonomi ve felsefeden oluşan bir sacayağı üzerine oturmaktadır. Marx ve Engels, bu üç disiplinden yararlanarak oluşturdukları görüşlerinin ana hatlarını *Komünist Parti Manifestosu (Das Manifest der Kommunistischen Partei, 1848)*¹⁷⁷ adlı yapıtta çizmektedir. İkiliye göre proletarya sınıfı gerçekleştireceği devrimle, üretim araçlarını elinde bulunduran kapitalist burjuva sınıfına ait düzeni yıkmalı ve öncelikle özel mülkiyeti ortadan kaldıran bir proletarya diktatörlüğünü, sonrasında ise tüm dünyayı toplumsal sınıfların olmadığı eşit ve özgür bir düzene geçirmelidir. Bunun yolu, Marx'ın tarihi tanımlarken kullandığı sınıf mücadelesinden geçmektedir. Marx'a göre tarih, sınıf mücadelesiyle ilerlemektedir, çağımızın sınıf mücadelesi ise proletarya ve burjuva arasındadır.¹⁷⁸

Clausewitz'in ölümünden on yedi yıl sonra kaleme alınan *Komünist Manifesto*'da, onun savaş düşüncesine dair herhangi bir etki ya da gönderim bulunmamaktadır. Çünkü Clausewitz o yıllarda henüz askerî alanda dahi yeni keşfedilmektedir. Marx ve Engels, Clausewitz'in yapıtı *Savaş Üzerine* ile ancak *Komünist Manifesto*'yu yayımladıktan sonra tanışmışlardır. İlk olarak Fransız Devrimini ve devrim sonrasında Napolyon'a karşı verilen Koalisyon Savaşlarını inceleyen Engels'in dikkatini çeken Clausewitz, Engels üzerinde Jomini kadar etki bırakmamış ve bu nedenle Engels, Marksist teorinin savaş anlayışı için *Savaş Üzerine*'yi yararlanılması gereken bir kaynak olarak görmemiştir.¹⁷⁹ Ancak Marx, Clausewitz'e karşı Engels ile aynı kayıtsızlığı göstermemiş ve 1858'de *Savaş Üzerine*'yi okuduktan sonra, Clausewitz'in savaş düşüncesini kapsamlı bir inceleme altına almıştır.

¹⁷⁷Yapıt kısaca “**Komünist Manifesto**” olarak bilinmekte ve günümüzde de bu adla yayımlanmaktadır.

¹⁷⁸Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, çev. M. Erdost, Ankara: Sol, 2014, s. 116-130.

¹⁷⁹H. Fahri Çeliker, **Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları**, s. 34.

Marx’a göre derin bir felsefî düşüncenin ürünü olan bu yapıt, aynı zamanda kendi teorisine de dayanak sağlayabilecek güç ve yetkinliktedir.

Engels ile mektuplaşmalarında Clausewitz’e ilişkin birtakım değerlendirmeler yapan Marx, Prusyalı düşünürün “politikanın başka araçlarla devamı” olarak tanımladığı savaşı bir adım daha ileriye götürmekte ve onu yalnızca devletler arasındaki değil, aynı zamanda sınıflar arasında da yaşanan bir etkinlik olarak değerlendirmektedir. Marx’ın incelemeleri ve yorumları sonrasında Engels’in de Clausewitz’e dair okumalarını derinleştirmiştir. Böylelikle Clausewitz, askerî literatür dışında da okunmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.¹⁸⁰

Marx ve Engels’in Clausewitz değinisinin ardından, birçok sosyalist düşünür ve politik teorisyen, Marksist teori içerisindeki Clausewitz ilgisini sürdürmüş ve Prusyalı düşünürün etkisi XX. yüzyıla gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır. Çünkü bu dönemde Marksist teorinin düşünsel gelişimi, yanında pratik deneyimleri de getirmektedir. Clausewitz’in özellikle Marksist teorinin hem düşünsel hem de askerî temsilcileri arasında gösterilen Lenin ve Mao tarafından okunması, Prusyalı düşünürün savaş anlayışını hem geniş bir etki alanına yaymış hem de bu anlayışın deneyimlenmesine imkân sağlamıştır.

Marksist teorinin Clausewitz alımlaması içerisinde Lenin ayrı bir öneme sahiptir. Bolşevik Devriminden birkaç ay önce, Zürih’te *Savaş Üzerine*’yi okuyan Lenin, yapıta dair uzun incelemelerde bulunmuş, önemli gördüğü düşünceleri kapsamlı bir şekilde yorumlamıştır. Lenin de tıpkı Marx gibi, *Savaş Üzerine*’yi nitelikli bir felsefî yapıt olarak değerlendirmiş ancak yapıtın pratik alandaki gönderimlerini daha çok benimsemiştir.¹⁸¹ Clausewitz’in savaş düşüncesini, Marx’ın politik düşünceleriyle sentezleyen Lenin, böylelikle politik ve askerî alanda Clausewitz pratiğe aktaran ilk teorisyen olarak belirlemektedir.¹⁸² Sovyetler Birliği’nin askerî doktrinler konusunda uzun yıllar boyunca Lenin’e sadık kaldığı düşünüldüğünde, Marksist teorinin Clausewitz’e verdiği önem daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu anlamda Sovyetler Birliği, askerî gelişim ve başarılarının çoğunu Lenin’e, dolayısıyla da Clausewitz’e borçludur. Bir diğer yandan Lenin’in savaş düşüncesinde,

¹⁸⁰Hew Strachan, “Clausewitz and the Dialectics of War” [Clausewitz in the Twenty-First Century içinde], ed. H. Strachan-A. H. Rothe, Oxford: Oxford University, 2007, s. 30.

¹⁸¹H. Fahri Çeliker, a.g.e., s. 35.

¹⁸²Jacop W. Kipp, “Lenin and Clausewitz: The Militarization of Marxism, 1914-1921”, Military Affairs Journal (Ekim 1985), s. 186.

Clausewitz etkileri de görülmektedir.¹⁸³ Lenin, Clausewitz'ten hareketle savaşın “politikanın başka araçlarla devamı” olduğu kadar, tarihte ilerlemeyi sağlayan bir “sınıf mücadelesi aracı” olduğunu da savunmaktadır. Lenin'e göre bunun sebebi Fransız Devriminin de sonrasında Napolyon ile yapılan mücadelenin de savaşla gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁸⁴ Tarih, evrelerini savaşla aşmaktadır ve savaşın temelinde sınıf mücadelesi yatmaktadır.¹⁸⁵

Marksist teori içerisindeki bir başka Clausewitz alımlaması, Çin Devriminin mimarı olan politikacı Mao'ya aittir. *Savaş Üzerine*'yi ayrıntılı bir biçimde okuduğu ve bu yapıtın üzerinde uzun süre çalıştığı bilinen Mao, aynı zamanda Clausewitz'in savaş düşüncesini kendi görüşleriyle sentezleyen bir askerî teorisyen olarak belirlemektedir.¹⁸⁶ Aslında Mao, Clausewitz'i Lenin üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde tanımıştır. Mao'nun Clausewitz'i okumadan önce savaşa dair düşüncelerini Çinli teorisyen Sun Tzu'ya dayandığı ve onun etkisinde kaldığı bilinmektedir. Ancak Mao'nun Lenin okumaları, onu ilk önce Clausewitz'e yönlendirmiş, sonrasında ise Çinli politikacının düşünsel olarak Sun Tzu, Marx, Lenin ve Clausewitz'i birleştiren bir savaş düşüncesi ortaya koymasına imkân sağlamıştır.¹⁸⁷

Sun Tzu ile Clausewitz arasındaki bazı teorik farklar, her ikisinden de etkilenmiş bir teorisyen olarak Mao'nun savaş düşüncesinde daha ayrıntılı bir biçimde ortaya çıkmakta ve Mao bu farkların senteziyle bir savaş kavrayışı oluşturmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi Sun Tzu; savaşmadan kazanmayı yeğleyen ve strateji odaklı düşünen bir anlayışın temsilcisiyken, Clausewitz, düşmana irademizi zorla yerine getirmek için şiddet kullanımını zorunlu görmektedir. Bu bağlamda Sun Tzu kültürel bir “dolaylı savaş” düşüncesi benimserken, Clausewitz düşmanı tamamen silahsızlandırmayı hedefleyen bir “doğrudan savaş” düşüncesini savunmaktadır. Mao, bu iki savaş düşüncesinin ortasında konumlanan bir stratejik savaş anlayışı benimsemektedir. Mao'ya göre en etkili savaş, düşmanın stratejik noktalarına yapılan saldırıları kapsayan manevra savaşlarıdır.¹⁸⁸ Böylelikle Mao, ne Sun Tzu gibi savaşmadan kazanmayı yeğlemekte ne de Clausewitz gibi etkisini sürekli artıran bir şiddeti benimsemektedir. Mao'nun savaş düşüncesi şiddetin sıklıkla azalıp arttığı, mekânın ise sürekli değişkenlik gösterdiği bir karaktere sahiptir. Bu düşünce, Mao'nun Çin'de yürüttüğü

¹⁸³Kevin B. Anderson, **Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi**, çev. Ertan Günçiner, İstanbul: Yordam, 2014, s. 204.

¹⁸⁴Vladimir Lenin, **Sosyalizm ve Savaş**, çev. N. Solukçu, Ankara: Sol, 1992, s. 15-16.

¹⁸⁵H. Fahri Çeliker, a.g.e., a.y.

¹⁸⁶H. Fahri Çeliker, a.g.e., 39.

¹⁸⁷Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, s. 77-79.

¹⁸⁸H. Fahri Çeliker, a.g.e., a.y.

askerî faaliyetleri de açıklamaktadır. Başlangıçta düşman karşısında zayıf bir konuma sahip olan Mao'nun askerî birlikleri, bu savaş stratejisi sayesinde hem düşman ordusunu zayıflatmış hem de zaman içerisinde deneyim ve güç kazanmıştır.¹⁸⁹

Clausewitz, Marksist teori içerisinde daha çok savaşın pratik yönü hakkındaki görüşleriyle alımlanmış ve başarıya ulaşan iki Marksist devrimin liderleri olan Lenin ve Mao'nun savaş düşüncelerine büyük ölçüde etki etmiştir. Bu durum hem Clausewitz'in savaş düşüncesinin pratikte işlediğini kanıtlamış hem de Prusyalı düşünürün Kıta Avrupası'ndaki tanınırlığını aşarak önce Rusya'ya ardından Çin'e kadar uzanan geniş ve çok nüfuslu bir etki alanı oluşturmaya imkân sağlamıştır.

B. Güncel Savaş Çalışmaları İçerisinde Clausewitz

Clausewitz'in XX. yüzyılın başlarından itibaren gittikçe artan etkisi, özellikle II. Dünya Savaşının ardından yeni bir boyut kazanmış ve Clausewitz üzerine yürütülen entelektüel tartışmalar içerisinde iki ayrı düşünsel hat belirginleşmiştir. Bu iki düşünsel hattın ortak kabulü, gelişen teknoloji ve değişen küresel politik dengeler sebebiyle, çağımızdaki savaş anlayışının farklı bir hâle büründüğü yönündedir. Bir tarafa göre Clausewitz'in savaş düşüncesi, çağımızın savaş anlayışını açıklama ve yorumlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Diğer taraf ise savaşın Clausewitz'in savaş düşüncesinde çizilen sınırları aştığını ve yeni boyutlar kazandığını kabul etmekle birlikte, yine de Clausewitz'in savaş düşüncesinin çağımızın savaş kavrayışını açıklayabildiğini savunmaktadır.

1. Clausewitz'in Savaş Düşüncesinin Geçerliliğini Yitirdiğini Savunanlar

Clausewitz'in savaş düşüncesinin geçerliliğini yitirdiğini savunan ilk çalışmalardan biri, 1989'da ABD'de yayımlanan çok yazarlı bir makaledir. William S. Lind'in başyazarlığını üstlendiği makale, savaşa tarihsel bir açıdan yaklaşmakta ve savaşı belirli nesiller içerisinde değerlendirmektedir. Makaleye göre ilkel savaşlar, ilk kez 1648'de yeni bir boyut kazanmıştır. Otuz Yıl Savaşları ile birlikte başlayan bu “birinci nesil savaş” 1918'de sona eren I. Dünya Savaşına kadar sürmüştür, 1918-1940 arasında ise tüm dünyada “ikinci nesil savaş” yaşanmıştır. Makale, II. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte savaşın, üçüncü nesline

¹⁸⁹Michael I. Handel, a.g.e., s. 81-83.

girdiğini belirtmektedir. “Üçüncü nesil savaş” ise Kore ve Vietnam Savaşlarının yaşanmasıyla birlikte son bulmuş ve çağımızın savaşı “dördüncü nesil savaş” olarak adlandırılmıştır. Bu yeni savaş anlayışı içerisinde, savaş ve barış dönemleri arasındaki fark gittikçe azalmakta ve savaşın başlayıp bittiği zaman ve mekân bulanıklaşmaktadır. Muharebe alanları, sivil alanlarla iç içe geçmekte, askerler ile siviller arasındaki fark ise ortadan kalkmaktadır. Dördüncü nesil savaş, birçok asimetrik özellikler gösteren ve askerî eylemlerin yanı sıra yarı-askerî ve sivil eylemlerle de desteklenen bir muharebeler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Makalenin yazarlarına göre, gerek savaşın büründüğü bu yeni hâl gerekse savaş içerisinde yer alan yeni aktörler, Clausewitz’in savaş düşüncesini, çağımızda yaşanan savaşları açıklamak ve anlamak konusunda yetersiz kılmaktadır. Çünkü Clausewitz’in devletler arasındaki bir şiddet eylemi olarak tanımladığı savaşa, artık yalnızca devletler değil, bağımsız ya da devletler tarafından vekil olarak atanmış silahlı gruplar arasında da yaşanmaktadır.¹⁹⁰

Martin van Creveld’in *Savaşın Dönüşümü (The Transformation of War, 1991)* adlı yapıtı da bu argümanları destekler niteliktedir. Creveld, bu çalışmada Lind ve meslektaşlarının “dördüncü nesil savaş” tanımlamasından hareket ederek, savaş üzerine daha geniş kapsamlı bir değerlendirme yapmaktadır. Lind ve meslektaşlarının, Clausewitz’in savaş düşüncesinin günümüz savaşlarını açıklamak konusunda yetersiz kaldığı görüşüne katılan Creveld, savaş nesilleri konusunda ise farklı bir tutum benimsemektedir. Creveld’e göre savaş, tarih boyunca beş evreye sahip olmuştur. Bu evreler sırasıyla devlet öncesi savaş, devletleşme savaşları, bir araç olarak devlet savaşları, fetih savaşları ve devletlerin sönmülenme savaşları olarak belirlemektedir. Clausewitz, beşinci ve son savaş evresi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir general-düşünürdür. Çağımızın savaşları ise artık bu evrelerin dışında ve dolayimsız şiddet eylemlerinden beslenen bulanık ve mekânsız muharebeler bütünüdür.¹⁹¹

Mary Kaldor’un kaleme aldığı *Yeni ve Eski Savaşlar: Küresel Çağda Örgütlü Şiddet (New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, 1999)* adlı yapıt bu düşünsel hattın en kapsamlı çalışması olarak belirlemektedir. Kaldor’a göre tarih boyunca savaşın karakteri değişmekte ve savaşın büründüğü her yeni karakter bir öncekine göre daha kısa ömürlü olmaktadır. Bunun sebebi teknolojinin gelişme hızı ve savaşın her dönemde teknoloji en son

¹⁹⁰William S. Lind, Keith Nightengale, John F. Schmitt, Joseph W. Sutton ve Gary I. Wilson, “**The Changing Face of War: Into the Fourth Generation**”, *Marine Corps Gazette* (Ekim 1989), s. 22-26.

¹⁹¹Martin van Creveld, **The Transformation of War**, New York: The Free Press, 1991, s. 7-12.

imkânlarını kullanmasıdır. Yeni savaşlar, eski savaşlardan farklı olarak daha çok iç savaş ve daha uzun süreli muharebeler barındırmaktadır. Üstelik bu muharebelerin zaman ve mekânı öngörülememektedir. Buna bağlı olarak askerî kayıpların yanında sivil kayıplar da artmakta ve savaş yapısıyla birlikte yöntemleri de değişmektedir.¹⁹²

Savaşa dair bir başka tarihsel sınıflandırma Gérard Chaliand tarafından yapılmaktadır. Chaliand, savaşı tarihsel süreç içerisinde beş dönem altında incelemektedir. Bu dönemler sırasıyla ritüelleşmiş savaşlar, sınırlı ve amaçlı savaşlar, fetih savaşları, mutlak amaca dayanan savaşlar ve sınırı olmayan savaşlar olarak belirlemektedir. Chaliand'a göre Clausewitz, dördüncü dönem olan mutlak amaca dayanan savaşlar içerisinde kalmaktadır. Çünkü Clausewitz'in savaş düşüncesinde amaç belirlidir. Ancak çağımızda savaşa ilişkin birçok şey gibi amaçlar da bulanık bir hâle bürünmekte ve savaş yalnızca devletler tarafından değil, aynı zamanda birçok silahlı örgüt tarafından da sürdürülen bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Bu asimetrik savaş deneyimleri, Clausewitz'i çağımızın savaş anlayışından dışlamaktadır.¹⁹³

Düşünsel olarak Chaliand'ın görüşlerine yakın bir konum benimseyen Élie Barnavi de savaşı belirli dönemler altında ele almaktadır. Savaşı yalnızca üç döneme ayıran Barnavi, bu dönemleri XVIII. yüzyıldan başlatmakta ve onlara sırasıyla rasyonel savaşlar, ideolojik savaşlar ve çağdaş asimetrik savaşlar adını vermektedir. Barnavi'ye göre rasyonel savaşlar, devletlerin birer düşman özne olarak karşı karşıya geldiği savaşlar olup Clausewitz'in savaş düşüncesiyle birebir uygunluk göstermektedir. İdeolojik savaşlar, kitlelerin savaşa dahil edildiği savaşlar olarak belirirken; çağdaş asimetrik savaşlar ise çağımızda yaşanan savaşları işaret etmektedir.¹⁹⁴

2. Clausewitz'in Savaş Düşüncesinin Hâlâ Geçerli Olduğunu Savunanlar

Clausewitz'in savaş düşüncesinin çağımızdaki savaşları anlamak ve açıklamak için yetersiz kaldığını ve Prusyalı düşünürün, ancak eski savaşlar içerisinde değerlendirilebilecek düşüncelere sahip olduğunu savunan yazarlar olduğu kadar; çağımızın savaş anlayışını değerlendirirken Clausewitz'ten yararlanan ve onun savaşa dair görüşlerinin eski savaşları olduğu gibi yeni savaşları da açıklayabileceğini düşünen yazarlar da bulunmaktadır. Çağdaş

¹⁹²Mary Kaldor, **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era**, Stanford: Stanford University, 1999, s. 2-14.

¹⁹³Gérard Chaliand, **Une histoire mondiale de la guerre**, Paris: Odile Jacob, 2009.

¹⁹⁴Élie Barnavi, **Dix Thèses sur la Guerre**, Paris: Garnier Flammarion, 2015.

savaş çalışmaları içerisinde Clausewitz'i dışlayan kesimin karşısında duran bu düşünsel hat, temel olarak Clausewitz'in savaş düşüncesinin yeni yorumlamalar ışığında çağımıza taşınabileceğini savunmaktadır. Savaşın karakterinin değiştiği doğrudur; ancak Clausewitz savaşın karakterine değil, doğasına ve tanımına ilişkin bir felsefi sorgulama yapmakta ve kapsamlı bir savaş teorisi oluşturmaktadır. Bu nedenle Clausewitz'in savaş düşüncesi, değişen bütün askerî, politik ve teknolojik koşullara rağmen, geçerliliğini korumaktadır.

Clausewitz'i çağımızın savaş anlayışı içerisinde değerlendiren yazarların başında Michael I. Handel gelmektedir. Handel, politik ve askerî dengelerin değiştiğini, teknolojinin ise çok hızlı ve öngörülemez bir biçimde geliştiğini kabul etmekle birlikte, tüm bunlardan Clausewitz'in savaş düşüncesinin dışlanması gerektiği sonucunu çıkartmamaktadır. Handel'e göre savaş, her ne kadar şekil ve boyut değiştirse de savaşın doğası tarihin her anında aynıdır. Clausewitz, savaşın doğasıyla ilgilenmektedir. Bu durum, Prusyalı düşünürün XX. yüzyılda olduğu gibi XXI. yüzyılda da, savaş anlayışı içerisinde önemli bir konumda değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Handel, Sun Tzu gibi antik bir teorisyeni dahi, çağımızın savaş anlayışını kavramak için başvurulabilecek bir kaynak olarak görmekte ve herhangi bir düşünür ya da teorisyeni literatürden dışlamaya çalışma girişimlerini anlamsız bulmaktadır.¹⁹⁵

Antulio Joseph Echevarria'nın kaleme aldığı *Clausewitz ve Çağdaş Savaş (Clausewitz and Contemporary War, 2007)* adlı yapıt da Handel'in görüşlerini desteklemektedir. Doktora derecesini, çağdaş savaş anlayışını Clausewitz'in savaş düşüncesi bağlamında değerlendirdiği bir çalışmayla alan Echevarria, bu yapıtında da Clausewitz'in kendi çağını aşan bir teorisyen olduğunu savunmakta ve Prusyalı düşünürün savaşın doğasıyla ilgili görüşlerini, kendisinden sonraki tüm savaşları kapsayan bir inceleme olarak ele almaktadır.¹⁹⁶ Aynı zamanda Echevarria, Clausewitz'in özellikle Soğuk Savaş sonrasında, savaşa karşı politikayı önceleyen fikirleriyle, üzerinde daha çok tartışılması gereken bir savaş düşüncesine sahip olduğunun da altını çizmektedir.¹⁹⁷

Burada, Clausewitz'in savaş düşüncesini çağdaş yöntemlerle yeniden ele alarak Prusyalı düşünüre ilişkin tartışmaları güncel tutan çalışmalara da değinmek gerekmektedir. Bunların başında Andreas Herberg-Rothe'nin *Clausewitz'in Bilmecesi (Clausewitz's Puzzle,*

¹⁹⁵Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, İstanbul: Doruk, 2004.

¹⁹⁶Antulio Joseph Echevarria, **Clausewitz and Contemporary War**, Oxford: Oxford University, 2007.

¹⁹⁷Antulio Joseph Echevarria, "The Cold War, Clausewitz: Reconsidering the Primacy of Policy in On War", *Armed Forces & Society*, S. 34, s. 90-108.

2007) adlı yapıtı ile Donald Stoker'ın *Clausewitz: Yaşamı ve Yapıtı* (*Clausewitz: His Life and Work*, 2013) başlığını taşıyan biyografi çalışması gelmektedir. Söz konusu yapıtların ilkinde Herberg-Rothe, Clausewitz'in savaş düşüncesini hâlâ çözülemeyen bir “bilmece” olarak yorumlamakta ve Prusyalı düşünürü yalnızca savaş düşüncesiyle değil, aynı zamanda politikaya ilişkin görüşleriyle de değerlendirmektedir.¹⁹⁸ Stoker'ın yapıtı ise Clausewitz'in yaşamıyla birlikte başyapıtı *Savaş Üzerine*'ye dair bir inceleme de içermektedir.¹⁹⁹

Clausewitz'i çağdaş savaş düşüncesi bağlamında başvurulabilecek bir “savaş düşünürü” olarak gören çalışmalar arasında, editörlüğünü Hew Strachan ile Andreas Herberg-Rothe'nin birlikte üstlendiği *Yirmi Birinci Yüzyılda Clausewitz* (*Clausewitz in the Twenty-First Century*, 2007) adlı derlemenin önemi büyüktür. On altı makaleden oluşan derlemede yazarlar Clausewitz'in savaş düşüncesini hem çağdaş bir kavrayışla değerlendirmekte hem de Clausewitz'i felsefe, psikoloji, sosyoloji, strateji ve politika gibi birçok farklı disiplinle birlikte ele alarak Prusyalı düşünür üzerine çağımızda da yeni tartışmaların gelişmesine imkân tanımaktadır.²⁰⁰

EKLER

EK-1: Clausewitz'in Türkçedeki Çeviri Yolculuğu

Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'deki Clausewitz ilgisi de askerî kökenlidir. Prusyalı düşünürün başyapıtı *Savaş Üzerine*, Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren harp okullarında Fransızca olarak okutulmaya başlanmış ve kısa süre içerisinde buradaki temel ders ve başvuru kitaplarından biri hâline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde de Fransızcadan okutulmaya devam edilen yapıtın Türkçeye kazandırılması ise oldukça gecikmiştir. İki yıl süren harp okulu eğitiminin 1971'de üç yıla çıkarılmasıyla birlikte, temel ders ve başvuru kitaplarının Türkçe çevirileri de hazırlanmaya başlanmıştır.

Savaş Üzerine ilk kez Mu. Yb. Ahmet Sezgin tarafından yapılan bir seçkiyle Türkçeye çevrilmiştir.²⁰¹ Bu çevirinin ardından, yapıtın Türkçedeki ilk sivil çevirisi, tam metnine daha

¹⁹⁸ Andreas Herberg-Rothe, *Clausewitz's Puzzle*, Oxford: Oxford University, 2007.

¹⁹⁹ Donald Stoker, *Clausewitz: His Life and Work*, Oxford: Oxford University, 2013.

²⁰⁰ *Clausewitz in the Twenty-First Century*, ed. H. Strachan-A. H. Rothe, Oxford: Oxford University, 2007.

²⁰¹ “*Harp Üzerine*” adıyla *Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki* olarak, derginin 246. (Haziran 1973), 247. (Eylül 1973), 248. (Aralık 1973) ve 250. (Haziran 1974) sayılarıyla birlikte yayımlanan çeviri, yapıt içerisinde seçilmiş bölümleri içermektedir.

yakın ve daha kapsamlı olarak, Şiar Yalçın tarafından 1975'te yapılmıştır.²⁰² Ancak her iki çeviri de Fransızcadan yapılmış ve yapıt özgün dili olan Almancayla karşılaştırılmamıştır. Harp okullarının 1974'te dört yıllık lisans eğitimi veren bölümlere dönüştürülmesiyle birlikte, çeviri çalışmaları önem kazanmış ve çevrilmesi gereken yapıtların özgün dilleri esas alınmaya başlanmıştır. Böylelikle *Savaş Üzerine*, Almanca aslından ve tam metin olarak ilk kez 1986'da Em. Tuğg. H. Fahri Çeliker tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.²⁰³

EK-2: Türkçe Literatürdeki Başlıca Clausewitz Çalışmaları

Türkçe literatürdeki güncel savaş çalışmaları içerisinde Clausewitz'i konu edinenlerin sayısı her ne kadar sınırlı olsa da, özgün ve yetkin çalışmalardan söz etmek mümkündür. Türkçedeki ilk Clausewitz çalışması, 1980'de Prusyalı düşünürün 200. doğum günü dolayısıyla *Askerî Tarih Bülteni* tarafından hazırlanan ve *Carl von Clausewitz: Yaşamı, Yapıtı, Yankıları* başlığını taşıyan, editörlüğünü ve çevirmenliğini H. Fahri Çeliker'in üstlendiği dergi ekidir.²⁰⁴

Aradan geçen uzun yıllar içerisinde Clausewitz, askerî ve sivil yayınlar içerisinde dolaylı olarak yer alan bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilse de, Prusyalı düşünürü doğrudan konu edinen ilk kapsamlı yapıtlar oldukça yeni tarihlidir. Burak Samih Gülboy'un *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme*²⁰⁵ adlı yapıtının yanı sıra Kıvılcım Romya Bilgin'in *Savaş Analizinde Clausewitz'in esas üçlemesi: Afganistan'da Taliban Kalkışması Örneği*²⁰⁶ adlı doktora tezi ile Nazife Al'ın *Suriye İç Savaşına Rus Müdahalesinin Clausewitzyen Analizi*²⁰⁷ adlı yüksek lisans tezi, Türkçe literatürdeki güncel savaş çalışmaları içerisinde Clausewitz'i doğrudan konu edinenler arasında yer almaktadır.

²⁰²Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul: May, 1975.

²⁰³Carl von Clausewitz, *Harp Üzerine*, çev. H. Fahri Çeliker, Ankara: Genelkurmay, 1986. (Çalışmamız boyunca aynı çevirinin *Savaş Üzerine* adıyla yapılmış "İstanbul: Alfa, 2018." baskısı tercih edilmiştir.)

²⁰⁴H. Fahri Çeliker, *Carl von Clausewitz'in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları*, Ankara: Genelkurmay, 1980.

²⁰⁵Burak Samih Gülboy, *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler, 2014.

²⁰⁶Kıvılcım Romya Bilgin, *Savaş Analizinde Clausewitz'in Esas Üçlemesi: Afganistan'da Taliban Kalkışması Örneği*, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.

²⁰⁷Nazife Al, *A Clausewitzian Reading of Russian Intervention in the Syrian Civil War*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

SONUÇ

Politik felsefe açısından Clausewitz'in savaş düşüncesini ele aldığımız bu çalışmada, Prusyalı general-düşünürün daha iyi anlaşılması adına öncelikle politik felsefenin savaş-felsefe ilişkisi bağlamındaki önemli filozoflarına ve onların ilgili tartışmaya sunduğu teorik katkılara değinilmiştir. Böylelikle hem bir “politik felsefe sorunu” olarak savaşı daha kapsamlı bir biçimde konu edinmek hem de Clausewitz'in üzerinde bulunduğu politik-realist düşünsel hattı belirginleştirmek amaçlanmıştır. Çalışmamızın başlangıcında incelediğimiz Machiavelli'nin savaş düşüncesiyle birlikte, savaşın neden bir politik felsefe sorunu olarak kabul edilmesi gerektiğini görülürken; Hobbes'un savaş düşüncesi ise çalışmamıza savaşın nasıl bir düzen ve adalet kurma unsuru olarak belirlediği konusunda katkı yapmıştır. Rousseau'nun savaş düşüncesi, “savaşı hukukla birlikte düşünmek” fikrine yaptığı vurguyla çalışmamıza yeni bir tartışma alanı kazandırırken; Sun Tzu üzerine yapılan alımlama ise hem Clausewitz öncesi savaş düşüncesinin ana hatlarını hem de Prusyalı düşünürün beslendiği teorik dayanakları ayrıntılı bir biçimde açıklamamıza imkân sağlamıştır.

Clausewitz yalnızca entelektüel, disiplinli ve başarılı bir general olarak değil; aynı zamanda geliştirdiği özgün savaş teorisiyle bir “savaş düşünürü” olarak da anılmaktadır. Beslendiği düşünceler üzerine yaptığı yorumların yanı sıra sahip olduğu deneyimleri de savaş teorisine büyük bir ustalıkla aktaran Clausewitz; hem öncellerinden hem de çağdaşlarından farklı olarak savaşı diğer disiplinlerden bağımsız bir şekilde ele almamış; onu sosyolojik, psikolojik ve politik yönleriyle birlikte değerlendirmiştir. Savaşın doğasına ilişkin felsefî bir sorgulamayı zorunlu gören Prusyalı düşünür, bu fikrinde hareketle savaşı öncelikle “düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemi” olarak tanımlamış; ardından savaşı “politikanın başka araçlarla devamı” olarak yorumlamıştır.

Clausewitz'e göre politik amaçlar, başka hiçbir eylemle ulaşılamayacak noktaya geldiğinde savaş devreye girmekte ve politikaya alan açarak, politik amaçların gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. Ancak bu, savaşın yalnızca politikaya bağlı olduğu anlamına gelmemektedir. Savaş, içsel bir dengeye ve işleyişe sahip olan askerî bir şiddet eylemidir. Bu nedenle, başarıya ulaşması ancak kendi içerisinde belirlenen hedefleri yerine getirmesiyle mümkündür ve söz konusu hedeflere ancak askerî bir deha ile ulaşılabilir. Askerî dehadan yoksun olan bir savaş eylemi, politikaya alan açmak için yola çıksa dahi, devletin elindeki kazanımların yitirilmesiyle de sonuçlanabilir.

Savaş bahsine “sürtünme” adını verdiği yeni bir kavram kazandıran Clausewitz’e göre bu kavram savaşın her ne kadar planlar üzerinden ilerleyen bir eylem gibi görünse de aslında oldukça güç ve öngörülemez olasılıklar barındırdığına işaret etmektedir. Sürtünme, savaş öncesinde çok basit gibi görünen eylemlerin dahi, savaş içerisinde oldukça güçleştiğini, bunun da savaşın sonucuna doğrudan etki ettiğini belirtmektedir. Clausewitz’e göre sürtünmenin üstesinden, ancak ordunun savaş deneyimi ve askerlerin savaşa olan aşinalığı ile gelinebilir, ancak hiçbir savaşta sürtünme yok sayılamaz ve bir ordu her ne kadar savaş deneyimine sahip olursa olsun, her savaşta sürtünmeye yeniden maruz kalır.

Clausewitz’e göre savaş; *Halk*, *Hükûmet* ve *Ordu* olmak üzere üç unsur etrafında sürdürülmektedir. *Clausewitz Üçlemesi* olarak da bilinen bu unsurlardan *Halk*; savaşın devamlılığı için ihtiyaç duyulan dolaylı kin ve nefretin kaynağıyken, *Hükûmet* savaş yöneten aklı ve politik amaçları temsil etmektedir. *Ordu* ise belirli hesaplamalara ve askerî stratejilere dayanarak düşmanı irademizi yerine getirmeye zorlamaktadır. Prusyalı düşünür zaferin ancak bu üç unsur arasındaki uyumla geleceğini savunmakta ve bu unsurlardan birini göz ardı eden bir savaş teorisinin geçersiz olduğunu dile getirmektedir.

Clausewitz’i diğer birçok teorisyenden ayıran farklardan bir diğeri, savaşmadan kazanmayı yeğleyen stratejik savaş teorilerinin aksine, zafere en kısa sürede ve en etkili biçimde ulaşabilmek adına, en sert şiddet eylemlerine dahi başvurulabileceğini savunmasıdır. Bir diğer yandan Clausewitz, savaş “mutlak savaş” ve “gerçek savaş” olarak ayırmaktadır. Mutlak savaş, karşılıklılık ilkesine bağlı olarak her iki tarafın da şiddetin dozunu sürekli artırdığı idealize edilmiş bir savaştır. Hiçbir gerçek savaş, mutlak savaşın yıkıcılığına ulaşamaz. Çünkü savaşın unsurlarından biri olan politika, savaş kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmektedir. Bu nedenle Clausewitz her ne kadar savaş sona erdirmenin tek yolunun düşmanın tamamen silahsızlandırılmasından geçtiğini söylese de, düşmanın silahsız kalabilme olasılığından çekinip teslim olmasını da savaşın sonlandırılma gerekçelerinden biri olarak göstermektedir.

Clausewitz’in savaş düşüncesinin, Hegel’in diyalektik yöntemine benzer bir düşünsel sürece sahip olması da politik felsefenin Clausewitz’e olan ilgisini artırmaktadır. Her iki düşünür de savaş, devletin varlığı ve devamlılığı için zorunlu ve politik bir eylem olarak görmektedir. Üstelik Clausewitz’in Hegel’in savaş düşüncesinden haberdar olmaması, onun bu savaş kavrayışını özgün bir biçimde oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda

Clausewitz'in; farklarını belirtmekle birlikte, diğer düşünür ve teorisyenlerle kurduğu düşünsel bağın belirginleştirilmesi, savaşa ilişkin yürüttüğü bu kapsamlı felsefî soruşturmanın ayrıntılarının incelenmesi ve Hegel'in diyalektik yöntemiyle belirli ortak noktalara sahip olması çalışmamızın temel amacı olan “bir düşünür olarak Clausewitz” görüşünün dayanaklarını oluşturmakta ve böylece çalışma boyunca savunduğumuz düşünce geçerli kılınmaktadır.

Burada, düşüncemizi geçerli kılan diğer olgulardan da söz etmek yerinde olacaktır. Clausewitz'in savaş düşüncesinin tüm ayrıntılarını içeren başyapıtı *Savaş Üzerine*, her ne kadar kendisinden sonra uzun bir süre Prusyalı düşünürün savaşa ilişkin düşüncelerinden ve kişisel askerî fikirlerden ibaret görülse de; ilerleyen yıllarda bu yapıtın önce askerî stratejik, sonrasında ise felsefî önemi anlaşılmıştır. Clausewitz, harp okullarında okutulan başlıca teorisyenlerden biri olmakla kalmamış aynı zamanda politika ve felsefe başta olmak üzere birçok disiplinin de dikkatini çekmiştir. Clausewitz'in savaş düşüncesini stratejik yönüyle eleştiren Jomini gibi askerî teorisyenler olduğu kadar, onun savaş düşüncesi üzerine kapsamlı yorumlamalar yapan ve ondan etkilenen Schmitt ve Aron gibi politik düşünürlerden de söz etmek mümkündür.

Marx, *Savaş Üzerine*'yi “derin bir felsefî düşüncenin ürünü” olarak nitelendirmekte ve Prusyalı düşünürün savaş tanımını, sınıf mücadelesini açıklamak için de kullanmaktadır. Clausewitz'in savaş düşüncesinin Avrupa'yı aşarak daha geniş bir etki alanına yayılması da Marksist teorinin Clausewitz alımlamasıyla mümkün olmuştur. Clausewitz'in savaş düşüncesi, savaşı teorik olarak ele almakla kalmayıp pratikte de deneyimleyen Marksist teorisyenlerden Lenin ve Mao'yu da etkilemiştir. Rusya ve Çin'de başarıya ulaşan Marksist devrimlerin savaş anlayışlarının ardında Clausewitz'in savaş düşüncesinin bulunması, Prusyalı düşünürün tanınırlığını XX. yüzyılda doruk noktasına ulaştırmıştır.

Özellikle II. Dünya Savaşının sona ermesinden itibaren, savaş çalışmaları içerisinde, Clausewitz'in savaş düşüncesi üzerine yeni tartışmalar başlatılmıştır. Araştırmacılardan bir kısmı, savaşın çağımızda büründüğü yeni hâl ve savaşa dahil olan yeni aktörler karşısında, Clausewitz'in savaş düşüncesinin geçerliliğini yitirdiğini ve Prusyalı düşünürün çağdaş savaşları anlamak ve açıklamak için yetersiz kaldığını savunurken; diğer kısımdaki araştırmacılar, Clausewitz'in savaşı tek başına değerlendirmedikçe ve onu felsefe ve politika başta olmak üzere birçok disiplinle iç içe bir olgu olarak ele aldığını savunmakta, ayrıca

Prusyalı düşünürün savaşa ilişkin benimsediği bu olgusal yaklaşımın temelinde felsefî bir soruşturmanın da bulunduğunu dile getirmektedir.

Clausewitz'in kendisinden sonraki savaş düşüncesine yaptığı teorik etki ve katkıların yanı sıra, güncel savaş çalışmaları içerisinde de hâlâ yer alarak, kapsamlı tartışmaların merkezinde bulunuyor oluşu, onun bir düşünür olarak kabul gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Çağımızda savaşa ilişkin fikir üreten tüm düşünür, yazar ve araştırmacıların görüş birliğinde bulunduğu belki de tek husus, savaşın çağımızda yeni bir boyut kazandığı ve savaşa yeni aktörlerin dahil olduğudur. Günümüzdeki savaşlar, eskilerinden farklı olarak belirli düşman taraflara ve belirli mekânlara sahip değildir. Savaşlardaki taraflar bulanıklaşmış ve savaş her yere yayılmıştır. Bunun yanı sıra, savaşların politik amaçlar doğrultusunda ve belirli bir süre içerisinde gerçekleştiğini söylemek de güçtür. Özellikle nükleer silahlara sahip olan devletler, artık kendilerini birer özne olarak savaşın içerisinde konumlandırmamakta ve düşmanlarına politik amaçlarını dayatmak için, bazı küçük devletleri ya da silahlı grupları kullanmaktadır. Böylelikle düşman taraflardan, zamandan ve mekândan bağımsızlaşan “vekalet savaşları” belirmektedir.

Ancak savaşın büründüğü bu yeni hâl ve sahip olduğu yeni aktörler, Clausewitz'in savaş düşüncesini geçersiz kılmayı gerektirmemektedir. Çünkü Prusyalı düşünür, yalnızca kendi çağı için geçerli olan ve stratejilere dayanan bir savaş teorisi geliştirmemiş; savaşın doğasına, tanımına ve unsurlarına ilişkin felsefî bir soruşturma yürütmüştür. Bu nedenle, savaşın biçimi ve aktörleri her ne kadar değişse de, öz olarak Clausewitz'in sorguladığı olgu olmaya devam etmektedir. Her savaşın kendi karakterine sahip olduğu bir gerçektir. Fakat Clausewitz'in savaş tanımı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. **Çağımızda süren savaşlar, Clausewitz'in “savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır” tanımıyla birlikte düşünüldüğünde; savaştaki düşman tarafların bulanık hâle gelmesinin, savaşın zaman ve mekândan bağımsız bir biçimde sürdürülmesinin ve belirli politik amaçların yerine getirilmesi için silahlı grupların vekil tayin edilmesinin, nükleer silah sahibi devletlerin benimsediği politikaların birer devamı olduğu anlaşılabılır.**

KAYNAKÇA

1. Clausewitz'in Yapıtları

- Clausewitz, Carl von: **Vom Kriege**, Berlin: Ullstein, 1980.
- Clausewitz, Carl von: **On War**, çev. M. Howard-P. Paret, Princeton: Princeton University, 1989.
- Clausewitz, Carl von: **Harp Üzerine**, çev. H. F. Çeliker, Ankara: Genelkurmay, 1986.
- Clausewitz, Carl von: **Savaş Üzerine**, çev. Ş. Yalçın, İstanbul: May, 1975.
- Clausewitz, Carl von: **Savaş Üzerine**, çev. H. F. Çeliker, İstanbul: Alfa, 2018.
- Clausewitz, Carl von: **Historical and Political Writings**, çev. P. Paret-D. Moran, Princeton: Princeton University, 1992.
- Clausewitz, Carl von: **Savaşın Esasları**, çev. G. Aydın, İstanbul: Doruk, 2017.

2. Klasik Yapıtlar

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:

Phenomenology of Spirit, çev. A. V. Miller, Oxford: Oxford University, 1979.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:

Hukuk Felsefesinin Prensipleri, çev. C. Karakaya, İstanbul: Sosyal, 1991.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:

Tarihte Akıl, çev. Ö. Sözer, İstanbul: Kabalcı, 1995.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:

Political Writings, ed. L. Dickey, çev. H. B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University, 1999.

Hobbes, Thomas:

Leviathan, çev. S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi, 2016.

Hobbes, Thomas:

The Elements of Law: Natural and Politic, Cambridge: Cambridge University, 1928.

Hobbes, Thomas:

De Cive: Yurttaşlığın Felsefi Temelleri, çev. D. Zarakolu, İstanbul: Belge, 2018.

Jomini, Antoine-Henri:

Savaş Sanatı: Prensipler/Ana Hatlar, çev. A. T. Büyükonat, İstanbul: Doruk, 2013.

Machiavelli, Niccolò:

Hükümdar, çev. N. Adabağ,
İstanbul: Türkiye İş Bankası
Kültür, 2015.

Machiavelli, Niccolò:

Savaş Sanatı, çev. A. Tolga,
İstanbul: Say, 2018.

Machiavelli, Niccolò:

Siyaset Üzerine Konuşmalar,
çev. H. Zengin, İstanbul: Dergâh,
2017.

Marx, Karl-Engels, Friedrich:

**Komünist Manifesto ve
Komünizmin İlkeleri**, çev. M.
Erdost, Ankara: Sol, 2014.

Rousseau, Jean-Jacques:

**The Social Contract and Other
Later Political Writings**, çev. V.
Gourevitch, Cambridge:
Cambridge University, 1997.

Sun Tzu:

Savaş Sanatı, çev. P. Otkan-G.
Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası
Kültür, 2015.

3. Diğer Yapıtlar

Ağaoğulları, Mehmet Ali:

**Sokrates'ten Jakobenlere
Batı'da Siyasal Düşünceler**, ed.
M. A. Ağaoğulları, İstanbul:
İletişim, 2015.

Anderson, Kevin B.:

Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi,
çev. E. Günçiner, İstanbul:
Yordam, 2014.

Aron, Raymond:

Peace and War: A Theory of International Relations, haz. D. J. Mahoney-B. C. Anderson, Londra: Routledge, 2017.

Barnavi, Élie:

Dix Thèses sur la Guerre, Paris: Garnier Flammarion, 2015.

Bozkurt, Nejat:

G.W.F. Hegel: Eserlerinden Seçmeler, Ankara: Sentez, 2014.

Brinton, C., Craig, G. A. ve Gilbert, F.:

“Jomini”, [Modern Stratejinin Ustaları: Machiavelli’den Hitler’e Kadar Askerî Düşünce içinde], der. E. M. Earle, çev. S. Koçak, İstanbul: Doruk, 2017.

Chaliand, Gérard:

Une histoire mondiale de la guerre, Paris: Odile Jacob, 2009.

Coker, Christopher:

Waging War Without Warriors? The Changing Culture of Military Conflict, Londra: Lynne Rienner, 2002.

Creveld, Martin van:

The Transformation of War, New York: The Free Press, 1991.

Çeliker, H. Fahri:

Carl von Clausewitz’in Yaşamı, Yapıtı ve Yankıları, Ankara: Genelkurmay, 1980.

Echevarria, Antulio Joseph:

Clausewitz and Contemporary War, Oxford: Oxford University, 2007.

Gat, Azar:

The Origins of Military Thought: From the Enlightenment to Clausewitz, Oxford: Clarandon, 1991.

Gülboy, Burak Samih:

Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme, İstanbul: Uluslararası İlişkiler, 2014.

Handel, Michael I.:

Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler, çev. B. Kara, İstanbul: Doruk, 2004.

Hartmann, Uwe:

Carl von Clausewitz and The Making of Modern Strategy, California: Books on Demand, 2002.

Herbert-Rothe, Andreas:

Clausewitz's Puzzle, Oxford: Oxford University, 2007.

Kaldor, Mary:

New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, Stanford: Stanford University, 1999.

Kardeş, Murat Ertan:

Schmitt’le Birlikte Schmitt’e Karşı: Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi, İstanbul: İletişim, 2015.

Kardeş, Murat Ertan:

Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair, İstanbul: Pinhan, 2019.

Kojeve, Alexander:

Hegel Felsefesine Giriş, çev. S. Hilav, İstanbul: Yapı Kredi, 2015.

Lenin, Vladimir:

Sosyalizm ve Savaş, çev. N. Solukçu, Ankara: Sol, 1992.

Montross, Lynn:

War Through The Ages, New York: Harper, 1946.

Orman, Enver:

Hegel’in Mutlak İdealizmi, İstanbul: Belge, 2015.

Paret, Peter:

Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age, Oxford: Oxford University, 1986.

Ruby, Christian:

Siyaset Felsefesine Giriş, çev. A. U. Kılıç, İstanbul: İletişim, 2014.

Sawyer, Ralph D:

Kadim Çin’in Askerî Klasikleri I-II, çev. U. U. Bulsun, P. Erbayık, Z. H. Ateş, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2010.

Schmitt, Carl:	Siyasal Kavramı , çev. E. Göztepe, İstanbul: Metis, 2006.
Stoker, Donald:	Clausewitz: His Life and Work , Oxford: Oxford University. 2013.
Strachan, Hew-Herbert-Rothe, Andreas:	Clausewitz in the Twenty-First Century , Oxford: Oxford University, 2007.
Tuck, Richard:	Hobbes , Oxford: Oxford University, 2002.
Wollen, Peter:	“Bakış Teorisi Üzerine” [New Left Review-2007 Türkiye Seçkisi içinde] , İstanbul: Agora, 2007.

4. Makaleler, Dergiler ve Yayınlanmamış Tezler

Al, Nazife:	A Clausewitzian Reading of Russian Intervention in the Syrian Civil War , ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
Allégret, Marc:	“Baron Antoine-Henri Jomini” , [Revue du Souvenir Napoléonien içinde], S. 474, 2001, s. 53.
Bilgin, Kıvılcım Romya:	Savaş Analizinde Clausewitz'in Esas Üçlemesi: Afganistan'da

Taliban Kalkışması Örneği, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.

Dursun, Hatice Rumeysa:

“Raymond Aron’un Savaş ve Barış Yaklaşımı”, Muhafazakâr Düşünce, S. 56 (Ocak-Haziran 2019), s. 62.

Echevarria, Antulio Joseph:

“The Cold War, Clausewitz: Reconsidering the Primacy of Policy in On War”, Armed Forces & Society, S. 34, s. 90-108.

Kardeş, Murat Ertan:

“Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek”, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, S. 24, s. 337-352.

Kardeş, Murat Ertan:

“Rousseau’nun Savaş Hukuku Teorisinin Savaş Düşüncesine Katkısı”, Düşünen Siyaset Dergisi, 2016, S. 32, s. 29-43.

Kipp, Jacop W.:

“Lenin and Clausewitz: The Militarization of Marxism, 1914-1921”, Military Affairs Journal (Ekim 1985), s. 186.

Lind, William ve diğerleri:

“The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”,

Marine Corps Gazette (Ekim 1989), s. 22-26.

Paret, Peter:

“Machiavelli, Fichte and Clausewitz in the Labyrinth of German Idealism, Etica & Politica/Ethics & Politics, XVII, 2015.

Roennfeldt, C. F.:

“Productive War: A Re-Conceptualisation of War”, Journal of Strategic Studies, 2011, c.34 s. 39.

Silahlı Kuvvetler Dergisi.

246. **(Haziran 1973)**, 247. **(Eylül 1973)**, 248. **(Aralık 1973)** ve 250. **(Haziran 1974)** sayıları.